

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 2 Протоколу № 4
Європейської конвенції
з прав людини

Свобода пересування

Оновлено 31 серпня 2024 року

Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити форму зворотного зв'язку: [запит на відтворення або повторну публікацію перекладу](#) для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. перелік [очікуваних перекладів](#).

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення: 31 серпня 2024 року. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники із судової практики можна завантажити за посиланням <https://ks.echr.coe.int>. Оновлення публікації відстежуйте на сторінці Суду у твітері за посиланням: https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

© Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2025

Зміст

Зміст	3
Передмова	6
Вступ	7
I. Структура статті 2 Протоколу № 4	8
II. Обсяг застосування	10
A. Обсяг застосування за колом осіб	10
1. «Кожен»	10
2. «Законно перебуває на території держави»	11
B. Особливості територіального застосування	12
1. Заморські території.....	13
2. Невизнані міжнародним співтовариством територіальні утворення	13
3. Заявлена «анексія» території однієї Договірної Держави іншою	14
4. Буферні зони Організації Об'єднаних Націй.....	15
5. Приміщення дипломатичних представництв.....	15
C. Зв'язки та перетин гарантій, передбачених статтею 2 Протоколу № 4, з іншими положеннями Конвенції.....	15
1. Стаття 5	16
a. Загальні міркування щодо застосування (пункт 1 статті 5).....	16
b. Приклади кваліфікування.....	17
c. Свобода залишити будь-яку країну та законне затримання	19
d. Зв'язок з пунктом 3 статті 5	20
2. Стаття 8	20
a. Свобода пересування, повага до житла, приватного і сімейного життя.....	20
b. Свобода пересування і захист даних.....	22
c. Свобода вибирати місце проживання і право на повагу до «житла»	22
d. Оцінювання відповідності вимогам статті 2 Протоколу № 4 та пункту 2 статті 8.....	22
3. Статті 9, 10 та 11, ...	23
4. Стаття 1 Першого протоколу.....	24
III. Обмеження прав, гарантованих статтею 2 Протоколу № 4	24
A. Свобода пересування	25
1. Форми втручання.....	25
2. Заходи, які не є втручанням.....	28
B. Свобода вибирати місце проживання.....	29
1. Питання обсягу.....	29
2. Форми втручання.....	30

3. Заходи, які не є втручанням.....	31
C. Свобода залишити будь-яку країну	32
1. Питання обсягу.....	32
2. Форми втручання.....	33
3. Заходи, які не є втручанням.....	36
D. Статус потерпілих осіб і питання осудності.....	38
1. <i>Locus standi</i> родичів (непрямих потерпілих)	38
2. Оскаржуваний захід, що не впливає на заявника через особливі обставини.....	38
3. Заходи загального характеру та обов'язкова конкретизація скарги.....	38
4. Визнання органами влади факту порушення без присудження відшкодування	39
5. Звинувачення Держави	39
IV. Тест на законність обмеження.....	40
V. Тест «необхідності обмеження в демократичному суспільстві» у розумінні пункту 3	43
A. Законні цілі	43
B. Оцінювання пропорційності.....	45
1. Зв'язок між обмеженням і його заявленою захисною функцією	45
a. Заборона виїзду за кордон для осіб, що мали доступ до державної таємниці.....	46
b. Обмеження, застосовані в контексті відкритого кримінального провадження....	46
c. Обмеження, застосовані з метою запобігання злочину	47
d. Обмеження, призначені для запобігання порушенням імміграційного законодавства	49
e. Обмеження, застосовані в контексті погашення заборгованості або сплати штрафів	49
f. Обмеження, застосовані в контексті провадження у справі про банкрутство	51
g. Обмеження виїзду неповнолітніх дітей	51
2. Належне оцінювання на національному рівні	51
a. Вимога щодо індивідуального оцінювання	52
b. Вимога щодо регулярного повторного оцінювання	53
c. Доступ до судового перегляду	54
3. Суворість обмеження	56
a. Вплив на заявника.....	56
i. Вид і характер обмеження	56
ii. Обсяг обмеження.....	57
iii. Зацікавленість заявника в реалізації свободи пересування	58
iv. Фактична можливість отримати тимчасове звільнення від обмеження.....	59
v. Відсутність повідомлення.....	60
vi. Особливі особисті обставини	60
vii. Стверджувана відмова від свободи пересування	60
b. Тривалість	61
i. Визначення періоду, який необхідно враховувати	62
ii. Обмеження автоматичного характеру та/або з недостатнім зв'язком із захисною функцією	62
iii. Надмірна тривалість заходу, результатом якої є порушення статті 2 Протоколу № 4.....	63

iv. Дотримання строків, передбачених національним законодавством	63
v. Одноразові та короткотривалі обмеження	64
vi. Визнання тривалості прийнятною за відсутності сумнівів щодо інших чинників	64
VI. Тест на «суспільні інтереси» в розумінні пункту 4	66
A. Чи обмеження служило «суспільним інтересам»	66
B. Чи було обмеження «виправданим у демократичному суспільстві»	66
1. Питання, пов'язані з обмеженнями, застосованими на підставі загальної політики	67
a. Свобода розсуду	67
b. Чинники, важливі для оцінювання законодавчої та нормативної бази	67
2. Чинники, важливі для оцінювання індивідуального тягаря	68
Перелік цитованих справ	70

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, винесені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 2 Протоколу № 4 до Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція») до 31 серпня 2021 року. Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідними прецедентами.

Судову практику, що цитується, було відібрано з провідних, найбільш важливих і/або недавніх рішень та ухвал.*

Призначення рішень та ухвал Суду полягає не лише у вирішенні справ, переданих на перегляд Суду, але й загалом у роз'ясненні, захисті та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними Сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*), 18 січня 1978 року, § 154, серія А № 25, і нещодавно — *«Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, 05 липня 2016 року).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити, в інтересах суспільства, питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)*) [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йолларі Туризм і Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, а нещодавно — у справі *«Н. Д. і Н. Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], №№ 8675/15 та 8697/15, § 110, 13 лютого 2020 року).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, і органи державної влади та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство таким чином, щоб забезпечити повну реалізацію прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Гженда проти Польщі» (Grzęda v. Poland)* [ВП], § 324).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Юридичні питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовано в [Переліку ключових слів](#), вибраних із тезауруса термінів, взятих (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

[База даних HUDOC](#) практики Суду дає змогу здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти, натиснувши на Case Details (Детальна інформація про справу) в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова див. [Посібник користувача HUDOC](#).

---

* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською або французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було винесене Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а абревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначені зірочкою (*).

Вступ

1. Стаття 2 Протоколу № 4 гарантує три окремі права: свободу пересування, свободу вибирати місце проживання в межах території Держави (закріплені в першому пункті), а також свободу залишити будь-яку країну, включно зі своєю власною (закріплене в другому пункті).
2. Ці права не є абсолютними, до них можуть застосовуватися обмеження згідно з пунктами 3 і 4 цього положення.
3. Ці права допускають відступ. Стаття 15 Конвенції дозволяє Державам відступати від їхніх зобов'язань, передбачених статтею 2 Протоколу № 4 «в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим [їхнім] зобов'язанням згідно з міжнародним правом» з подальшою умовою дотримання процедурних зобов'язань, викладених у пункті 3 статті 15 (див. [Посібник із судової практики щодо статті 15](#)).
4. Аналогічні положення містяться також у [Загальній декларації прав людини](#) (1948), [Міжнародному пакті про громадянські та політичні права](#) (1966), [Американській конвенції про захист прав людини](#) (1969), [Хартії Європейського Союзу про основоположні права](#) (2000), [Африканській хартії прав людини і народів](#) (1981) та [Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації](#) (1965).
5. На статтю 2 Протоколу № 4 можна посилатися лише стосовно Держави, яка ратифікувала Протокол № 4. Чотири держави не ратифікували Протокол № 4, а саме: Греція, Швейцарія, Туреччина та Сполучене Королівство.
6. Юрисдикція Суду *ratione temporis* щодо скарг, поданих за статтею 2 Протоколу № 4, починається з дати набрання чинності Протоколу № 4 для Держави-відповідача. Попри це Суд може брати до уваги факти й рішення, що мали місце до цієї дати, якщо після неї вони лишаються актуальними («*Рінер проти Болгарії*» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, § 95; «*Ігнатов проти Болгарії*» (*Ignatov v. Bulgaria*), 2009, § 28; див. також [Практичний посібник із критеріїв прийнятності](#)).

Стаття 2 Протоколу № 4 до Конвенції

1. Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, в межах цієї території має право на свободу пересування і свободу вибору місця проживання.
2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включаючи свою власну.
3. На здійснення цих прав не встановлюються жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб.
4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдовуються суспільними інтересами в демократичному суспільстві.

Ключові слова HUDOC

Пункт 1

Свобода пересування — Свобода вибору місця проживання — Законно перебуває на території

Пункт 2

Свобода залишати країну

Пункт 3

Втручання — Встановлено законом — Доступність — Передбачуваність — Гарантії проти зловживань — Необхідний в демократичному суспільстві — Національна безпека — Громадська безпека — Захист здоров'я — Захист моралі — Захист прав і свобод інших осіб — Охорона публічного порядку — Запобігання злочину

Пункт 4

Обмеження у певних місцевостях — Суспільний інтерес

I. Структура статті 2 Протоколу № 4

7. У пунктах 1 і 2 статті 2 Протоколу № 4 викладено гарантовані права. У пунктах 3 і 4 визначено критерії, яким мають відповідати обмеження цих прав, щоб вважатися сумісними з цим положенням. Пункт 4 безпосередньо стосується обмежень, які накладаються на передбачені пунктом 1 права (свобода пересування і свобода вибирати місце проживання) і застосовуються лише в певних місцевостях на території Держави.

8. Структура статті 2 Протоколу № 4 подібна до структури статей 8–11 Конвенції (*«Тімішев проти Росії» (Timishev v. Russia)*, 2005, § 45). Ця подібність відображена в покроковому розгляді Судом справ, заявлених за статтею 2 Протоколу № 4.

9. Насамперед Суд визначає, чи скарга заявника підпадає під застосування цього положення до певного кола осіб, у матеріальному чи територіальному аспекті.

10. По-друге, Суд розглядає, чи оскаржуваний захід становить втручання в реалізацію будь-якого з окремих прав, гарантованих статтею 2 Протоколу № 4 (окреслених у пункті 1 вище). Наразі Суд оцінював скарги за цим положенням з точки зору позитивного зобов'язання лише в дуже незначній кількості справ (*«Добровіцкая та інші проти Республіки Молдова» (Dobrovitskaya and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [Комітет], 2019, § 98; *«Голуб проти Республіки Молдова та Росії» (Golub v. the Republic of Moldova and Russia)* [Комітет], 2021).

11. По-третє, Суд прискіпливо вивчає, чи оскаржуваний захід був застосований «згідно із законом» у розумінні пунктів 3 і 4 статті 2 Протоколу № 4.

12. Наостанок Суд застосовує або тест «необхідності в демократичному суспільстві» у розумінні пункту 3, або «суспільного інтересу» у розумінні пункту 4 статті 2 Протоколу № 4.

13. Вибір Судом тесту залежить від двох чинників:

- *по-перше*, на яке право впливає оскаржуваний захід;
- *по-друге*, чи відповідний захід застосовується загалом і не має жодних територіальних обмежень або застосовується лише в певних місцевостях.

14. Суд вибирає тест «необхідності в демократичному суспільстві» у розумінні пункту 3 статті 2 Протоколу № 4 в ситуаціях двох типів:

- *будь-який* захід, що обмежує право залишати будь-яку країну (*«Гочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009, § 44; *«Шіошвілі та інші проти Росії» (Shioshvili and Others v. Russia)*, 2016, § 58), незалежно від того, чи такий захід повністю позбавляє заявника відповідного права чи обмежує вибір країн призначення певним географічним регіоном (*«Л.Б. проти Литви» (L.B. v. Lithuania)*, 2022, § 81; *«Солтусьяк проти Росії» (Soltysyak v. Russia)*, 2011, § 37; *«Пелтонен проти Фінляндії» (Peltonen v. Finland)*, рішення Комісії, 1995; *«К.С. проти Фінляндії» (K.S. v. Finland)*, рішення Комісії, 1995);
- обмеження реалізації прав на свободу пересування або свободу вибирати місце проживання, яке не визначається географічними межами й застосовується до всієї території відповідної Держави (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 110; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 171; *«Фануні проти Франції» (Fanouni v. France)*, 2023, § 44).

15. Суд переходить до тесту «суспільного інтересу» в розумінні пункту 4 статті 2 Протоколу № 4, якщо обмеження стосується прав на свободу пересування і свободу вибирати місце проживання та визначається географічними межами, які охоплюють тільки певні місцевості на території відповідної Держави (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 110).

16. Тест «суспільного інтересу» не застосовується до будь-яких обмежень права залишати будь-яку країну, які оцінюються лише на підставі тесту «необхідності в демократичному суспільстві» в розумінні пункту 3 цього положення.

17. Третій і четвертий пункти статті 2 Протоколу № 4 рівнозначні в тому сенсі, що обидва передбачають автономні обмеження реалізації прав, викладених у першому пункті (свобода пересування і свобода вибирати місце проживання). Проте обсяг їх застосування різний: пункт 3 передбачає обмеження для конкретних цілей без визначення їхніх географічних меж, а пункт 4 в широкому сенсі передбачає обмеження, «виправдані суспільними інтересами», але з визначеними географічними межами (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 110).

18. Право на свободу пересування, гарантоване пунктами 1 і 2 статті 2 Протоколу № 4, забороняє будь-які заходи, які порушують це право або обмежують його реалізацію, що не відповідає вимогам кваліфікації заходу як «необхідного в демократичному суспільстві» й такого, що переслідує законні цілі, визначені в пункті 3 цього положення (*«Бауманн проти Франції» (Baumann v. France)*, 2001, § 61; *«Сіссаніс проти Румунії» (Sissanis v. Romania)*, 2007, § 62).

19. Згідно з умовами, викладеними в пункті 3 статті 2 Протоколу № 4, законними інтересами, які можуть виправдати втручання у здійснення трьох прав, гарантованих цим положенням, є захист національної або громадської безпеки, підтримання публічного порядку, запобігання злочину, охорона здоров'я або моралі та захист прав і свобод інших осіб.

20. Пункт 3 статті 2 Протоколу № 4 тісно пов'язаний з пунктом 2 статті 8 Конвенції («*А.-М.В. проти Фінляндії*» (*A.-M.V. v. Finland*), 2017, § 94). Однак, на відміну від пункту 2 статті 8, «економічний добробут країни» не входить до передбачених у ньому законних цілей.

21. В історії укладання Протоколу № 4 відображено, що пункт 4 було додано до його статті 2, щоб передбачити обмеження права на свободу пересування та права вибирати місце проживання з огляду на міркування «економічного добробуту», однак економічні причини в жодному разі не можуть виправдовувати обмеження права залишити свою країну («*Гаріб проти Нідерландів*» (*Garib v. the Netherlands*) [ВП], 2017, §§ 85 і 109; Пояснювальна доповідь до Протоколу № 4, § 15).

22. Тест «необхідності в демократичному суспільстві», передбачений пунктом 3 статті 2 Протоколу № 4, вимагає, щоб Суд визначив, чи оскаржуване втручання відповідає «нагальній суспільній потребі» і, зокрема, чи воно пропорційне поставленій законній меті, а також чи причини, наведені органами державної влади для його виправдання, є «релевантними й достатніми» («*Хлюстов проти Росії*» (*Khlyustov v. Russia*), 2013, § 84).

23. Відповідний тест, передбачений пунктом 4 статті 2 Протоколу № 4, вимагає, щоб Суд насамперед визначив, чи обмеження служило «суспільним інтересам», а по-друге — чи воно було «виправданим у демократичному суспільстві» («*Гаріб проти Нідерландів*» (*Garib v. the Netherlands*) [ВП], 2017, §§ 115–116 і 136–141).

II. Обсяг застосування

A. Обсяг застосування за колом осіб

1. «Кожен»

24. Гарантії статті 2 Протоколу № 4 поширюються лише на фізичних осіб («*О.І.Дж. проти Чеської Республіки*» (*O.I.J. v. the Czech Republic*) (ухв.), 1999; «*Ф.С.М. проти Чеської Республіки*» (*F.S.M. v. the Czech Republic*) (ухв.), 1999).

25. Було встановлено, що це положення застосовується до таких осіб:

- іноземці («*Шіошвілі та інші проти Росії*» (*Shioshvili and Others v. Russia*), 2016; «*Л.Б. проти Литви*» (*L.B. v. Lithuania*), 2022; «*С.Е. проти Сербії*» (*S.E. v. Serbia*), 2023; «*Бауманн проти Франції*» (*Baumann v. France*), 2001, «*Болат проти Росії*» (*Bolat v. Russia*), 2006; «*Мяжджик проти Польщі*» (*Miażdżyk v. Poland*), 2012; «*Ролдан Тексейра та інші проти Італії*» (*Roldan Teixeira and Others v. Italy*) (ухв.), 2000);
- особи без громадянства («*Могош та інші проти Румунії*» (*Mogoş and Others v. Roumania*) (ухв.), 2004; «*Хергінен проти Фінляндії*» (*Härginen v. Finland*), рішення Комісії, 1998);
- особи зі спеціальним статусом («громадянин колишнього СРСР»: «*Татишвілі проти Росії*» (*Tatishvili v. Russia*), 2007).

26. Права, гарантовані статтею 2 Протоколу № 4, застосовуються також до неповнолітніх дітей («*Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно*» (*Diamante and Pelliccioni v. San Marino*), 2011, § 204).

27. Наявність психічних захворювань або інвалідності не скасовує захист відповідних осіб за цим положенням («*А.-М.В. проти Фінляндії*» (*A.-M.V. v. Finland*), 2017; «*Нордبلاد проти Швеції*» (*Nordblad v. Sweden*), рішення Комісії, 1993; «*І.Г. проти Австрії*» (*I.H. v. Austria*), рішення Комісії, 1989).

28. Особи, затримані на одній із підстав, перелічених у пункті 1 статті 5, мають право подавати скарги за статтею 2 Протоколу № 4. Конвенційні органи розглядали суть таких скарг у минулому й не відхиляли їх як несумісні *ratione personae* з цим положенням («*К. проти Німеччини*» (*C. v. Germany*), рішення Комісії, 1985; «*Х. проти Німеччини*» (*X. v. Germany*), рішення Комісії, 1977; «*Х. проти Німеччини*» (*X. v. Germany*), рішення Комісії, 1970; «*Х. проти Німеччини*» (*X. v. Germany*), рішення Комісії, 1970; «*Нордبلاد проти Швеції*» (*Nordblad v. Sweden*), рішення Комісії, 1993; «*І.Г. проти Австрії*» (*I.H. v. Austria*), рішення Комісії, 1989).

29. На відміну від деяких інших статей Конвенції, як-от підпункту «d» пункту 3 статті 4 або пункту 2 статті 11, стаття 2 Протоколу № 4 не розмежовує цивільних осіб та особовий склад збройних сил чи військовослужбовців «*Солтусьяк проти Росії*» (*Soltysyak v. Russia*), 2011, § 54; «*Беркович та інші проти Росії*» (*Berkovich and Others v. Russia*), 2018, § 97; «*Голуб проти Республіки Молдова та Росії*» (*Golub v. the Republic of Moldova and Russia*) [Комітет], 2021, § 56).

2. «Законно перебуває на території держави»

30. Хоча свобода залишити будь-яку країну, включно зі своєю власною, гарантована «кожному» («*Л.Б. проти Литви*» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, § 59; «*С.Е. проти Сербії*» (*S.E. v. Serbia*), 2023, § 47), право на свободу пересування та свободу вибирати місце проживання гарантоване тільки тим особам, які «законно перебувають на території держави».

31. Вимога перебувати «законно на території держави» має ширші межі, ніж вимога, передбачена статтею 1 Протоколу № 7 «законно проживати» на відповідній території (див. [Посібник із судової практики щодо статті 1 Протоколу № 7](#)). На відміну від згаданого вище положення, стаття 2 Протоколу № 4 не виключає зі сфери свого застосування іноземців чи осіб без громадянства, допущених на територію Держави лише з метою транзиту або на обмежений строк з метою, що не включає постійне проживання ([Пояснювальна доповідь до Протоколу № 4](#), § 8).

32. Вимога перебувати «законно на території держави» стосується національного законодавства відповідної Держави («*Омвенъєке проти Німеччини*» (*Omwenyeke v. Germany*) (ухв.), 2007). Саме національне законодавство й органи влади Держави повинні встановлювати умови, яким має відповідати перебування особи на території, щоб вважатися «законним» (див. справи «*Бен Салах проти Італії*» (*Ben Salah v. Italy*, 2009, § 53; «*Сисоева та інші проти Латвії*» (*Sisojeva and Others v. Latvia*) (ухв.), 2000; «*Макуц та інші проти Словенії*» (*Makuc and Others v. Slovenia*) (ухв.), 2007).

33. Щоб визначити, чи заявник перебуває «законно на території держави», Суд враховує відповідні висновки національних судів («*М.С. проти Бельгії*» (*M.S. v. Belgium*, 2012, § 196; «*П'єрмон проти Франції*» (*Piermont v. France*), 1995, § 49). Проте він не зобов'язаний їх дотримуватись і за потреби оцінює, чи рішення національних судів мали достатню правову й фактичну основу («*Татишвілі проти Росії*» (*Tatishvili v. Russia*), 2007, § 43) і чи присутні в них ознаки свавілля («*Омвенъєке проти Німеччини*» (*Omwenyeke v. Germany*) (ухв.), 2007). Наприклад, у справі «*Татишвілі проти Росії*» (*Tatishvili v. Russia*), 2007, Суд встановив, усупереч заявленому органами державної влади та твердженням Уряду-відповідача, що заявниця не була ані громадянкою іншої держави, ані особою без громадянства, а тому їй не потрібна була віза чи дозвіл на проживання. Він встановив на підставі відповідного законодавства, що на той час вона мала спеціальний правовий статус «громадянки колишнього СРСР», а тому законно перебувала на території Росії (§§ 39–43).

34. Самого факту проходження міграційного контролю недостатньо, щоб перебування заявника на території вважалось «законним». У справі «*П'єрмон проти Франції*» (*Piermont v. France*), 1995, рішення про недопущення (заборону в'їзду) було вручено заявниці відразу після того, як працівник прикордонної служби поставив штамп у її паспорті, і до того, як вона залишила аеропорт. Суд встановив, що заявниця не перебувала «законно на території» в розумінні пункту 1 статті 2 Протоколу № 4 (§ 49).

35. З того моменту, коли перебування заявника на території Держави перестає вважатися законним, він або вона більше не можуть заявляти свої права на свободу пересування або свободу вибирати місце проживання у межах такої території. Конвенційні органи підтвердили цей принцип у таких контекстах:

- рішення про вислання і/або недопущення (*«П'єрмон проти Франції» (Piermont v. France)*, 1995, § 44; *«М.С. проти Бельгії» (M.S. v. Belgium)*, 2012, § 196; *«Ілдрім проти Румунії»* (ухв.), 2007; *«Н. проти Франції» (N. v. France)*, рішення Комісії, 1992; *«Поллі проти Бельгії» (Polley v. Belgium)*, рішення Комісії, 1991);
- анулювання дозволу на проживання, виданого іноземцю (*«Бен Салах проти Італії» (Ben Salah v. Italy)*, 2009, § 54; *«А. проти Сан-Маріно» (A. v. San Marino)*, рішення Комісії, 1993);
- втрата статусу резидента і дозволу на проживання — наприклад унаслідок змін у законодавстві в контексті розпаду/ правонаступництва Держав (*«Макуц та інші проти Словенії» (Makuc and Others v. Slovenia)* (ухв.), 2007, § 211) або через інші обставини, як-от набуття громадянства іншої країни (*«Дремлюга проти Латвії» (Dremlyuga v. Latvia)* (ухв.), 2003);
- порушення іноземцем умов тимчасового допуску на територію (*«Омвєньєке проти Німеччини» (Omwenyeke v. Germany)* (ухв.), 2007).

36. У справі *«П'єрмон проти Франції» (Piermont v. France)*, 1995, Суд окремо розглянув період до вручення заявниці рішення про вислання в поєднанні із забороною повторного в'їзду й період після цієї події. Щодо першого періоду Суд встановив, що заявниця могла вільно пересуватися по території Французької Полінезії. Щодо другого періоду Суд постановив, що після вручення рішення про вислання заявниця більше не перебувала на території Полінезії законно (§ 44).

37. Ще один приклад стосується особливої ситуації іноземців, тимчасово допущених на територію Держави на час проведення провадження, у якому визначається, чи мають вони право на отримання дозволу на проживання згідно з відповідними положеннями національного законодавства. Їхнє перебування на території може вважатися «законним» лише доти, доки вони виконують умови, визначені для їхнього допуску та перебування на території (*«Омвєньєке проти Німеччини» (Omwenyeke v. Germany)* (ухв.), 2007; див. також рішення Комісії у справах *«У. та С. проти Німеччини» (U. and S. v. Germany)*, 1986; *«П. проти Німеччини» (P. v. Germany)*, 1986; і *«Айгюн проти Швеції» (Aygün v. Sweden)*, 1989). Наприклад, якщо іноземця було тимчасово допущено за умови, що він залишатиметься в певному районі, його перебування не вважалось «законним на території» Держави під час кожної подорожі за межі визначеного району без отримання необхідного дозволу, а тому він не міг посилатися на право на свободу пересування в розумінні статті 2 Протоколу № 4 (*«Омвєньєке проти Німеччини» (Omwenyeke v. Germany)* (ухв.), 2007). Такі умови тимчасового допуску можуть стосуватися не тільки місця проживання чи пересування, а й інших аспектів (*Пояснювальна доповідь до Протоколу № 4*, § 8).

В. Особливості територіального застосування

38. Згідно з пунктом 1 статті 2 Протоколу № 4 реалізація прав на свободу пересування та свободу вибирати місце проживання гарантована «на території держави».

39. Територія, на якій Держава здійснює територіальну юрисдикцію, починається з лінії, що утворює кордон (*«Н. Д. і Н. Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], § 109; див. також *Посібник із судової практики щодо статті 1*).

1. Заморські території

40. Застосовуючи статтю 3 Протоколу № 4, слід враховувати статтю 5 цього Протоколу.

41. Пункт 1 статті 5 дозволяє Державі вказувати, якою мірою Протокол № 4 має застосовуватися до «територій, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною».¹

42. У пункті 4 статті 5 зазначено:

«Територія будь-якої держави, до якої цей Протокол застосовується на підставі його ратифікації чи прийняття цією державою, і кожна територія, до якої цей Протокол застосовується на підставі заяви, зробленої такою державою згідно з цією статтею, розглядаються як окремі території для цілей посилань у статтях 2 і 3 на територію держави».

43. У справі *«П'єрмон проти Франції» (Piermont v. France)*, 1995, відповідно до пункту 4 статті 5 Французька Полінезія розглядалася як окрема територія, відмінна від метрополії Франції, для цілей посилань на територію Держави в розумінні статті 2 Протоколу № 4 (*«П'єрмон проти Франції» (Piermont v. France)*, 1995, §§ 43–44).

2. Невизнані міжнародним співтовариством територіальні утворення

44. Для цілей статті 2 Протоколу № 4 Суд не розглядає такі утворення як окремі території, які є відмінними від території відповідної Держави або знаходяться за її межами.

45. У справі *«Деніці та інші проти Кіпру» (Denizci and Others v. Cyprus)*, 2001, Суд розглянув застосоване урядом відповідної держави обмеження свободи пересування між таким утворенням і підконтрольній уряду території. Заявники — громадяни Кіпру турецького походження — були вислані кіпрською поліцією до північної частини Кіпру, «Турецької Республіки Північного Кіпру», яка перебувала під фактичним контролем Туреччини. Після їхнього повернення на підконтрольну Республіці Кіпр територію кіпрські органи влади ретельно стежили за їхнім пересуванням між північною та південною частинами острова, а також у межах південної частини. Заявникам не було дозволено вільно пересуватися у південній частині острова, оскільки вони мали щоразу повідомляти поліцію, коли хотіли поїхати на північ до рідних або друзів, чи після в'їзду на територію південної частини. Оскільки ці заходи ані не мали правової основи згідно із законодавством Кіпру, ані не були необхідними в демократичному суспільстві, Суд встановив факт порушення статті 2 Протоколу № 4. Хоча вони також скаржилися, що їхнє вислання на ту територію острова, на якій Республіка Кіпр не могла реалізовувати владні повноваження та здійснювати контроль, було порушенням статті 3 Протоколу № 4 (заборона вислання громадян), Суд вирішив, що немає потреби визначати, чи стаття 3 Протоколу № 4 застосовувалася в цьому випадку, з огляду на його висновок про порушення статті 2 Протоколу № 4. Як зазначив Суд, заявники не стверджували, що їх було вислано на територію іншої Держави. Крім того, Суд зауважив, що уряд Республіки Кіпр є єдиним законним урядом Кіпру й зобов'язаний поважати міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини та прав меншин (§§ 323, 403–406, 410–411).

46. У справі *«Україна та Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* (ухв.) [ВП], 2022, Суд розглянув скарги Уряду України щодо трьох випадків викрадення дітей (в основному сиріт) і дорослих осіб, що їх супроводжували, які відбулися на сході України, на території утворення, ефективний контроль над яким здійснювала Російська Федерація. На думку Суду, Уряд-заявник надав *prima facie* докази того, що дітей було примусово перевезено до Росії за допомогою озброєних сепаратистів. Суд визнав прийнятною скаргу щодо існування пов'язаної з цим адміністративною практикою, що становило порушення статті 2 Протоколу № 4 та інших положень Конвенції (§§ 895–898).

---

1. Повний перелік застережень і заяв, поданих Генеральному секретарю Ради Європи щодо Протоколу № 4.

47. У двох наведених нижче справах Суд розглядав обмеження свободи пересування між підконтрольною уряду територією та територіальним утворенням, яке відокремилася від цієї території.

48. У справі *«Добровіцкая та інші проти Республіки Молдова» (Dobrovitskaya and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [Комітет], 2019, до однієї із заявників органи влади «Придністровської Молдавської Республіки» («ПМР»), утворення на території Республіки Молдова, ефективний контроль над яким здійснювала Російська Федерація, застосували обмеження свободи пересування на території Республіки Молдова. Зокрема, органи влади «ПМР» заборонили заявниці залишати місто, розташоване на території «ПМР». Справа *«Голуб проти Республіки Молдова та Росії» (Golub v. the Republic of Moldova and Russia)* [Комітет], 2021, стосується примусового призову заявника на військову службу в «ПМР». У заявника забрали паспорт і суворо стежили за його пересуванням за межами військової установи «ПМР»; йому не дозволяли залишати територію військової установи без дозволу військового командира «ПМР». В обох справах Суд встановив факт порушення статті 2 Протоколу № 4, оскільки жодний орган влади «ПМР» не міг законно застосовувати обмеження свободи пересування осіб. Крім того, Суд постановив, що відповідальною за порушення була Росія, а Молдова не порушувала своїх позитивних зобов'язань щодо вжиття належних і достатніх заходів для захисту прав заявника (*«Добровіцкая та інші проти Республіки Молдова» (Dobrovitskaya and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [Комітет], 2019, §§ 94–99; *«Голуб проти Республіки Молдова та Росії» (Golub v. the Republic of Moldova and Russia)* [Комітет], 2021, §§ 65–70; див. також *Посібник із судової практики щодо статті 1*).

49. У справі *«Грузія проти Росії (II) (Georgia v. Russia (II))* [ВП], 2021, Суд розглянув питання прав внутрішньо переміщених осіб — етнічних грузинів, які рятувалися втечею під час збройного конфлікту і яким *de facto* органи влади Південної Осетії та Абхазії перешкодили повернутися додому в ці регіони. Суд дійшов висновку, що ця ситуація становила адміністративну практику, яка суперечила статті 2 Протоколу № 4, і що за встановлене порушення відповідала Російська Федерація, яка здійснювала «ефективний контроль» над цими територіями (§§ 292–301). У справі *«Грузія проти Росії (IV)» (Georgia v. Russia (IV))* (ухв.), 2023, Суд визнав прийнятною скаргу Уряду-заявника про адміністративну практику Росії, що суперечила статті 2 Протоколу № 4 і була наслідком процесу делімітації кордонів між зазначеними вище утвореннями, що відокремилися, і підконтрольною уряду Грузії територією.

3. Заявлена «анексія» території однієї Договірної Держави іншою

50. У випадку заявленої «анексії» території однією Держави іншою для цілей застосування статті 2 Протоколу № 4 необхідно встановити, яка із двох Держав здійснює територіальну юрисдикцію на відповідній території.

51. У справі *«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea))* (ухв.) [ВП], 2020 р, Суд розглянув низку скарг Уряду України щодо подій, під час яких регіон Крим (включно з містом Севастополь) нібито ввійшов до складу Російської Федерації. Скарга за статтею 2 Протоколу № 4 стосувалася стверджуваного існування адміністративної практики обмеження свободи пересування між Кримом і материковою Україною, що було наслідком *de facto* трансформації (Державою-відповідачем) адміністративного кордону в державний кордон (між Російською Федерацією та Україною). Хоча до Суду не зверталися із проханням теоретично вирішити питання законності заявленої «анексії» Криму *per se* згідно з міжнародним правом чи встановити пов'язаний із цим правовий статус цієї території, він не міг повністю проігнорувати це питання. Зокрема в тих межах, у яких пункт 1 статті 2 Протоколу № 4 гарантує свободу пересування «в межах території держави», необхідно було розглянути характер або правову основу юрисдикції Держави-відповідача на території Криму: зокрема, якщо юрисдикція, яку здійснювала Російська Федерація в Криму у відповідний період, мала форму територіальної юрисдикції, а не «ефективного контролю над територією», це положення не було застосовним.

У зв'язку з цим Суд окремо розглянув два періоди — відповідно до та після 18 березня 2014 року, тобто дати, у яку Російська Федерація, «Республіка Крим» і місто Севастополь підписали угоду, на підставі якої Крим і місто Севастополь згідно з російським законодавством були прийняті до складу Російської Федерації як її суб'єкти. Щодо першого періоду, з огляду на потужну присутність збройних сил Росії в Криму, ступінь їхньої активної участі в оскаржуваних подіях, а також публічні заяви кількох російських високопосадовців, було достатньо свідчень того, що Росія здійснювала ефективний контроль над Кримом. Щодо другого періоду Суд посилався на той факт, що, по-перше, обидві Договірні Держави ратифікували Конвенцію щодо своїх відповідних територій у межах міжнародно визнаних кордонів на той момент; по-друге, жодна з Держав не прийняла жодних змін щодо суверенних територій обох країн і не повідомила про це; і, по-третє, низка Держав і міжнародних організацій відмовилися визнати будь-які зміни територіальної цілісності України в частині Криму в контексті міжнародного права. Відповідно, у контексті рішення про допустимість Суд виходив з припущення, що територіальна юрисдикція України продовжувала поширюватися на всю її територію, включно з Кримом, натомість юрисдикція Росії над цим регіоном мала форму або характер «ефективного контролю над територією» (а не форму або характер територіальної юрисдикції) (див. також [Посібник із судової практики щодо статті 1](#)). Тому він визнав прийнятною скаргу уряду-заявника щодо стверджуваного існування адміністративної практики обмеження свободи пересування між Кримом і материковою Україною.

4. Буферні зони Організації Об'єднаних Націй

52. У справі *«Стефенс проти Кіпру, Туреччини та Організації Об'єднаних Націй» (Stephens v. Cyprus, Turkey and the United Nations)* (ухв.), 2008, заявниця скаржилася, що їй відмовили в доступі до її будинку, розташованого в буферній зоні, що перебувала під контролем Миротворчого контингенту ООН на Кіпрі (UNFICYP). У тій частині скарги, яка стосувалася Кіпру й Туреччини, її було відхилено як явно необґрунтовану: ці Держави не здійснювали ефективний контроль над буферною зоною і заявниця не навела доказів порушення цими Державами їхнього обов'язку вживати всіх необхідних заходів у межах своїх повноважень у зв'язку з правами заявниці. У тій частині скарги, яка стосувалася ООН, Суд не мав компетенції *ratione personae* для перегляду дій цієї організації (див. [Посібник із судової практики щодо статті 1](#) і [Практичний посібник із критеріїв прийнятності](#)).

5. Приміщення дипломатичних представництв

53. Для цілей застосування статті 2 Протоколу № 4 приміщення дипломатичного представництва не є частиною території Держави, яку воно представляє. У справі *«М. проти Данії» (M. v. Denmark)*, рішення Комісії, 1992, заявник і кілька інших німців увійшли до посольства Данії на території колишньої Німецької Демократичної Республіки (НДР), намагаючись отримати можливість виїхати до Федеративної Республіки Німеччина. Він скаржився, що його позбавили права на вільне пересування територією Данії, оскільки поліція НДР на прохання посла Данії вивела його з посольства разом з усією групою. Хоча Комісія встановила, що через оскаржуваний вчинок посла заявник опинився в юрисдикції Данії, вона не вважала, що заявник перебував на території Данії, тобто стаття 2 Протоколу № 4 в цій справі не застосовувалася.

С. Зв'язки та перетин гарантій, передбачених статтею 2 Протоколу № 4, з іншими положеннями Конвенції

54. За своїм характером матеріальний зміст статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції може інколи перетинатися з іншими положеннями Конвенції. Іншими словами: скарга, передана на розгляд Суду, іноді може стосуватися більш ніж однієї статті (*«İletmiş проти Туреччини» (İletmiş*

v. Turkey), 2005, § 50). У таких випадках Суд зазвичай розглядає скаргу лише за однією статтею, яку вважає найбільш доречною з огляду на конкретні обставини справи. Нижче наведені статті, які найімовірніше будуть пов'язані з тими самими фактами й тими самими скаргами, що й стаття 2 Протоколу № 4.

1. Стаття 5

а. Загальні міркування щодо застосування (пункт 1 статті 5)

55. Обмеження пересування може за певних особливих обставин бути достатньо серйозним, щоб вважатися позбавленням свободи, що може виявлятися в численних формах, крім класичного тримання під вартою після арешту чи засудження (*«Гуццарді проти Італії» (Guzzardi v. Italy)*, 1980, § 95; див. також *Посібник із судової практики щодо статті 5*).

56. Дійсно, різниця між позбавленням свободи в розумінні пункту 1 статті 5 та обмеженням свободи пересування в межах статті 2 Протоколу № 4 полягає у ступені чи інтенсивності, а не в характері чи суті (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 80; *«Остін та інші проти Сполученого Королівства» (Austin and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2012, § 57; *«Гуццарді проти Італії» (Guzzardi v. Italy)*, 1980, § 93).

57. У деяких випадках віднесення справи до тієї чи іншої категорії може бути складним завданням (*«Гуццарді проти Італії» (Guzzardi v. Italy)*, 1980, § 93). Водночас статтю 5 у принципі не слід інтерпретувати так, ніби вона включає передбачені Протоколом № 4 вимоги щодо Держав, які його не ратифікували (*«Остін та інші проти Сполученого Королівства» (Austin and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2012, § 55).

58. У справах, які посилаються на обидва положення, і для яких обидва вони є релевантними, Суду необхідно визначити, яке з них застосовувати. Він не вважає, що у зв'язку з цим зобов'язаний враховувати правові висновки національних органів влади, а тому оцінює ситуацію самостійно (*«Хлайфія та інші проти Італії» (Khlaifia and Others v. Italy)* [ВП], 2016, § 71; *«Г.Л. проти Сполученого Королівства» (H.L. v. the United Kingdom)*, 2004, § 90; *«Г.М. проти Швейцарії» (H.M. v. Switzerland)*, 2002, §§ 30 і 48; *«Креанге проти Румунії» (Creangă v. Romania)* [ВП], 2012, § 92).

59. Якщо вважається, що скарга щодо певного обмеження належить до сфери застосування статті 5, Суд не розглядатиме її за статтею 2 Протоколу № 4 (*«Ассанідзе проти Грузії» (Assanidze v. Georgia)* [ВП], 2004, § 194). Якщо буде встановлено, що стаття 5 не застосовується, відповідну скаргу буде розглянуто за статтею 2 Протоколу № 4 (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 91; *«М.С. проти Бельгії» (M.S. v. Belgium)*, 2012, § 195), крім випадків, коли заявник окремо намагається продемонструвати, що певний захід становить позбавлення свободи, а не просто обмеження права на свободу пересування (*«Тергеш проти Румунії» (Terheş v. Romania)* (ухв.), 2021, § 38).

60. Спершу Суд оцінює конкретну ситуацію заявника. Йому потрібно взяти до уваги цілу низку критеріїв, як-от вид, тривалість, ефект і спосіб здійснення відповідного заходу. Крім того, якщо розглядається кілька заходів, їх потрібно аналізувати «сукупно і в поєднанні» (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 80; *«Гуццарді проти Італії» (Guzzardi v. Italy)*, 1980, §§ 92 і 95; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 153).

61. До відповідних об'єктивних чинників, які необхідно врахувати, належать розмір і характеристики території, у межах якої особі дозволено пересуватися, можливість залишити цю територію, ступінь нагляду і контролю за пересуванням особи, ступінь ізоляції і можливість підтримувати соціальні контакти (*«Гуццарді проти Італії» (Guzzardi v. Italy)*, 1980, § 95; *«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, §§ 83–88; *«Нада проти Швейцарії» (Nada v. Switzerland)* [ВП], 2012, §§ 229–232).

62. У контексті утримання іноземців у транзитних зонах аеропортів і приймальних центрах з метою ідентифікації та реєстрації мігрантів мають значення також додаткові чинники, зокрема i) добровільний характер їхнього приїзду й перебування; ii) наявність прямої та безпосередньої загрози їхньому життю чи здоров'ю; iii) адекватність умов і тривалість їхнього перебування з огляду на мету чинного правового режиму (наприклад, опрацювання заяв про надання притулку); iv) наявність процесуальних гарантій проти надмірних періодів очікування і національних нормативних положень, які встановлюють максимальну тривалість перебування іноземців у таких транзитних зонах; i v) затримки й бездіяльність з боку органів влади (*«З.А. та інші проти Росії» (Z.A. and Others v. Russia)* [ВП], 2019, § 138–156; *«Іліас та Ахмед проти Угорщини» (Ilias and Ahmed v. Hungary)* [ВП], 2019, § 217–248; *«Р.Р. та інші проти Угорщини» (R.R. and Others v. Hungary)*, 2021, §§ 74–83).

63. Важливе значення мають особливий контекст та обставини, за яких було застосовано оскаржуване обмеження, оскільки в сучасному суспільстві часто виникають ситуації, у яких громадськість можуть закликати до тимчасового обмеження свободи пересування чи обмеження свободи заради загального блага (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 81; *«Нада проти Швейцарії» (Nada v. Switzerland)* [ВП], 2012, § 226; *«Остін та інші проти Сполученого Королівства» (Austin and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2012, §§ 58–59; *«Тергеш проти Румунії» (Terheş v. Romania)* (ухв.), 2021, § 36).

64. Громадськість часто закликають до тимчасового обмеження свободи пересування в певних контекстах, наприклад під час подорожі громадським транспортом або по автомагістралі чи під час футбольного матчу. Такі поширені обмеження не можна класифікувати як «позбавлення свободи» в розумінні пункту 1 статті 5, поки вони вважаються неминучими у зв'язку з обставинами, що не входять до меж контролю органів влади, необхідними для запобігання реальному ризику завдання серйозних травм чи шкоди й застосовуються на мінімальному рівні, потрібному для досягнення такої мети (*«Остін та інші проти Сполученого Королівства» (Austin and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2012, § 59).

65. Щодо застосування методів стримування та контролю натовпу, не можна виключати, що за певних обставин такі заходи можуть призвести до невинуватого позбавлення свободи, яке буде порушенням пункту 1 статті 5. У кожному випадку пункт 1 статті 5 необхідно тлумачити таким чином, щоб враховувати особливий контекст, у якому застосовано такі методи, а також відповідальність працівників поліції за виконання своїх обов'язків з підтримання порядку й захисту громадськості відповідно до вимог національного права та Конвенції (*«Остін та інші проти Сполученого Королівства» (Austin and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2012, § 60).

в. Приклади кваліфікування

66. Наведені нижче приклади ілюструють, як Суд розмежує позбавлення свободи в розумінні пункту 1 статті 5 і обмеження свободи пересування в межах статті 2 Протоколу № 4.

- Хоча домашній арешт становить позбавлення свободи (див. справи *«Бузаджі проти Республіки Молдова» (Buzadji v. the Republic of Moldova)* [ВП], 2016, § 104; *«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 87), менш суворий варіант цього заходу можна вважати обмеженням свободи пересування. Саме так було у справі *«Трійоніс проти Литви» (Trijonis v. Lithuania)* (ухв.), 2005, у якій призначений заявнику домашній арешт у подальшому замінили більш м'яким режимом, який дозволяв йому перебувати на робочому місці протягом робочого тижня і зобов'язував залишатися вдома з 19:00 до 7:00 в робочі дні та протягом цілого дня на вихідних. У справі *«Деду проти Румунії» (Dedu v. Romania)* (ухв.), 2024, §§ 77-81, заявник був змушений проводити частину дня на своєму робочому місці, а решту дня та ночі вдома протягом дев'яти днів.

- Комендантська година вдома протягом шістнадцяти днів, яка вимагала від заявників залишатися в межах своїх місцевих муніципалітетів, не виходити з дому між 20:00 вечора та 06:00 ранку і тричі на день відвідувати поліцейський відділок, не була визнана позбавленням свободи, водночас становила обмеження свободи пересування (*«Доменжу проти Франції» (Domenjoud v. France)*, 2024, § 72)).
- Заборону залишати житло вночі (з 22:00 до 6:00), окрім як у разі потреби, не можна прирівнювати до домашнього арешту, оскільки вона є втручанням у свободу пересування (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 86–88; *«Тімофєєв та Поступкін проти Росії» (Timofeyev and Postupkin v. Russia)*, 2021, § 125).
- У справі *«Дж.Р. та інші проти Греції» (J.R. and Others v. Greece)*, 2018, Суд дійшов висновку, що заявників, які були шукачами притулку, позбавили свободи під час першого перебування в установі для мігрантів (центрі прийому, ідентифікації та реєстрації), однак до них застосовувалося лише обмеження пересування після того, як установа стала напіввідкритою і їм дозволили залишати її вдень (§ 86).
- Особливий нагляд з боку поліції разом із рішенням про примусове визначення місця проживання та іншими супутніми обмеженнями розглядалися за статтею 2 Протоколу № 4, зокрема, у тих справах, у яких заявників не змушували проживати на обмеженій території, вони мали змогу залишати житло вдень і вести соціальне життя, а також не намагалися отримати дозвіл подорожувати на велику відстань від місця проживання (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, §§ 84–89; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, §§ 154–158; *«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 39; *«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy)* [ВП], 2000, § 193). Як виняток, у справі *«Гуццарді проти Італії» (Guzzardi v. Italy)*, 1980, Суд постановив, що заходи такого характеру становили позбавлення свободи. Він надав особливої ваги поєднанню таких чинників: тривалість особливого нагляду (шістнадцять місяців), надзвичайно малий розмір території, на якій заявник змушений був залишатися (негороджена територія острова площею 2,5 кв. км, дев'ять десятих якої займала в'язниця), майже цілодобовий нагляд, що здійснювався за ним, і той факт, що через це він не мав жодної можливості підтримувати соціальні контакти (окрім як з найближчими родичами, а також з іншими « мешканцями », до яких застосовувалися такі ж обмеження, і персоналом, що здійснював нагляд) (§ 95).
- У справі *«Нада проти Швейцарії» (Nada v. Switzerland)* [ВП], 2012, Суд розглянув заборону подорожувати по території Швейцарії, застосовану до заявника, що проживав на території італійського анклаву в цій країні, на підставі законодавства, яким було імплементовано резолюції Ради Безпеки ООН. У результаті заявник не міг залишити анклав і поїхати до будь-якої іншої частини Італії, тобто країни, громадянином якої був. З точки зору Суду обмеження свободи пересування заявника не становили «позбавлення свободи» навіть попри те, що вони застосовувалися протягом тривалого часу (шість років) і площа території була малою (приблизно 1,6 кв. км). На відміну від справи *«Гуццарді проти Італії» (Guzzardi v. Italy)*, 1980, заявнику не перешкождали вільно проживати на території анклаву й пересуватися нею, а також приймати відвідувачів. За ним не здійснювали нагляд і його не зобов'язали регулярно з'являтися в поліцію. Більш того, він мав змогу просити про застосування винятків із заборони в'їзду або транзитного проїзду, а Швейцарія в будь-якому разі згідно з міжнародним правом мала право не допускати в'їзду іноземця на свою територію (§§ 228–233). Хоча пункт 1 статті 5 у цьому випадку не був застосовним, Суд визнав, що обмеження свободи пересування заявника становило порушення статті 8. Скарги за статтею 2 Протоколу № 4 не подавалися (Швейцарія не ратифікувала цей Протокол).

- Загальнонаціональний карантин, запроваджений органами влади з метою боротьби з пандемією COVID-19, зокрема заборона залишати своє житло під загрозою накладення штрафу, не вважався «позбавленням свободи» з огляду на рівень інтенсивності обмежень свободи пересування заявника (*«Тергеш проти Румунії» (Terheş v. Romania)* (ухв.), 2021, §§ 41–45). Зокрема, заявник міг вільно залишати своє житло з різних причин, вичерпний перелік яких був викладений у законодавстві, і міг відвідувати різні місця в будь-який час доби відповідно до ситуації. Він не заявляв, що його особистих обставин не було в переліку цих причин і що через це йому довелося залишатися вдома протягом усієї тривалості карантину (52 дні). Більш того, на відміну від справи *«Гуццарді проти Італії» (Guzzardi v. Italy)*, 1980, за ним не здійснювався індивідуальний нагляд, і він не стверджував, що був змушений жити в обмеженому просторі, а також він не був позбавлений усіх соціальних контактів. Отже, умови карантину не можна було прирівняти до домашнього арешту. Відповідно, пункт 1 статті 5 був незастосовним. Оскільки заявник зосередив увагу саме на статті 5 і не відстоював свої права за статтею 2 Протоколу № 4, Суд не розглядав справу в контексті цього положення.
- У справі *«Осмін та інші проти Сполученого Королівства» (Austin and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2012, Суд розглянув кетлінг (*kettling*) чи тримання натовпу в обмеженому просторі поліцейським кордоном з метою охорони громадського порядку. Примусовий характер такого утримання, його тривалість (сім годин) і вплив на заявників з точки зору фізичного дискомфорту (відсутність прихистку, їжі, води чи туалетів), а також неспроможність залишити місце, свідчили про позбавлення свободи. Однак за цих конкретних обставин утримання було менш інтрузивним і найбільш ефективним із засобів запобігання травмуванню людей і пошкодженню майна агресивними демонстрантами з огляду на небезпечні й мінливі умови, що існували протягом усього часу його застосування. Працівники поліції тримали ситуацію під постійним ретельним наглядом і неодноразово намагалися контролювати випускати людей. Відповідно, з урахуванням цих особливих і виняткових фактів Суд не зміг встановити момент, з якого можна було б вважати, що утримання, яке було не більш ніж обмеженням свободи пересування, перетворилося на позбавлення свободи. За відсутності подальшої потреби в утримуванні з метою запобігання завданню серйозних травм або шкоди, «вид» цього заходу був би іншим, а його примусового й обмежувального характеру могло б бути достатньо для застосування статті 5 Конвенції. Пункт 1 статті 5 був незастосовним, а скарги за статтею 2 Протоколу № 4 не подавалися (Сполучене Королівство не ратифікувало цей Протокол) (§§ 64–68). Суд дійшов схожого висновку щодо пункту 1 статті 5 у справі *«Оре та інші проти Франції» (Auray and Others v. France)*, 2024, §§ 65–74, у якій встановив, що стаття 2 Протоколу № 4 була застосовною (§ 84).
- У справі *«Вадим Мельник проти України» (Vadym Melnyk v. Ukraine)*, 2022, Суд розглянув ситуацію, у якій заявника утримували в обмеженому просторі в приміщенні суду протягом приблизно двох годин через агресивну поведінку громадськості, незадоволеної рішенням суду про його звільнення. На думку Суду, з огляду на відносно коротку тривалість утримання заявника й те, що присутні в приміщенні суду працівники поліції не дозволили заявнику відразу піти, цю конкретну ситуацію слід розглядати як обмеження свободи пересування заявника, а не як позбавлення свободи. Стаття 5 була незастосовною, заявник не подавав скарги за статтею 2 Протоколу № 4 (§§ 86–89).

с. Свобода залишити будь-яку країну та законне затримання

67. Неспроможність затриманої особи залишити країну, у якій її законно затримано на час очікування вислання, з метою проведення кримінального провадження або для відбування

покарання у вигляді позбавлення волі відповідно до вимог пунктів «а», «с» або «f» пункту 1 статті 5 становить обмеження, виправдане в розумінні пункту 3 статті 2 Протоколу № 4 (*«К. проти Німеччини» (C. v. Germany)*, рішення Комісії, 1985; *«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*, рішення Комісії, 1977; *«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*, рішення Комісії, 1970; *«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*, рішення Комісії, 1970).

68. Подібним чином, якщо відбування покарання у вигляді позбавлення волі відкладається на підставі стану здоров'я, заходи, спрямовані на те, щоб перешкодити засудженій особі залишити країну (наприклад, вилучення паспорта), не суперечать статті 2 Протоколу № 4. Якщо такі заходи застосовуються для того, щоб забезпечити відбування засудженою особою призначеного їй покарання після зникнення неминучої загрози її життю, їх слід вважати необхідними в демократичному суспільстві для запобігання злочину (*«М. проти Німеччини» (M. v. Germany)*, рішення Комісії, 1984).

69. Подібні міркування застосовуються у випадку психічно хворої особи, яку законно затримано згідно з вимогами підпункту «е» пункту 1 статті 5. У справі *«Нордبلاد проти Швеції» (Nordblad v. Sweden)*, рішення Комісії, 1993, дострокову випуску заявниці з психіатричної лікарні було скасовано через її намір виїхати за кордон на невизначений строк без будь-яких домовленостей щодо отримання належного догляду чи здійснення нагляду в країні призначення. Комісія встановила, що її повернення до психіатричної лікарні було необхідним у демократичному суспільстві з метою захисту її здоров'я, а тому було виправданим у розумінні пункту 3 статті 2 Протоколу № 4.

d. Зв'язок з пунктом 3 статті 5

70. Пункт 3 статті 2 Протоколу № 4 слід тлумачити в поєднанні з останнім реченням пункту 3 статті 5, у якому встановлено, що «звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання». Якщо заявника звільняють до судового розгляду, застосувавши до нього обмеження свободи пересування як одну з умов звільнення під заставу, такі обмеження можна вважати «гарантіям з'явитися на судове засідання», а тому входять до сфери застосування пункту 3 статті 2 Протоколу № 4 (*«Шмід проти Австрії» (Schmid v. Austria)*, рішення Комісії, 1985).

2. Стаття 8

71. Між статтею 2 Протоколу № 4 і статтею 8 простежується тісний зв'язок (*«Ілетміш проти Туреччини» (İletmiş v. Turkey)*, 2005, § 50; *«Пашаоглу проти Туреччини» (Paşaoğlu v. Turkey)*, 2008, § 42; *«Сіссаніс проти Румунії» (Sissanis v. Romania)*, 2007, § 70; див. також *Посібник із судової практики щодо статті 8*). Це зв'язок відображено в наведених далі аспектах.

а. Свобода пересування, повага до житла, приватного і сімейного життя

72. Хоча свобода пересування сама по собі гарантована статтею 2 Протоколу № 4, Суд також розглядав її як аспект права заявника на повагу до його приватного життя, гарантованого статтею 8 (*«Ілетміш проти Туреччини» (İletmiş v. Turkey)*, 2005, § 47). У зв'язку з цим не мав значення той факт, що Держава-відповідач не ратифікувала Протокол № 4 (*«Ілетміш проти Туреччини» (İletmiş v. Turkey)*, 2005, § 50; *«Пармак і Бакір проти Туреччини» (Parmak and Bakir v. Turkey)*, 2019, § 84; див. також *«Нада проти Швейцарії» (Nada v. Switzerland)* [ВП], 2012).

73. Свобода пересування, особливо в контексті перетину кордонів, вважається важливим аспектом всебічного розвитку приватного життя людини в розумінні пункту 1 статті 8, особливо якщо вона має сімейні, професійні чи економічні зв'язки в кількох країнах (*«Ілетміш проти Туреччини» (İletmiş v. Turkey)*, 2005, § 50; *«Пашаоглу проти Туреччини» (Paşaoğlu v. Turkey)*, 2008, § 47; *«Пармак і Бакір проти Туреччини» (Parmak and Bakir v. Turkey)*, 2019, § 84).

74. Так, заборону виїзду, що перешкоджає особі повернутися до своєї країни проживання протягом тривалого часу без достатнього обґрунтування, було визнано непропорційним втручанням у право особи на повагу до її приватного та/або сімейного життя, що є порушенням статті 8 («Ілтеміш проти Туреччини» (*İletmiş v. Turkey*), 2005, § 50; «Пашаоглу проти Туреччини» (*Raşaoğlu v. Turkey*), 2008, § 43; «Пармак і Бакір проти Туреччини» (*Parmak and Bakir v. Turkey*), 2019, §§ 93–94; «Котій проти України» (*Kotiy v. Ukraine*), 2015, § 75). Подібним чином довгострокову заборону транзитного проїзду, застосовану Швейцарією до громадянина Італії, що проживав в італійському анклаві на території Швейцарії, було визнано порушенням його права на повагу до приватного та сімейного життя в розумінні статті 8: оскільки він не мав змоги залишити анклав навіть для того, щоб поїхати в будь-яку іншу частину Італії, йому було важко підтримувати контакти з друзями та сім'єю, а також отримувати необхідне медичне обслуговування («Нада проти Швейцарії» (*Nada v. Switzerland*) [ВП], 2012, § 198).

75. Хоча обмеження пересування між невизнаним міжнародною спільнотою територіальним утворенням і підконтрольною уряду територією, а також інтенсивний нагляд з боку поліції за таким пересуванням підпадають під дію статті 2 Протоколу № 4 («Деніці та інші проти Кіпру» (*Denizci and Others v. Cyprus*), 2001, §§ 403–406), такі заходи можуть також порушувати права заявника на повагу до його житла та приватного і сімейного життя в розумінні статті 8 («Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*) [ВП], 2001, §§ 294–296).

76. Подібним чином неспроможність внутрішньо переміщених осіб повернутися додому було визнано порушенням статті 8 («Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*) [ВП], 2001, § 175; «Доган та інші проти Туреччини» (*Doğan and Others v. Turkey*), 2004, § 160; «Чірагов та інші проти Вірменії» (*Chiragov and Others v. Armenia*) [ВП], §§ 206–208) і статті 2 Протоколу № 4 («Грузія проти Росії (II)» (*Georgia v. Russia (II)*) [ВП], 2021, § 299).

77. Обмеження виїзду неповнолітніх за кордон також можуть викликати питання за статтею 8 і статтею 2 Протоколу № 4 («Пенчеві проти Болгарії» (*Penchevi v. Bulgaria*), 2015; «Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно» (*Diamante and Pelliccioni v. San Marino*), 2011).

78. У деяких випадках скарги, що стосуються втручання у свободу пересування, подаються з посиланням і на статтю 8, і на статтю 2 Протоколу № 4. Якщо Суд розглядає справу за статтею 8, він може вважати, що немає необхідності розглядати її також за статтею 2 Протоколу № 4 («Котій проти України» *Kotiy v. Ukraine*, 2015, § 79; «Пенчеві проти Болгарії» (*Penchevi v. Bulgaria*), 2015, § 77). Аналогічним чином, якщо Суд ухвалює рішення розглянути справу за статтею 2 Протоколу № 4, він може вважати, що немає потреби розглядати ті самі факти окремо за статтею 8 («Пфайфер проти Болгарії» (*Pfeifer v. Bulgaria*), 2011, § 62; «Прешер проти Болгарії» (*Prescher v. Bulgaria*), 2011, § 56; «А.Е. проти Польщі» (*A.E. v. Poland*), 2009, § 54; «Олівейра проти Нідерландів» (*Olivieira v. the Netherlands*), 2002, § 69; «Ландврегд проти Нідерландів» (*Landvreugd v. the Netherlands*), 2002, § 78; «Стамосе проти Болгарії» (*Stamose v. Bulgaria*), 2012, § 43).

79. У справі «Рінер проти Болгарії» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, Комісія розглянула відповідну скаргу в тій частині, що стосувалася періоду до набрання чинності Протоколу № 4 в Болгарії, за статтею 8, а в тій частині, що стосувалася періоду після набрання ним чинності — за статтею 2 Протоколу № 4, оскільки вважала, що не було підстав для окремого розгляду справи за статтею 8 («Рінер проти Болгарії» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, §§ 25 і 134).

80. Оцінюючи сумісність заборони виїзду й інших подібних заходів зі статтею 2 Протоколу № 4, Суд може брати до уваги їхній вплив на приватне та/або сімейне життя заявника («Рінер проти Болгарії» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, § 126; «Пфайфер проти Болгарії» (*Pfeifer v. Bulgaria*), 2011, § 56; «Прешер проти Болгарії» (*Prescher v. Bulgaria*), 2011, § 50; «Мяжджик проти Польщі» (*Miażdzyk v. Poland*), 2012, § 39; «Ландврегд проти Нідерландів» (*Landvreugd v. the Netherlands*), 2002, § 72).

b. Свобода пересування і захист даних

81. Суд розглядав за статтею 8 скарги щодо збору та/або зберігання даних, що були пов'язані з пересуванням заявників чи мали на них вплив, зокрема у зв'язку з такими обставинами:

- відстеження пересування за допомогою GPS-спостереження з метою ведення кримінального розслідування («*Узун проти Німеччини*» (*Uzun v. Germany*), 2010; «*Бен Файза проти Франції*» (*Ben Faiza v. France*), 2018);
- неспроможність отримати доступ до персональних даних, які містилися в Шенгенській інформаційній системі й були підставою для відмови в наданні дозволу на в'їзд до всіх країн, що застосовували Шенгенську угоду, або забезпечити виправлення цих даних («*Далеа проти Франції*» (*Dalea v. France*) (ухв.), 2010);
- обов'язок надати відбитки пальців під час подання заяви на отримання паспорта з подальшим їх зберіганням на мікрочипі паспорта («*Віллемс проти Нідерландів*» (*Willems v. the Netherlands*) (ухв.), 2021, §§ 23 і 38);
- збір і зберігання в «базі даних спостереження» інформації про пересування заявника залізничним чи авіаційним транспортом на підставі його правозахисної діяльності, що дало змогу невідкладно арештувати його після прибуття до міста, у якому було заплановано проведення мітингу опозиції («*Шимоволос проти Росії*» (*Shimovolos v. Russia*), 2011) (див. [Посібник із судової практики щодо захисту даних](#)).

c. Свобода вибирати місце проживання і право на повагу до «житла»

82. Між свободою вибирати місце проживання згідно зі статтею 2 Протоколу № 4 і правом на повагу до «житла» та «приватного життя» згідно зі статтею 8 існує очевидний взаємозв'язок.

83. Однак статтю 8 не можна тлумачити як таку, що надає право жити в певному конкретному місці (див. справи «*Уорд проти Сполученого Королівства*» (*Ward v. the United Kingdom*) (ухв.), 2004, і «*Кодона проти Сполученого Королівства*» (*Codona v. United Kingdom*) (ухв.), 2006). Натомість свобода вибирати місце проживання займає центральне місце в пункті 1 статті 2 Протоколу № 4, і це положення було б позбавлене будь-якого сенсу, якби не вимагало від Договірних Держав враховувати індивідуальні побажання щодо цього питання («*Гаріб проти Нідерландів*» (*Garib v. the Netherlands*) [ВП], 2017, §§ 140–141).

84. З огляду на ці міркування неможливо застосовувати в контексті пункту 4 статті 2 Протоколу № 4 той самий тест, що застосовується в силу пункту 2 статті 8, попри взаємозв'язок між цими положеннями («*Гаріб проти Нідерландів*» (*Garib v. the Netherlands*) [ВП], 2017, § 141).

85. Водночас у відповідних випадках Суд може спиратися на принципи своєї судової практики, розроблені згідно зі статтею 8. Наприклад, у справі «*Гаріб проти Нідерландів*» (*Garib v. the Netherlands*) [ВП], 2017, для цілей пункту 4 статті 2 Протоколу № 4 Суд дотримувався, *mutatis mutandis*, підходу до свободи вибирати місце проживання на основі врахування «загальних інтересів», який був аналогічним підходу до захисту навколишнього середовища за статтею 8 («*Гаріб проти Нідерландів*» (*Garib v. the Netherlands*) [ВП], 2017, § 161).

d. Оцінювання відповідності вимогам статті 2 Протоколу № 4 та пункту 2 статті 8

86. Пункт 3 статті 2 Протоколу № 4 тісно пов'язаний з пунктом 2 статті 8 («*А.-М.В. проти Фінляндії*» (*A.-M.V. v. Finland*), 2017, § 94).

87. Дійсно, у деяких справах Суд застосовував обґрунтування чи принципи, розроблені в його судовій практиці за статтею 8, до скарг за статтею 2 Протоколу № 4, зокрема під час оцінювання таких питань:

- чи процедура застосування заборони виїзду передбачала відповідні й достатні гарантії проти зловживань (*«Сіссаніс проти Румунії» (Sissanis v. Romania)*, 2007, § 70);
- справедливість процесу ухвалення рішення, результатом якого стала відмова в наданні дозволу повнолітній особі з психічним розладом переїхати у віддалене ізольоване місце, щоб жити там зі своїми колишніми прийомними батьками (*«А.-М.В. проти Фінляндії» (A.-M.V. v. Finland)*, 2017, § 94);
- якість процесу ухвалення рішення, результатом якого стало переміщення мешканців села, що належали до етнічної меншини, в інший населений пункт у зв'язку з розширенням вугледобувної шахти, і супутніх заходів (*«Ноак та інші проти Німеччини» (Noack and Others v. Germany)* (ухв.), 2000).

3. Статті 9, 10 та 11

88. У деяких випадках обмеження свободи пересування може спричинити втручання або порушення прав заявників на свободу релігії, свободу вираження поглядів або свободу мирних зібрань, закріплені відповідно у статтях 9, 10 та 11 (див. [Посібник із судової практики щодо статті 9](#); [Посібник із судової практики щодо статті 10](#); [Посібник із судової практики щодо статті 11](#)).

89. Наприклад, обмеження пересування між невизнаним міжнародною спільнотою територіальним утворенням і підконтрольною уряду територією перешкоджали православним грекам-кіпріотам, які проживали в анклаві на території «Турецької Республіки Північного Кіпру», відвідувати релігійні церемонії в місцях поклоніння за межами поселень, у яких вони проживали, чи відвідувати монастир, а тому становили порушення їхніх прав у розумінні статті 9 (*«Кіпр проти Туреччини» Cyprus v. Turkey* [ВП], 2001, §§ 243–246).

90. У справі *«П'єрмон проти Франції» (Piermont v. France)*, 1995, вислання депутатки Європейського Парламенту після виголошення нею публічної промови у Французькій Полінезії в поєднанні із забороною повторного в'їзду, безпосередньо після чого їй також було вручено рішення про недопущення на територію Нової Каледонії, дало Суду підстави встановити факт порушення статті 10 у зв'язку з обома заходами. Проте порушення статті 2 Протоколу № 4 не було, оскільки в результаті застосування цих заходів заявниця більше не перебувала «законно на території» Французької Полінезії чи Нової Каледонії.

91. У справі *«Жінки на хвилях» та інші проти Португалії (Women On Waves and Others v. Portugal)*, 2009, Суд встановив факт порушення статті 10 з огляду на відмову органів влади допустити в територіальні води цивільне судно, яке асоціації-заявники мали на меті використати для проведення зустрічей і заходів та розповсюдження інформації в межах своєї кампанії за декриміналізацію абортів. Суд вирішив, що не було підстав розглядати їхню скаргу за статтею 2 Протоколу № 4.

92. У справі *«Ван ден Дунґен проти Нідерландів» (Van den Dungen v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1995, представниці руху проти абортів, яка роздавала листівки відвідувачам і працівникам клініки, де проводилися аборти, заборонили протягом шести місяців наближатися до будівлі клініки ближче, ніж на 250 метрів. Комісія визнала заяву неприйнятною, встановивши, що захід був виправданим у розумінні пункту 2 статті 10 і пункту 3 статті 2 Протоколу № 4.

93. У справі *«Біґліацці та інші проти Італії» (Bigliuzzi and Others v. Italy)* (ухв.), 2008, заявники скаржилися на неможливість увійти до «червоної зони» в центрі міста Генуя, де у 2001 році проводився саміт країн G8, і провести там демонстрації, оскільки ця зона була оточена барикадою та оголошена забороненою для доступу осіб, які не були місцевими мешканцями. Вони також скаржилися на подібні, але м'якші обмеження в жовтій буферній зоні довкола червоної. Суд встановив, що оскаржувані заходи, які підлягали судовому перегляду й

застосовувалися лише протягом п'яти днів, були виправданими в розумінні статті 11 і статті 2 Протоколу № 4 з огляду на загрозу терактів і ризик спалахів насильства. Заяву було відхилено як явно необґрунтовану.

94. У справі *«Джавіт Ан проти Туреччини» (Djavit An v. Turkey)*, 2003, Суд встановив факт порушення статті 11 з огляду на відсутність законної підстави для відмови органів влади «Турецької Республіки Північного Кіпру» в наданні туркам-кіпріотам, що проживали на її території, дозволу на перетин «зеленої лінії», щоб потрапити до південного Кіпру для участі в мирному зібранні з греками-кіпріотами.

95. Хоча обмеження свободи пересування можуть, як продемонстровано вище, втручатися в право на мирні зібрання в розумінні статті 11, реалізація такого права може позначитися на свободі пересування. Попереднє повідомлення про намір провести зібрання призначене, *inter alia*, для узгодження обох прав. Для врівноваження різних суперечливих інтересів запровадження попередніх адміністративних процедур здається поширеною практикою у Державах-членах, коли планується організація публічної демонстрації (*«Єва Мольнар проти Угорщини» (Éva Molnár v. Hungary)*, 2008, § 37; *«Берладіп та інші проти Росії» (Berladir and Others v. Russia)*, 2012, § 42).

4. Стаття 1 Першого протоколу

96. Наслідком обмеження свободи пересування може бути відмова в доступі до власності і, як результат, порушення статті 1 Першого протоколу (*«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (по суті), 1996, § 64; див також *Посібник із судової практики щодо статті 1 Першого протоколу*).

97. Внутрішньо переміщені особи особливо страждають від такої ситуації, яка може бути спричинена діями невизнаного міжнародною спільнотою територіального утворення (*«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)* [ВП], 2001, § 189; *«Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia)* [ВП], § 201) або служби державної безпеки (*«Доган та інші проти Туреччини» (Doğan and Others v. Turkey)*, 2004, §§ 153–156).

98. Обмеження прав, гарантованих статтею 2 Протоколу № 4, особливо свободи вибирати місце проживання, можуть бути тісно пов'язані з соціальною та економічною політикою Договірних Держав. Оцінюючи їхнє обґрунтування, Суд може спиратися на принципи, встановлені в його судовій практиці згідно зі статтею 1 Першого протоколу (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, §§ 139 і 147).

III. Обмеження прав, гарантованих статтею 2 Протоколу № 4

99. Питання про те, чи мало місце втручання або, в контексті пунктів 3 і 4 статті 2 Протоколу № 4, чи було застосоване обмеження реалізації гарантованих цим пунктом прав, тісно пов'язане з питанням обсягу застосування відповідного права і, відповідно, застосовності цього положення.

100. Суд розглядає питання застосовності статті 2 Протоколу № 4, навіть якщо сторони її не заперечували (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 151).

101. Розглядаючи це питання, Суд враховує, що Конвенція покликана гарантувати права, які є практичними й ефективними, а не теоретичними й ілюзорними (*«Л.Б. проти Литви» (L.B. v. Lithuania)*, 2022, § 59).

102. Спостерігаючи низку повторних ідентичних заходів, Суд розглядатиме їх як одне ціле, враховуючи їхні сукупні наслідки («*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 153).

103. Зобов'язання звертатися по дозвіл щоразу, коли особа має намір залишити певне місце чи країну, не відповідає суті поняття «свобода пересування» («*Іванов проти України*» (*Ivanov v. Ukraine*), 2006, § 85; «*Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно*» (*Diamante and Pelliccioni v. San Marino*), 2011, § 211).

104. Той факт, що такий дозвіл було надано або що заявника не було покарано за недозволений виїзд, не має значення для визначення того, чи така вимога становила втручання в свободу пересування заявника («*Іванов проти України*» (*Ivanov v. Ukraine*), 2006, § 85).

А. Свобода пересування

1. Форми втручання

105. Наведені нижче ситуації було визнано формами втручання у право на свободу пересування:

- вимога не залишати місце проживання або іншу визначену територію чи населений пункт без дозволу. Ця вимога може застосовуватися в таких випадках:
  - як частина умов звільнення під заставу або як окремий захід у контексті кримінального провадження («*Федоров і Федорова проти Росії*» (*Fedorov and Fedorova v. Russia*), 2005, § 35; «*Антоненков та інші проти України*» (*Antonenko and Others v. Ukraine*), 2005, § 52; «*Надь проти Угорщини*» (*Nagy v. Hungary*) (ухв.), 2004; «*Іванов проти України*» (*Ivanov v. Ukraine*), 2006, § 85; «*Комарова проти Росії*» (*Komarova v. Russia*), 2006, § 55; «*Хаджибейлі проти Азербайджану*» (*Hajibeyli v. Azerbaijan*), 2008, § 58; «*Розенгрєн проти Румунії*» (*Rosengren v. Romania*), 2008, § 32; «*Нікіфорєнко проти України*» (*Nikiforenko v. Ukraine*), 2010, § 55; «*Похальчук проти України*» (*Pokhalchuk v. Ukraine*), 2010, § 94; «*Дорошенко проти України*» (*Doroshenko v. Ukraine*), 2011, § 52; «*Мананніков проти Росії*» (*Manannikov v. Russia*), 2018, § 60);
  - у процесі провадження у справі про банкрутство («*Луордо проти Італії*» (*Luordo v. Italy*), 2003, § 92; «*Гоффі проти Італії*» (*Goffi v. Italy*), 2005, § 20; «*Бассані проти Італії*» (*Bassani v. Italy*), 2003, § 24; «*Гассєр проти Італії*» (*Gasser v. Italy*), 2006, §§ 30–31; «*Ді Карло ет Бонаффіні проти Італії*» (*Di Carlo et Bonaffini v. Italy*) (ухв.), 2006; «*Бова проти Італії*» (*Bova v. Italy*) (ухв.), 2004; «*Шоу проти Італії*» (*Shaw v. Italy*), 2009, § 16; «*Боттаро проти Італії*» (*Bottaro v. Italy*), 2003, § 54; «*Кампаньяно проти Італії*» (*Campanano v. Italy*), 2006, § 38);
  - у контексті обов'язкової військової служби («*Голуб проти Республіки Молдова та Росії*» (*Golub v. the Republic of Moldova and Russia*) [Комітет], 2021, §§ 54 і 58);
  - у формі рішення про примусове визначення місця проживання в таких контекстах:
    - заходи запобігання кримінальним правопорушенням («*Де Томмазо проти Італії*» (*De Tommaso v. Italy*) [ВП], 2017, §§ 84–89; «*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 154; «*Фануні проти Франції*» (*Fanouni v. France*), 2023, § 54; «*Раймондо проти Італії*» (*Raimondo v. Italy*), 1994, § 39; «*Лабіта проти Італії*» (*Labita v. Italy*) [ВП], 2000, §§ 63 і 193; «*Віто Санте Санторо проти Італії*» (*Vito Sante Santoro v. Italy*), 2004, § 37; «*Мартурана проти Італії*» (*Marturana v. Italy*), 2008, § 190; «*Вілла проти Італії*» (*Villa v. Italy*), 2010, §§ 43–44; «*С.М. проти Італії*» (*S.M. v. Italy*) (ухв.), 2013, §§ 22–23; «*Кьянчіміно проти*

Італії» (Ciancimino v. Italy), рішення Комісії, 1991; *«Гуццарді проти Італії» (Guzzardi v. Italy)*, рішення Комісії, 1977);

- екстрадиція (*«Чіпріані проти Італії» (Cipriani v. Italy)* (ухв.), 2010);
- вислання (*«М.С. проти Бельгії» (M.S. v. Belgium)*, 2012, §§ 49 і 193; *«М. проти Франції» (M v. France)*, рішення Комісії, 1984; *«Кенан проти Франції» (Kenane v. France)*, рішення Комісії, 1992; *«Калібі проти Франції» (Kalibi v. France)*, рішення Комісії, 1984);
- заборона залишати житло вночі, окрім як у разі потреби (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, §§ 86–88; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 154; *«Фануні проти Франції» (Fanouni v. France)*, 2023, § 54; *«Тімофєєв та Поступкін проти Росії» (Timofeyev and Postupkin v. Russia)*, 2021, § 125; *«Вілла проти Італії» (Villa v. Italy)*, 2010, §§ 43–44; *«Віто Санте Санторо проти Італії» (Vito Sante Santoro v. Italy)*, 2004, § 37; *«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy)* [ВП], 2000, §§ 63 і 193; *«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, §§ 13 і 39; *«С.М. проти Італії» (S.M. v. Italy)* (ухв.), 2013, §§ 22–23; *«Кьянчіміно проти Італії» (Ciancimino v. Italy)*, рішення Комісії, 1991);
- заборона залишати установу для мігрантів уночі (*«Дж.Р. та інші проти Греції» (J.R. and Others v. Greece)*, 2018, § 86);
- зобов'язання регулярно з'являтися до суду (*«Шмід проти Австрії» (Schmid v. Austria)*, рішення Комісії, 1985) або поліції (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, §§ 17, 84 і 89; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 154; *«Фануні проти Франції» (Fanouni v. France)*, 2023, § 54; *«Тімофєєв та Поступкін проти Росії» (Timofeyev and Postupkin v. Russia)*, 2021, § 125; *«С.М. проти Італії» (S.M. v. Italy)* (dec.), 2013, §§ 22–23; *«М.С. проти Бельгії» (M.S. v. Belgium)*, 2012, §§ 49 і 193; *«Вілла проти Італії» (Villa v. Italy)*, 2010, §§ 43–44; *«Чіпріані проти Італії» (Cipriani v. Italy)* (ухв.), 2010; *«Віто Санте Санторо проти Італії» (Vito Sante Santoro v. Italy)*, 2004, § 37; *«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, §§ 13 і 39; *«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy)* [ВП], 2000, §§ 63 і 193; *«Понінський проти Польщі» (Poninski v. Poland)* (ухв.), 2000; *«Кьянчіміно проти Італії» (Ciancimino v. Italy)*, рішення Комісії, 1991);
- особливий нагляд з боку поліції, зокрема перелічені вище заходи й інші супутні обмеження (не залишати житло без повідомлення наглядового органу, не відвідувати бари, нічні клуби, атракціони чи борделі або не відвідувати публічні зібрання, не спілкуватися з особами, що мають судимість або до яких застосовано запобіжні заходи) (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [GC], 2017, §§ 84–89; *«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 39; *«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy)* [ВП], 2000, §§ 63 and 193; *«Віто Санте Санторо проти Італії» (Vito Sante Santoro v. Italy)*, 2004, § 37; *«Вілла проти Італії» (Villa v. Italy)*, 2010, §§ 43–44; *«С.М. проти Італії» (S.M. v. Italy)* (ухв.), 2013, §§ 22–23; *«Кьянчіміно проти Італії» (Ciancimino v. Italy)*, рішення Комісії, 1991);
- заборона залишати житло з 19:00 до 7:00 в робочі дні та протягом цілого дня на вихідних у поєднанні з дозволом відвідувати робоче місце протягом робочого тижня (*«Трійоніс проти Литви» (Trijonis v. Lithuania)* (ухв.), 2005; *«Деду проти Румунії» (Dedu v. Romania)* (ухв.), 2024, §§ 77-81);
- Комендантська година вдома протягом шістнадцяти днів, яка вимагала від заявників залишатися в межах своїх місцевих муніципалітетів, не виходити з дому між 20:00 вечора та 06:00 ранку і тричі на день відвідувати поліцейський відділок (*«Доменжу проти Франції» (Domenjoud v. France)*, 2024, § 72);

- загальний карантин з метою боротьби з пандемією COVID-19, зокрема заборона залишати домівки під загрозою накладення штрафу, за винятком обмеженого переліку обставин та отримання документа, що підтверджує наявність поважних причин для цього («*Тергеш проти Румунії*» (*Terheş v. Romania*) (ухв.), 2021, § 45);
- вимога повідомляти про будь-які зміни місця проживання («*Шмід проти Австрії*» (*Schmid v. Austria*), рішення Комісії, 1985) або реєструвати його в поліції протягом визначеного строку під загрозою накладення штрафу («*Болат проти Росії*» (*Bolat v. Russia*), 2006, § 66; «*Корлі та інші проти Росії*» (*Corley and Others v. Russia*), 2021, § 72; «*Ананьєви проти Росії*» (*Ananiyevy v. Russia*) [Комітет], 2021; «*Тимофєєв та Поступкін проти Росії*» (*Timofeyev and Postupkin v. Russia*), 2021, § 125);
- накладення штрафу на іноземця за перебування протягом ночі за межами зареєстрованого місця проживання («*Болат проти Росії*» (*Bolat v. Russia*), 2006, § 66);
- заборона наблизитися до певного місця (наприклад, центру для шукачів притулку («*М.С. проти Бельгії*» (*M.S. v. Belgium*), 2012, §§ 49 і 193); об'єкта будівництва («*Цокаріч та інші проти Хорватії*» (*Cokarić and Others v. Croatia*) (ухв.), 2006); або клініки, де проводилися аборти («*Ван ден Дунґен проти Нідерландів*» (*Van den Dungen v. the Netherlands*), рішення Комісії, 1995);
- видача заборонного й захисного припису в контексті домашнього насильства, яким кривднику заборонено повертатися до житла сім'ї та прилеглої території протягом встановленого строку («*Курт проти Австрії*» (*Kurt v. Austria*) [ВП], 2021, §§ 14, 25 і 183);
- неспроможність потрапити до певного району міста або заборона відвідувати його («*Бігліацці та інші проти Італії*» (*Bigliuzzi and Others v. Italy*) (ухв.), 2008; «*Олівейра проти Нідерландів*» (*Oliveira v. the Netherlands*), 2002, §§ 10 і 39; «*Ландврегд проти Нідерландів*» (*Landvreugd v. the Netherlands*), 2002, §§ 10 і 46);
- кетлінг (kettling) або тримання натовпу в обмеженому просторі поліцейським кордоном з метою охорони громадського порядку («*Оре та інші проти Франції*» (*Auray and Others v. France*), 2024, § 84);
- утримання заявника після звільнення в залі суду з міркувань безпеки через агресивну поведінку громадськості («*Вадим Мельник проти України*» (*Vadym Melnyk v. Ukraine*), 2022, § 87);
- інтенсивний нагляд з боку поліції за пересуванням між невизнаним міжнародною спільнотою територіальним утворенням і підконтрольною уряду територією та в її межах у поєднанні з вимогою повідомляти поліцію про намір перетнути кордон («*Деніці та інші проти Кіпру*» (*Denizci and Others v. Cyprus*), 2001, §§ 403–406);
- неспроможність внутрішньо переміщених осіб повернутися додому на територію невизнаного міжнародною спільнотою утворення («*Грузія проти Росії (II)*» (*Georgia v. Russia (II)*) [ВП], 2021, §§ 292–301);
- обмеження свободи пересування, що є наслідком заявленої «анексії» території однієї Держави іншою і *de facto* призводить до трансформації (Державою-відповідачем) адміністративного кордону в державний кордон (скарга щодо стверджуваного існування адміністративної практики визнана прийнятною: «*Україна проти Росії (щодо Криму)*» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) (ухв.) [ВП], 2020, §§ 500–503);
- обмеження свободи пересування між невизнаним міжнародною спільнотою територіальним утворенням і підконтрольною уряду територією, що було наслідком процесу делімітації кордонів (скарга щодо стверджуваного існування адміністративної практики визнана прийнятною: «*Грузія проти Росії (IV)*» (*Georgia v. Russia (IV)*) (ухв.), 2023);

- стверджуване викрадення та примусове переміщення з невизнаного міжнародною спільнотою територіального утворення на територію Держави, що здійснює ефективний контроль над цим утворенням (скарга щодо стверджуваного існування адміністративної практики визнана прийнятною: *«Україна та Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* (ухв.) [ВП], 2022, §§ 895-898;
- відмова поліції дозволити заявнику перетнути адміністративний кордон між двома регіонами (*«Тімішев проти Росії» (Timishev v. Russia)*, 2005, § 44; *«Гартукаєв проти Росії» (Gartukayev v. Russia)*, 2005, § 21);
- заборона транзитного проїзду на підставі законодавства, яким було імплементовано резолюції Ради Безпеки ООН, застосована до мешканця анклаву Державою, на території якої цей анклав розташований, а також неспроможність заявника через це поїхати до країни, громадянином якої він був (*«Нада проти Швейцарії» (Nada v. Switzerland)* [ВП], 2012, §§ 198 і 226–228);
- обов'язок надати відбитки пальців під час подання заяви на отримання паспорта з подальшим їх зберіганням на мікрочипі паспорта (*«Віллемс проти Нідерландів» (Willem v. the Netherlands)* (ухв.), 2021, §§ 23 і 38).

2. Заходи, які не є втручанням

106. Нижче наведено заходи, які було визнано такими, що не входять до обсягу свободи пересування, або такими, що не становлять втручання в це право:

- вимога до елітних спортсменів з «цільової групи» повідомляти владі про щоденний часовий проміжок тривалістю одну годину, протягом якого вони будуть доступні за вказаною адресою на їх вибір для проведення непередбачених тестувань. Хоча ця вимога означала, що вони були зобов'язані щодня залишатися в певному місці протягом однієї години, а тому в цей час не могли пересуватися непомічено, цей захід вважався більше втручанням у право на приватність, ніж заходом спостереження. Зокрема, цей захід не можна було прирівнювати до носіння електронного браслета, призначеного внаслідок перегляду вироку, або у зв'язку з рішенням про примусове визначення місця проживання. Тому стаття 2 Протоколу № 4 не застосовувалася (*«Національна федерація асоціацій і спілок спортсменів та інші проти Франції» (National Federation of Sportspersons' Associations and Unions (FNASS) and Others v. France)*, 2018, §§ 199–200);
- вимога пристібати пасок безпеки під час руху в автомобільному транспорті (*«Вієль проти Франції» (Viel v. France)* (ухв.), 1999);
- скасування посвідчення водія; стаття 2 Протоколу № 4 не поширюється на особистий вибір щодо використання певного виду транспорту (*«Мазні проти Румунії» (Maszni v. Romania)* (ухв.), 2004);
- обов'язок носити із собою документ, що посвідчує особу, і пред'являти його працівникам поліції за запитом, під загрозою накладення штрафу або сама по собі перевірка особи (*«Рейнтъєєнс проти Бельгії» (Reyntjens v. Belgium)*, рішення Комісії, 1992; *«Басу проти Німеччини» (Basu v. Germany)*, 2022, §§ 43–44);
- вилучення документа, що посвідчує особу, яке не перешкоджає вільному пересуванню (*«Бешляге проти Республіки Молдова та Росії» (Beşleagă v. the Republic of Moldova and Russia)*, 2019, § 64–65);
- довготривала затримка оформлення дозволу на проживання для громадянина іншої держави, що не впливає на його свободу пересування в жодному істотному аспекті (*«Арістімуньо Мендізабал проти Франції» (Aristimuño Mendizabal v. France)* (ухв.), 2005);

- повістка до органів прокуратури (*«Кузьмін проти Росії» (Kuzmin v. Russia)* (ухв.), 2002, § 12);
- можливість зупинення та проведення запобіжного обшуку особи працівниками поліції в центральних районах міста, у яких встановлено наявність ризиків для безпеки через поширеність насильницьких злочинів; наявність відчуття страху через потенційну необхідність пройти обшук після потрапляння у відповідний район є недостатнім, щоб захід вважався обмеженням свободи пересування (*«Колон проти Нідерландів» (Colon v. the Netherlands)* (ухв.), 2012, §§ 97–100);
- вплив пасивного куріння в громадських і приватних місцях (*«Ботті проти Італії» (Botti v. Italy)* (ухв.), 2004);
- перевірки безпеки, які пасажери проходять в аеропортах перед відправленням (*«Фулл проти Франції» (Phull v. France)* (ухв.), 2005).

В. Свобода вибирати місце проживання

1. Питання обсягу

107. Свобода вибирати місце проживання у принципі вимагає від Договірних Держав враховувати індивідуальні побажання щодо цього питання (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 141).

108. Водночас несформульоване особисте побажання, для якого не надано обґрунтування, не може мати пріоритет над рішенням органів влади, оскільки такий підхід позбавить їх можливості врівноважувати конкуруючі інтереси і зведе нанівець свободу розсуду Держави (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 166).

109. Крім того, статтю 2 Протоколу № 4 не можна тлумачити як таку, що зобов'язує Державу надати особі фінансову допомогу для придбання нею житла за власним вибором (*«Куценко проти Росії» (Kutsenko v. Russia)*, 2006, § 62) або повернути майно, конфісковане в померлих родичів заявника колишнім комуністичним режимом (*«Тодіріче та інші проти Румунії» (Todirică and Others v. Romania)* (ухв.), 2011, §§ 38–40).

110. Стаття 2 Протоколу № 4 не гарантує право на певне місце проживання без наявності майнового права щодо такого певного місця (*«Ван де Він та інші проти Нідерландів» (Van de Vin and Others v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1992).

111. Також це положення не можна тлумачити як таке, що дає іноземцю право проживати або продовжувати проживати у країні, громадянином якої він не є. Воно не стосується умов, за яких особа має право залишатися у країні (*«Бен Салах проти Італії» (Ben Salah v. Italy)*, 2009, § 53; *«Макуц та інші проти Словенії» (Makuc and Others v. Slovenia)* (ухв.), 2007, § 210; *«Омвєньєке проти Німеччини» (Omwenyeke v. Germany)* (ухв.), 2007; *«Шишковський проти Сан-Маріно» (Szyzkowski v. San Marino)* (ухв.), 2003; *«Дремлюга проти Латвії» (Dremlyuga v. Latvia)* (ухв.), 2003).

112. Стаття 2 Протоколу № 4 не надає іноземцю, який перебуває «законно на території Держави», право постійно залишатися на території такої Держави (*Пояснювальна доповідь до Протоколу № 4*, § 8). Також це положення не гарантує право не бути висланим з території Держави (*«Поллі проти Бельгії» (Polley v. Belgium)*, рішення Комісії, 1991).

113. Стаття 2 Протоколу № 4 не застосовується до заходів тимчасового переміщення, вжитих унаслідок стихійного лиха, і не покладає на Державу обов'язок зробити райони, схильні до впливу стихійних лих, безпечнішими для осіб, що в них мешкають (*«Дзіллі та Бонардо проти Італії» (Zilli and Bonardo v. Italy)* (ухв.), 2004).

2. Форми втручання

114. Нижче наведено заходи, які були визнані чи вважалися такими, що становлять втручання в реалізацію свободи вибирати місце проживання або викликають питання у зв'язку з цим:

- вимога повідомляти про будь-які зміни місця проживання («Шмід проти Австрії» (*Schmid v. Austria*), рішення Комісії, 1985) або реєструвати його в поліції протягом визначеного строку під загрозою накладення штрафу («Болат проти Росії» (*Bolat v. Russia*), 2006, § 66; «Корлі та інші проти Росії» (*Corley and Others v. Russia*), 2021, § 72; «Ананьєви проти Росії» (*Ananiyevy v. Russia*) [Комітет], 2021; «Тимофєєв та Поступкін проти Росії» (*Timofeyev and Postupkin v. Russia*), 2021, § 125);
- рішення про примусове визначення місця проживання, тобто рішення, яке вимагає, щоб особа проживала в певному районі чи населеному пункті (особливо якщо це місце відрізняється від місця проживання особи) і не залишала його без дозволу (як захід запобігання кримінальним правопорушенням: «Кьянчіміно проти Італії» (*Ciancimino v. Italy*), рішення Комісії, 1991; «Гуццарді проти Італії» (*Guzzardi v. Italy*), рішення Комісії, 1977);
- заборона проживання в певних районах («Кьянчіміно проти Італії» (*Ciancimino v. Italy*), рішення Комісії, 1991);
- відмова в наданні дозволу на проживання в певних районах (містах) через невідповідність передбаченим законодавством вимогам щодо тривалості проживання чи виду доходу («Гаріб проти Нідерландів» (*Garib v. the Netherlands*) [ВП], 2017, §§ 12 і 105);
- заборона змінювати адресу (наприклад, у контексті відкритого кримінального провадження: «Надь проти Угорщини» (*Nagy v. Hungary*) (ухв.), 2004);
- відхилення заяви про отримання дозволу на проживання у закритому населеному пункті, де розташовані ядерні об'єкти («Карпачова та Карпачов проти Росії» (*Karpacheva and Karpachev v. Russia*), 2011, § 25);
- відмова в наданні дозволу повнолітній особі з психічним розладом переїхати у віддалене ізольоване місце, щоб жити там зі своїми колишніми прийомними батьками («А.-М.В. проти Фінляндії» (*A.-M.V. v. Finland*), 2017, § 94);
- переміщення мешканців села, що належали до етнічної меншини, в інший населений пункт у зв'язку з розширенням вугледобувної шахти («Ноак та інші проти Німеччини» (*Noack and Others v. Germany*) (ухв.), 2000);
- відмова засвідчити місце проживання заявниці за вибраною адресою, через що до неї було застосовано адміністративні покарання і штрафи («Татишвілі проти Росії» (*Tatishvili v. Russia*), 2007, § 46; «Сарміна та Сармін проти Росії» (*Sarmina and Sarmin v. Russia*) (ухв.), 2005);
- заборона проживання, застосована до дружини заявника, яка не є громадянкою відповідної Держави («Шобер проти Австрії» (*Schober c. Austria*) (ухв.), 1999);
- рішення суду відповідно до Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей про повернення дитини, у результаті чого дитина й матір, яка її викрала, мали переїхати в іншу країну («Ліпковські та МакКормак проти Німеччини» (*Lipkowsky and Mc Cormack v. Germany*) (ухв.), 2011);
- заборона провадження підприємницької діяльності, застосована в результаті визнання заявниці винною у вчиненні кримінального правопорушення, яка перешкоджала їй допомагати своєму чоловікові в роботі чи навіть проживати разом із ним («Х. проти Бельгії» (*X. v. Belgium*), рішення Комісії, 1980);

- рішення державної церкви перевести священника в іншу парафію, розташовану на відстані більш ніж 100 км від його дому (*«Ахтінен проти Фінляндії» (Ahtinen v. Finland)* (ухв.), 2005);
- заборона на постійне проживання землевласника в його власному будинку, розташованому в регіоні, призначеному лише відпочинку (*«Валкеаярві проти Фінляндії» (Valkeajärvi v. Finland)* (ухв.), 2015, § 34);
- довготривала неспроможність власниці забрати своє майно із квартири, яку було конфісковано під час комуністичного режиму як покарання за її еміграцію, здано Державою в оренду й повернено їй за рішенням суду після зміни режиму (скаргу визнано прийнятною: *«Гафенку проти Румунії» (Gafencu v. Romania)*, рішення Комісії, 1997);
- заборона мешканцям пересувного будинку проживати за межами офіційно визнаного центру пересувних будинків (*«Ван де Він та інші проти Нідерландів» (Van de Vin and Others v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1992).

3. Заходи, які не є втручанням

115. Нижче наведено ситуації, у яких конвенційні органи не виявили жодних обмежень чи питань, пов'язаних з реалізацією особами свободи вибирати місце проживання:

- переселення мешканців державних поселень золотодобувачів на Крайній Півночі у зв'язку з рішенням про ліквідацію зазначених поселень через їхню економічну нестабільність і надання мешканцям житла на заміну й субсидій (*«Черних проти Росії» (Chernykh v. Russia)* (ухв.), 2007);
- переселення заявниці у квартиру на заміну, надану органами міської влади, у зв'язку з рішенням знести її житло в межах загальноміської програми реконструкції старих радянських житлових будинків: хоча надана квартира розташовувалася в іншому районі того самого міста, заявниця не могла орендувати чи придбати квартиру в районі, у якому жила раніше, чи деінде (*«Наталья Герасімова проти Росії» (Natalya Gerasimova v. Russia)* (ухв.), 2004);
- відхилення запиту особи, потерпілої від Чорнобильської катастрофи, яка згідно з національним законодавством мала право на безкоштовне житло від Держави, на отримання такого житла саме в Москві: оскаржуване рішення не перешкоджало заявнику переїхати до Москви й орендувати або придбати там квартиру (*«Наговіцин проти Росії» (Nagovitsyn v. Russia)*, 2008, § 60);
- подана проти приватної компанії скарга на недостатній розмір присудженого відшкодування за дефекти конструкції, які, як стверджувалося, перешкоджали заявниці придбати інше житло (*«Куценко проти Росії» (Kutsenko v. Russia)*, 2006, §§ 61–62);
- рішення про евакуацію, яке вимагало, щоб заявники тимчасово залишили свій будинок, розташований неподалік від місця, де відбувся зсув ґрунту, і переїхали в надану органами міської влади квартиру, і стверджувана неспроможність органів влади вжити необхідних заходів для усунення ризику зсувів і зробити район безпечнішим (*«Дзіллі та Бонардо проти Італії» (Zilli and Bonardo v. Italy)* (ухв.), 2004);
- відмова в наданні дозволу на проживання в пересувному будинку й подальше виселення з нього через невідповідність встановленим законом вимогам; оскаржуване рішення не обмежувало можливість заявника вільно придбати чи орендувати будинок у місці за його власним вибором (*«Бекерс проти Нідерландів» (Beckers v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1991);

- вимога до мешканців пересувних будинків після закриття регіонального центру пересувних будинків перемістити свої пересувні будинки в нові місця, виділені їм у тому самому чи сусідньому населеному пункті з можливістю зазначити свої побажання щодо цього («*Ван де Він та інші проти Нідерландів*» (*Van de Vin and Others v. the Netherlands*), рішення Комісії, 1992);
- відмова податкових органів вважати заявника, який часто змінював своє *de facto* місце проживання з причин, пов'язаних з його професійною діяльністю, постійним мешканцем населеного пункту, у якому він володів майном («*С. проти Швеції*» (*S. v. Sweden*, рішення Комісії, 1988).

С. Свобода залишити будь-яку країну

1. Питання обсягу

116. Стаття 2 Протоколу № 4 й особливо її пункт 2, що гарантує право залишити будь-яку країну, включно зі своєю власною, не виключає існування певних умов для його реалізації, тобто необхідності виконання офіційних вимог, як-от одержання дійсного проїзного документа та/або візи («*С.Е. проти Сербії*» (*S.E. v. Serbia*), 2023, § 47; «*Йовіце проти Румунії*» (*Iovița v. Romania*) (ухв.), 2017, § 74; «*Могош та інші проти Румунії*» (*Mogoș and Others v. Roumania*) (ухв.), 2004) чи згоди батьків або рішення суду, яким дозволяється виїзд неповнолітньої особи («*Лолова та Попова проти Болгарії*» (*Lolova and Popova v. Bulgaria*) (ухв.), 2015, § 47; «*Шандру проти Румунії*» (*Șandru v. Romania*) (ухв.), 2014, § 23).

117. Можливість виконати такі вимоги має бути фактично доступною заявникам («*Л.Б. проти Литви*» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, § 95–96), що передбачає існування зобов'язань, покладених на органи державної влади («*С.Е. проти Сербії*» (*S.E. v. Serbia*), 2023, §§ 80 і 84).

118. Стаття 2 Протоколу № 4 не передбачає, що право подорожувати до будь-якої країни на вибір особи є необмеженим. Вона гарантує право залишити будь-яку країну й поїхати лише до тієї країни на вибір особи, у яку її може бути допущено («*Шіошвілі та інші проти Росії*» (*Shioshvili and Others v. Russia*), 2016, § 58; «*Бауманн проти Франції*» (*Baumann v. France*), 2001, § 61; «*Гочев проти Болгарії*» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, § 44).

119. Хоча стаття 2 Протоколу № 4 прямо не стосується обмежень доступу до частин інших Держав (наприклад, зон конфліктів), Суд виходив з припущення, що таке обмеження підпадало під дію цього положення («*Мьорк Енсен проти Данії*» (*Mørck Jensen v. Denmark*), 2022, §§ 61–62).

120. Це положення не надає право отримати візу, що дозволяє особі в'їхати на територію певної Держави або перебувати там, тобто на це положення не можна посилалися для оскарження відмови національних органів влади видати візу («*Консортс Демір проти Франції*» (*Consorts Demir v. France*), 2006, § 23).

121. Загалом ані Конвенція, ані Протоколи до неї не гарантують іноземцям права як такого на в'їзд на територію певної країни, проживання чи перебування там («*Макуц та інші проти Словенії*» (*Makuc and Others v. Slovenia*) (ухв.), 2007, § 210; «*Ілдрім проти Румунії*» (ухв.), 2007).

122. Не можна вважати, що стаття 2 Протоколу № 4 покладає на Договірні Держави загальний обов'язок видавати іноземцям, що проживають на їхній території, певні документи, що дозволяють їм виїжджати за кордон. Проте Суд може вважати це положення застосовним, якщо, з огляду на певні особисті обставини іноземця, його право залишити країну не було б практичним та ефективним унаслідок відмови країни його перебування видати йому проїзний документ («*С.Е. проти Сербії*» (*S.E. v. Serbia*), 2023, §§ 47 і 75; «*Л.Ю. проти Литви*» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, § 59).

123. Така ситуація можлива, наприклад, коли іноземець не може отримати такий документ у своїй країні походження, оскільки залишив її з метою просити притулку й побоюється звертатися до її органів влади. У зв'язку з цим Суд братиме до уваги, чи національне законодавство країни перебування дає громадянам інших Держав, які законно перебувають на її території, право отримувати паспорт негромадянина («Л.Б. проти Литви» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, §§ 59–61, 90 і 93–94). Якщо згідно з національним законодавством країни перебування біженці мають право отримувати проїзні документи, бездіяльність органів влади становитиме втручання у їхнє право залишити будь-яку країну; Держава-відповідач дійсно не може обійти свої зобов'язання, вимагаючи, щоб біженці отримували такі документи у країні свого походження, яку вони залишили через страх переслідування, або щоб вони подавали заяви на набуття громадянства країни перебування («С.Е. проти Сербії» (*S.E. v. Serbia*), 2023, §§ 79–81).

124. Заходи, спрямовані на запобігання незаконній імміграції, не підпадають під дію статті 2 Протоколу № 4. У справі «Джавара та інші проти Італії та Албанії» (*Xhavara and Others v. Italy and Albania*) (ухв.), 2001, Суд розглядав морську блокаду, організовану спільно органами влади Італії та Албанії, під час якої службовці італійського флоту мали право підніматися на борт албанських суден і проводити їх обшук. Оскільки оскаржувані заходи було вжито з метою перешкодити заявникам саме незаконно потрапити на територію Італії, а не залишити територію Албанії, було встановлено, що стаття 2 Протоколу № 4 незастосовна.

125. На статтю 2 Протоколу № 4 не можна посилалися у зв'язку з неспроможністю особи в'їхати на територію Держави, громадянином якої вона є («Віктор Еммануїл Савойський проти Італії» (ухв.), 2001). Такі питання регулюються статтею 3 Протоколу № 4 (див. [Посібник із судової практики щодо статті 3 Протоколу № 4](#)).

126. Право залишити будь-яку країну не включає право без обмежень забрати із собою своє майно («С. проти Швеції» (*S. v. Sweden*), рішення Комісії, 1985).

2. Форми втручання

127. Умисні й ненавмисні дії чи бездіяльність державного органу можуть підпадати під дію статті 2 Протоколу № 4, якщо вони впливають на виключення можливості реалізації заявником його права залишити будь-яку країну («С.Е. проти Сербії» (*S.E. v. Serbia*), 2023, §§ 48 і 75).

128. Втручання у право залишити будь-яку країну відбувається тоді, коли заявник не має змоги виїхати до *будь-якої* країни за власним вибором, у яку його може бути допущено («Бауманн проти Франції» (*Baumann v. France*), 2001, § 61; «Хлюстов проти Росії» (*Khlyustov v. Russia*), 2013, § 64; «Де Томмазо проти Італії» (*De Tommaso v. Italy*) [ВП], 2017, § 104; «Мурсалієв та інші проти Азербайджану» (*Mursaliyev and Others v. Azerbaijan*), 2018, § 29; «Л.Б. проти Литви» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, § 79; та «С.Е. проти Сербії» (*S.E. v. Serbia*), 2023, § 74).

129. Тому, якщо заявник має можливість лише перетинати кордони із сусідніми Державами або виїжджати до країн, що належать до певного регіону, така ситуація вважається обмеженням його права залишити будь-яку країну, включно зі своєю власною («Солтисьяк проти Росії» (*Soltysyak v. Russia*), 2011, § 37; «Л.Б. проти Литви» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, § 81; «Пелтонен проти Фінляндії» (*Peltonen v. Finland*), рішення Комісії, 1995; «К.С. проти Фінляндії» (*K.S. v. Finland*), рішення Комісії, 1995).

130. Найпоширенішою формою обмеження є заборона залишати свою або певну іншу країну.

131. Заборона виїзду реалізовувалася шляхом застосування таких заходів або в поєднанні з ними:

- включення заявника до спеціальної бази даних («Хлюстов проти Росії» (*Khlyustov v. Russia*), 2013);

- заходи, шляхом яких в особи вилучено документ, що посвідчує особу (наприклад, паспорт), або її позбавлено права його використовувати, зокрема:
  - проставлення особливої позначки в паспорті (*«Сиссаніс проти Румунії» (Sissanis v. Romania)*, 2007);
  - відмова видати чи поновити документ, що посвідчує особу (*«Пелтонен проти Фінляндії» (Peltonen v. Finland)*, рішення Комісії, 1995; *«К.С. проти Фінляндії» (K.S. v. Finland)*, рішення Комісії, 1995; *«Марангос проти Кіпру» (Marangos v. Cyprus)*, № 31106/96, рішення Комісії, 20 травня 1997 року; *«Бартік проти Росії» (Bartik v. Russia)*, 2006; *«Солтисьяк проти Росії» (Soltysyak v. Russia)*, 2011; *«Беркович та інші проти Росії» (Berkovich and Others v. Russia)*, 2018; *«Мілен Костов проти Болгарії» (Milen Kostov v. Bulgaria)*, 2013; *«Власов і Беньяш проти Росії» (Vlasov and Benyash v. Russia)*, 2016; *«Ігнатов проти Болгарії» (Ignatov v. Bulgaria)*, 2009; *«Керімлі проти Азербайджану» (Kerimli v. Azerbaijan)*, 2015; *«Торресі проти Італії» (Torresi v. Italy)* (ухв.), 2019; *«Ротару проти Республіки Молдови» (Rotaru v. the Republic of Moldova)*, 2020;
  - визнання документа, що посвідчує особу, недійсним, його анулювання або вилучення (*«Стамосе проти Болгарії» (Stamose v. Bulgaria)*, 2012; *«Бевоц проти Хорватії» (Bevc v. Croatia)* (ухв.), 2020; *«Фолнеговіч проти Хорватії» (Folnegović v. Croatia)* (ухв.), 2017; *«Напіяло проти Хорватії» (Napijalo v. Croatia)*, 2003; *«Баттіста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014; *«Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно» (Diamante and Pelliccioni v. San Marino)*, 2011; *«Налбанцкі проти Болгарії» (Nalbantski v. Bulgaria)*, 2011; *«Бауманн проти Франції» (Baumann v. France)*, 2001, § 63; *«Мяжджик проти Польщі» (Miażdżuk v. Poland)*, 2012; *«Поп Блага проти Румунії» (Pop Blaga v. Romania)* (ухв.), 2012; *«Фельдеш і Фельдешний Хойлік проти Угорщини» (Földes and Földesné Hajlik v. Hungary)*, 2006; *«Пфайфер проти Болгарії» (Pfeifer v. Bulgaria)*, 2011; *«Потапенко проти Угорщини» (Potapenko v. Hungary)*, 2011; *«А.Е. проти Польщі» (A.E. v. Poland)*, 2009; *«Йордан Йорданов та інші проти Болгарії» (Jordan Jordanov and Others v. Bulgaria)*, 2009; *«Гочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009; *«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006; *«Христов проти Болгарії» (Hristov v. Bulgaria)* (ухв.), 2006; *«Шмід проти Австрії» (Schmid v. Austria)*, рішення Комісії, 1985; *«М. проти Німеччини» (M. v. Germany)*, рішення Комісії, 1984).

132. Заборона виїзду застосовувалася в таких ситуаціях або в їх результаті:

- непроходження військової служби (*«Пелтонен проти Фінляндії» (Peltonen v. Finland)*, рішення Комісії, 1995; *«К.С. проти Фінляндії» (K.S. v. Finland)*, рішення Комісії, 1995; *«Марангос проти Кіпру» (Marangos v. Cyprus)*, рішення Комісії, 1997);
- доступ до «державної таємниці» на попередньому місці роботи (*«Бартік проти Росії» (Bartik v. Russia)*, 2006; *«Солтисьяк проти Росії» (Soltysyak v. Russia)*, 2011; *«Беркович та інші проти Росії» (Berkovich and Others v. Russia)*, 2018);
- порушення міграційних норм іншої країни з подальшою депортацією в рідну країну (*«Стамосе проти Болгарії» (Stamose v. Bulgaria)* 2012);
- відмова сплатити митні штрафи (*«Напіяло проти Хорватії» (Napijalo v. Croatia)*, 2003);
- проведення процедури екстрадиції (*«Джаксибергенів проти України» (Dzhaksybergenov v. Ukraine)*, 2011);
- з метою запобігти вивезенню неповнолітніх дітей на територію іноземної країни, особливо в разі відкритого провадження щодо опіки чи прав на контакти (*«Ролдан Тексейра та інші проти Італії» (Roldan Teixeira and Others v. Italy)* (ухв.), 2000; *«Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно» (Diamante and Pelliccioni v. San Marino)*, 2011);
- незавершена реабілітація засудженого правопорушника (*«Налбанцкі проти Болгарії» (Nalbantski v. Bulgaria)*, 2011; *«Мілен Костов проти Болгарії» (Milen Kostov v. Bulgaria)*,

2013; *«Саркізов та інші проти Болгарії» (Sarkizov and Others v. Bulgaria)*, 2012; *«Власов і Беньяш проти Росії» (Vlasov and Benyash v. Russia)*, 2016);

- з метою забезпечити тимчасово відкладене відбування покарання у вигляді позбавлення волі (*«М. проти Німеччини» (M. v. Germany)*, рішення Комісії, 1984);
- несплата заборгованості, наприклад:
  - податкової заборгованості (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006; *«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan)*, 2021);
  - аліментів на дитину (*«Баттіста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014; *«Торресі проти Італії» (Torresi v. Italy)* (ухв.), 2019);
  - визнаної в рішенні суду заборгованості перед Державою (*«Комолов проти Росії» (Komolov v. Russia)*, 2020) або приватною особою (*«Ігнатов проти Болгарії» (Ignatov v. Bulgaria)*, 2009; *«Ґочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009; *«Хлюстов проти Росії» (Khlyustov v. Russia)*, 2013; *«Черепанов проти Росії» (Cherepanov v. Russia)*, 2016; *«Ротару проти Республіки Молдови» (Rotaru v. the Republic of Moldova)*, 2020; *«Стецьов проти України» (Stetsov v. Ukraine)*, 2021);
- відкрите кримінальне провадження проти:
  - третіх осіб (*«Бауманн проти Франції» (Baumann v. France)*, 2001; *«Мурсалієв та інші проти Азербайджану» (Mursaliyev and Others v. Azerbaijan)*, 2018; *«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan)*, 2021);
  - заявників (*«Сіссаніс проти Румунії» (Sissanis v. Romania)*, 2007; *«Мяжджик проти Польщі» (Miażdzyk v. Poland)*, 2012; *«Беґец проти Хорватії» (Bevc v. Croatia)* (ухв.), 2020; *«Фолнеґовіч проти Хорватії» (Folnegović v. Croatia)* (ухв.), 2017; *«Булеа проти Румунії» (Bulea v. Romania)*, 2013; *«Керімлі проти Азербайджану» (Kerimli v. Azerbaijan)*, 2015; *«Мунтяну проти Румунії» (Munteanu v. Romania)* (ухв.), 2015; *«Поповічу проти Румунії» (Porovicu v. Romania)*, 2016; *«Фельдеш і Фельдешний Хойлік проти Угорщини» (Földes and Földesné Hajlik v. Hungary)*, 2006; *«Пфайфер проти Болгарії» (Pfeifer v. Bulgaria)*, 2011; *«Прешер проти Болгарії» (Prescher v. Bulgaria)*, 2011; *«А.Е. проти Польщі» (A.E. v. Poland)*, 2009; *«Бессеньї проти Угорщини» (Bessenyei v. Hungary)*, 2008; *«Христов проти Болгарії» (Hristov v. Bulgaria)* (ухв.), 2006; *«Македонський проти Болгарії» (Makedonski v. Bulgaria)*, 2011; *«Потапенко проти Угорщини» (Potapenko v. Hungary)*, 2011; *«Поп Блага проти Румунії» (Pop Blaga v. Romania)* (ухв.), 2012; *«Йордан Йорданов та інші проти Болгарії» (Iordan Iordanov and Others v. Bulgaria)*, 2009; *«Шмід проти Австрії» (Schmid v. Austria)*, рішення Комісії, 1985).

133. Обмеження реалізації права залишити будь-яку країну, включно зі своєю власною, також виражалися в таких формах:

- заборона під загрозою кримінальної відповідальності на в'їзд та перебування без дозволу в місцевостях, у яких терористична організація є стороною поточного збройного конфлікту (*«Мьорк Єнсен проти Данії» (Mørck Jensen v. Denmark)*, 2022);
- переривання подорожі заявників залізничним транспортом, здійснене органами влади, які змусили їх чекати дванадцять днів на отримання транзитної візи (*«Шіошвілі та інші проти Росії» (Shioshvili and Others v. Russia)*, 2016);
- зупинення заявників ромської національності на кордоні й заборона їм залишати країну з посиланням на збереження відносин Держави з ЄС на тлі збільшення кількості громадян Держави-відповідача, які подавали необґрунтовані заяви про

надання притулку в ЄС і Державах Шенгенської зони, що було зловживанням існуючого безвізового режиму (*«Мемедова та інші проти Північної Македонії» (Memedova and Others v. North Macedonia)*, 2023);

- перешкоджання перетину кордону неповнолітньою особою під час шкільної екскурсії через відсутність документів, що підтверджували згоду того з батьків, який не був її опікуном (*«Шандру проти Румунії» (Şandru v. Romania)* (ухв.), 2014);
- відмова суду надати дозвіл на виїзд дитини за кордон для возз'єднання з одним із батьків за відсутності згоди іншого з батьків (*«Пенчеві проти Болгарії» (Penchevi v. Bulgaria)*, 2015);
- тривалий розгляд національними судами заяви про отримання дозволу на виїзд дитини за кордон для возз'єднання з одним із батьків за відсутності згоди іншого з батьків (провадження тривало приблизно 2 роки і 10 місяців: *«Лолова та Попова проти Болгарії» (Lolova and Popova v. Bulgaria)* (ухв.), 2015, § 41);
- законне затримання на час очікування вислання, з метою ведення кримінального провадження або для відбування покарання у вигляді позбавлення волі (*«К. проти Німеччини» (C. v. Germany)*, рішення Комісії, 1985; *«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*, рішення Комісії, 1977; *«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*, рішення Комісії, 1970; *«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*, рішення Комісії, 1970).
- скасування дострокової виписки заявниці з психіатричної лікарні через її намір виїхати за кордон без будь-яких домовленостей щодо отримання належного догляду чи здійснення нагляду в країні призначення (*«Нордبلاد проти Швеції» (Nordblad v. Sweden)*, рішення Комісії, 1993);
- видача тимчасового паспорта зі строком дії один рік з огляду на відкрите кримінальне провадження (*«Чорба проти Угорщини» (Csorba v. Hungary)* (ухв.), 2007);
- відмова у видачі або неспроможність видати проїзний документ (наприклад, паспорта іноземця):
  - особі без громадянства (*«Хергінен проти Фінляндії» (Härginen v. Finland)*, рішення Комісії, 1998);
  - біженцю (*«С.Е. проти Сербії» (S.E. v. Serbia)*, 2023, §§ 49–50 і 79);
  - довгостроковому резиденту, який залишив свою країну походження і не мав змоги отримати в ній проїзний документ, оскільки боявся контактувати з органами влади тієї країни (*«Л.Б. проти Литви» (L.B. v. Lithuania)*, 2022, §§ 60, 90 і 93–94);
- репатріація затриманого правопорушника-іноземця з психічним розладом з умовою, що в рідній країні його буде розміщено в психіатричній лікарні (*«І.Г. проти Австрії» (I.H. v. Austria)*, рішення Комісії, 1989).

3. Заходи, які не є втручанням

134. Нижче наведено ситуації, у яких конвенційні органи не виявили жодних обмежень чи питань, пов'язаних зі здійсненням особами свободи залишати будь-яку країну:

- якщо існували фінансові наслідки реалізації права, наприклад:
  - призупинення виплати заявникам пенсії за віком у разі еміграції (*«Горфункель проти Росії» (Gorfunkel v. Russia)*, 2013, §§ 37–38; *«Сіннан проти Швеції» (Cinnan v. Sweden)*, рішення Комісії, 1988);
  - відмова в наданні дозволу особам, що емігрували, знімати готівку за кордоном через несплачені податкові зобов'язання (*«С. проти Швеції» (S. v. Sweden)*, рішення Комісії, 1985);

- вимога до особи, яка працювала в іншій Державі, сплачувати внески на медичне страхування і в Державі проживання, в яку особа переїхала, і в рідній Державі, у якій здобула професію (*«Ру проти Франції» (Roux v. France)*, рішення Комісії, 1995);
- розрахунок пенсії для працівників-мігрантів, що повернулися в рідну країну, щоб вийти на пенсію, з урахуванням нижчої суми сплачених внесків за період, коли вони працювали за кордоном, унаслідок чого розмір пенсії був меншим (*«Мажіо та інші проти Італії» (Maggio and Others v. Italy)* (ухв.), 2010);
- неспроможність громадян, що проживали за кордоном, відновити права власності на майно, конфісковане під час колишнього комуністичного режиму як покарання за їхню еміграцію, через передбачену законодавством вимогу постійно проживати на території відповідної Держави (*«Брезну проти Словацької Республіки» (Brezny v. Slovak Republic)*, рішення Комісії, 1996);
- скасування остаточного рішення суду, яким постановлялося відновлення права власності на майно, конфісковане під час колишнього комуністичного режиму як покарання за еміграцію заявника, на підставах, не пов'язаних із суттю спору (*«Опреску проти Румунії» (Oprescu v. Romania)*, 2003, §§ 33–36);

особисте рішення не в'їжджати на територію певної країни або не залишати її через побоювання бути арештованими на підставі чинного ордеру на арешт (*«Е.М.Б. проти Румунії» (E.M.B. v. Romania)* (ухв.), 2010, §§ 32–34 і 48–49; *«Степлтон проти Ірландії» (Stapleton v. Ireland)* (ухв.), 2010, §§ 22 і 33; *«Кромбах проти Франції» (Krombach v. France)* (ухв.), 2000; для порівняння і зіставлення: справа *«Липовченко та Галабуденко проти Республіки Молдова та Росії» (Lypovchenko and Halabudenco v. Republic of Moldova and Russia)*, 2024, §§ 148–149, в особливому контексті рішення заявника не повертатися до самопроголошеної «Придністровської Молдавської Республіки» (ПМР) через незаконний ордер на обшук та арешт, виданий *de facto* судом «ПМР»);

- постанова суду, якою вивезення та перебування дитини за кордоном визнано незаконним у розумінні Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, однак не наказано повернути її і не заборонено їй залишати країну походження; постанова розглядалася у світлі подальшої згоди того з батьків, який її викрав, повернутися разом із дитиною (*«Д.Й. та А.-К.Р. проти Румунії» (D.J. and A.-K.R. v. Romania)* (ухв.), 2009, § 74);
- відхилення заяви за Гаазькою конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей щодо повернення дитини без застосування до неї жодних обмежень щодо виїзду (*«Монорі проти Угорщини та Румунії» (Monory v. Hungary and Romania)* (ухв.), 2004);
- відмова в наданні дозволу одному з батьків, який не був опікуном дитини, виїхати разом із нею за кордон під час здійснення прав на контакти (*«Р.Р. проти Румунії (№ 1)» (R.R. v. Romania (no 1))* (ухв.), 2008; *«Р.Р. проти Румунії (№ 3)» (R.R. v. Romania (no 3))* (ухв.), 2011, §§ 203–205);
- невиконання рішень суду про всиновлення на користь іноземних громадян і неспроможність передати дітей підліткового віку, які були проти свого всиновлення за кордоном і яким іншим чином не перешкоджали виїжджати за межі рідної країни (*«Піні та інші проти Румунії» (Pini and Others v. Romania)*, 2004, §§ 195–197).

D. Статус потерпілих осіб і питання осудності

1. *Locus standi* родичів (непрямих потерпілих)

135. Права, гарантовані статтею 2 Протоколу № 4, з огляду на їхню специфіку в принципі належать до категорії прав, що не передаються (*«Лінднер і Гаммермаєр проти Румунії» (Lindner and Hammermayer v. Romania)*, 2002, § 24).

136. У справі *«Лінднер і Гаммермаєр проти Румунії» (Lindner and Hammermayer v. Romania)*, 2002, заявники скаржилися, що майно їхньої покійної матері було конфісковане під час колишнього комуністичного режиму через її еміграцію. На думку Суду, за обставин цієї справи не можна вважати, що така скарга, з огляду на її особливий характер, може передаватися, особливо з урахуванням відсутності будь-яких свідчень того, що мати заявників перед смертю особисто скаржилася на порушення її права на свободу пересування. У будь-якому разі, оскільки ця скарга виходила за межі *ratione temporis* юрисдикції Суду, він не міг розглядати питання про те, чи існування загальних інтересів вимагало продовжувати розгляд справи (*«Лінднер і Гаммермаєр проти Румунії» (Lindner and Hammermayer v. Romania)*, 2002, §§ 22-26; див. також [Практичний посібник із критеріїв прийнятності](#)).

2. Оскаржуваний захід, що не впливає на заявника через особливі обставини

137. У справі *«Лолова та Попова проти Болгарії» (Lolova and Popova v. Bulgaria)* (ухв.), 2015, Суд розглядав, *inter alia*, неодноразові відмови поліції видати неповнолітній особі паспорт. За цих особливих обставин оскаржувані відмови не впливали на спроможність дитини залишити країну в жодному істотному аспекті: її батько не давав дозволу на її виїзд, а національне провадження з метою отримання дозволу суду на її виїзд за відсутності згоди батька тривало протягом періоду, що розглядався. По суті, паспорт було видано заявниці незабаром після набрання законної сили рішенням суду про дозвіл виїхати. Тому скаргу було відхилено через відсутність статусу потерпілої особи (§§ 47–48).

3. Заходи загального характеру та обов'язкова конкретизація скарги

138. Для отримання статусу потерпілої особи заявник має надати інформацію, що демонструє, яким саме чином оскаржуваний захід вплинув або ймовірно міг вплинути безпосередньо на нього чи бути націленим на нього через його потенційні індивідуальні характеристики (*«Замбрано проти Франції» (Zambrano v. France)* (ухв.), § 43 у контексті пандемії COVID-19; див. також [Практичний посібник із критеріїв прийнятності](#)).

139. Ця вимога також стосується випадків, коли заявник скаржиться на заходи загального характеру, що вплинули на велику кількість людей. Замість того, щоб припускати, що в результаті їх застосування автоматично було порушено його свободи, заявник має конкретно пояснити, яким чином такі заходи вплинули на його особисту ситуацію і надати конкретний опис свого фактичного досвіду (*«Магдич проти Хорватії» (Magdić v. Croatia)* (ухв.), 2022, § 11; *«Піперя проти Румунії» (Piperea v. Romania)* (ухв.), 2022, § 13). Прикладом цієї вимоги є наведені нижче справи, що стосувалися загальнонаціональних заходів реагування у зв'язку з пандемією COVID-19.

140. У справі *«Магдич проти Хорватії» (Magdić v. Croatia)* (ухв.), 2022, заявник скаржився, *inter alia*, на заборону залишати місце перебування та проживання за відсутності виняткових обставин чи обов'язкового дозволу. Проте він не вказав, куди й коли мав намір поїхати, але не зміг цього зробити через оскаржувані заходи. Подібним чином у справі *«Піперя проти Румунії» (Piperea v. Romania)* (ухв.), 2022, заявник, професор університету, не погоджувався з такими заходами, як соціальне дистанціювання, необхідність носити маски й самоізолюватися в разі позитивного тесту на SARS-CoV-2, а також із вимогою до людей, які виходять із дому, зазначати в спеціальному

документі куди, чому і як надовго вони йдуть. Зокрема він скаржився, що дистанціювання від студентів перешкоджало йому виконувати свої викладацькі обов'язки в оптимальних умовах. Проте заявник не вказав, чи його справді просили показати документи, коли він кудись ішов, і чи він дійсно змушений був самоізолюватися. Він також не зазначив, у які дати чи протягом якого періоду він не міг увійти до будівлі університету, або яким чином конкретні заходи, запроваджені на його робочому місці, втручалися у його свободу пересування. У підсумку обидві заяви було визнано неприйнятним через відсутність статусу потерпілої особи та/або обґрунтування.

4. Визнання органами влади факту порушення без присудження відшкодування

141. Пам'ятаючи про те, що встановлення факту порушення саме по собі може становити відповідну справедливую сатисфакцію в розумінні статті 41 Конвенції стосовно будь-якої завданої моральної шкоди, Суд погодився, що визнання органами влади факту порушення належної заявникам свободи пересування без присудження відшкодування може спричинити втрату статусу потерпілої особи у справах, що стосуються короткотривалих оскаржуваних обмежень (два місяці або менше) і за таких обставин:

- якщо позовні вимоги про відшкодування не висувалися (*«Д.Й. та А.-К.Р. проти Румунії» (D.J. and A.-K.R. v. Romania)* (ухв.), 2009, §§ 79–80);
- якщо не порушувалися жодні реальні плани щодо подорожей і жодні обставини не вимагали присутності заявника за межами країни, обмеження в такому разі становили формальну й теоретичну заваду, а не фактичну перешкоду для реалізації свободи пересування (*«Тімішев проти Росії» (Timishev v. Russia)* (ухв.), 2004).

5. Звинувачення Держави

142. Якщо неспроможність заявника реалізувати свободу пересування спричинена його власною поведінкою чи бездіяльністю, відповідальність за це не покладається на Державу-відповідача.

143. Наприклад, у справі *«Могош та інші проти Румунії» (Mogoş and Others v. Roumania)* (ухв.), 2004, працівники німецької поліції затримали заявників, які були особами без громадянства й у минулому відмовилися від громадянства Румунії, і примусово депортували їх до Румунії згідно з угодою між органами влади Німеччини та Румунії про осіб без громадянства румунського походження на території Німеччини. Оскільки вони відмовилися в'їжджати на територію Румунії, їх перемістили до центру тимчасового перебування в аеропорту, де вони залишилися. Суд встановив, що їхня стверджувана неспроможність залишити Румунію була наслідком їхньої відмови в'їхати на територію Румунії і виконати необхідні формальності, зокрема подати заяву на отримання паспорта особи без громадянства в органи влади Румунії і на отримання візи — в консульські органи країни за власним вибором. Тому скаргу заявників було відхилено як несумісну *ratione personae* з положеннями Конвенції.

144. У справі *«Йовіце проти Румунії» (Ioviță v. Romania)* (ухв.), 2017, право заявниці користуватися паспортом було призупинене після того, як органам влади стало відомо, що його було підроблено. Відкрите щодо неї кримінальне розслідування досить швидко закрили через відсутність доказів її причетності. Хоча призупинення відповідного права було скасовано незабаром після цього, заявниця не могла відразу залишити країну. Оскільки її скарга стосувалася другого періоду, Суд зауважив, що не можна покладати на національні органи влади відповідальність за той факт, що вона мала недійсний паспорт, який потрібно було замінити на дійсний. Її складне становище було наслідком її власної неспроможності зберігати свій паспорт з належною старанністю (§§ 73 і 75). Крім того, з огляду на загальну коротку

тривалість заходу (менш ніж чотири місяці) і якість перегляду справи національним судом, скаргу було відхилено як явно необґрунтовану.

IV. Тест на законність обмеження

145. Будь-який захід, що обмежує свободу пересування, має бути передбаченим законом («*Де Томмазо проти Італії*» (*De Tommaso v. Italy*) [ВП], 2017, § 104; «*Хлюстов проти Росії*» (*Khlyustov v. Russia*), 2013, § 64).

146. Якщо Суд встановлює, що втручання в права заявника в розумінні статті 2 Протоколу № 4 не було «передбаченим законом», у такому разі немає потреби визначати, чи втручання переслідувало законну мету й було необхідним у демократичному суспільстві, як передбачено пунктом 3 цього положення, або чи воно було «виправданим суспільними інтересами в демократичному суспільстві», як зазначено в пункті 4 («*Сіссаніс проти Румунії*» (*Sissanis v. Romania*), 2007, § 78; «*Татишвілі проти Росії*» (*Tatishvili v. Russia*), 2007, § 54; «*Шіошвілі та інші проти Росії*» (*Shioshvili and Others v. Russia*), 2016, § 61; «*Мурсалієв та інші проти Азербайджану*» (*Mursaliyev and Others v. Azerbaijan*), 2018, § 35; «*Тімішев проти Росії*» (*Timishev v. Russia*), 2005, § 49; «*Гартукаєв проти Росії*» (*Gartukayev v. Russia*), 2005, § 21; «*Карпачова та Карпачов проти Росії*» (*Karpacheva and Karpachev v. Russia*), 2011, § 26; «*Джаксисбергенов проти України*» (*Dzhaksybergenov v. Ukraine*), 2011, § 62; «*Болат проти Росії*» (*Bozat v. Russia*), 2006, § 69; «*Черепанов проти Росії*» (*Cherepanov v. Russia*), 2016, § 46; «*Ротару проти Республіки Молдови*» (*Rotaru v. the Republic of Moldova*), 2020, § 34; «*Голуб проти Республіки Молдова та Росії*» (*Golub v. the Republic of Moldova and Russia*) [Комітет], 2021, §§ 60–62; «*С.Е. проти Сербії*» (*S.E. v. Serbia*), 2023, § 88).

147. У деяких справах Суд встановлював, що втручання в належну заявникам свободу пересування не було ані «передбаченим законом», ані «необхідним», наприклад у тих випадках, коли Уряд-відповідач не повідомив про правову основу чи законну мету оскаржуваних обмежень («*Деніці та інші проти Кіпру*» (*Denizci and Others v. Cyprus*), 2001, § 406); з огляду на затримку вручення рішення про скасування застосованих обмежень («*Раймондо проти Італії*» (*Raimondo v. Italy*), 1994, § 40) і з огляду на незаконне продовження обмежень без компенсації за завдану шкоду («*Віто Санте Санторо проти Італії*» (*Vito Sante Santoro v. Italy*), 2004, § 45).

148. Фраза «згідно із законом» вимагає, щоб національне законодавство було сумісним із принципом верховенства права («*Хлюстов проти Росії*» (*Khlyustov v. Russia*), 2013, § 70; «*С.Е. проти Сербії*» (*S.E. v. Serbia*), 2023, § 82).

149. Принцип законності, який є одним із похідних із принципу верховенства права, вимагає, щоб органи державної влади на всіх рівнях державного управління приймали додаткові нормативні акти згідно з вимогами первинного законодавства в межах встановленого строку або своєчасно відповідно до визначених вимог. Якщо втручання у права заявника є результатом законодавчої бездіяльності, що триває протягом значного періоду часу, така ситуація є порушенням вимоги щодо законності («*С.Е. проти Сербії*» (*S.E. v. Serbia*), 2023, §§ 82–85 і 88).

150. Поняття «згідно із законом» не лише вимагає, щоб оскаржуваний захід мав правову основу в національному законодавстві, а й стосується якості відповідного закону, який повинен бути доступним для відповідних осіб і передбачуваним щодо його наслідків («*Де Томмазо проти Італії*» (*De Tommaso v. Italy*) [ВП], 2017, § 106; «*Сіссаніс проти Румунії*» (*Sissanis v. Romania*), 2007, § 66; «*Хлюстов проти Росії*» (*Khlyustov v. Russia*), 2013, § 68; «*Мурсалієв та інші проти Азербайджану*» (*Mursaliyev and Others v. Azerbaijan*), 2018, § 31; «*Олівейра проти*

Нідерландів» (Oliveira v. the Netherlands), 2002, § 47; *«Ландврегд проти Нідерландів» (Landvreugd v. the Netherlands)*, 2002, § 54).

151. Згідно з вимогою щодо доступності відповідна особа повинна мати змогу отримати вказівку, яка є адекватною в умовах правових норм, що застосовуються у відповідній справі. Загальнодоступні законодавчі акти виконують цю умову (*«Хлюстов проти Росії» (Khlyustov v. Russia)*, 2013, §§ 68 і 73).

152. Щодо вимоги передбачуваності, норма не може розглядатися як «закон», якщо вона не сформульована достатньо точно, щоб дати змогу громадянам регулювати свою поведінку; вони повинні мати змогу (після отримання відповідної поради, за потреби) передбачити, до розумного за відповідних обставин ступеня, наслідки, до яких може призвести така дія. Такі наслідки не повинні бути передбачуваними з абсолютною точністю: досвід показав, що це неможливо. Знову ж таки, хоча визначеність і є бажаною, вона може призвести до надмірної жорсткості закону, а закон повинен мати можливість іти в ногу з мінливими обставинами. Відповідно, багато законів неминуче сформульовано в термінах, які більшою чи меншою мірою є нечіткими, і тлумачення та застосування яких є питаннями практики (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 107). Однак нереально вимагати, щоб національні законодавці склали вичерпний перелік форм поведінки, які можуть виправдовувати здійснення повноважень для збереження громадського порядку (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 184).

153. Рівень точності, який вимагається від національного законодавства (яке в жодному разі не може передбачати усі випадки), значною мірою залежить від змісту відповідного закону, сфери, на яку він спрямований, а також від кількості та статусу тих, на кого він поширюється (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 108; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 179). Більш того, тлумачення та застосування національного законодавства — це насамперед завдання органів державної влади (*«Хлюстов проти Росії» (Khlyustov v. Russia)*, 2013, §§ 68–69; *«Сіссаніс проти Румунії» (Sissanis v. Romania)*, 2007, § 75).

154. Правова норма вважається «передбачуваною», коли вона забезпечує певний захист від свавільного втручання з боку державних органів. Закон, який передбачає свободу розсуду, має вказувати обсяг такої свободи, хоча докладні процедури й умови, яких необхідно дотримуватися, не обов'язково мають бути включені в норми матеріального права (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 109; *«Хлюстов проти Росії» (Khlyustov v. Russia)*, 2013, § 70; *«Ротару проти Республіки Молдови» (Rotaru v. the Republic of Moldova)*, 2020, § 124; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 176).

155. Щоб відповідати вимозі щодо передбачуваності закон має визначати з достатньою точністю та ясністю категорію осіб, до яких можуть застосовуватися обмеження, види поведінки та/або інші чинники, що можуть призвести до застосування обмеження, а також органи, уповноважені затверджувати таке втручання, і зміст та часові рамки зобов'язань, що виникають у цьому контексті (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 125; *«Тімофєєв та Поступкін проти Росії» (Timofeyev and Postupkin v. Russia)*, 2021, § 129; *«Сіссаніс проти Румунії» (Sissanis v. Romania)*, 2007, §§ 68–69).

156. Водночас вимогу щодо «передбачуваності» не можна тлумачити як таку, що вимагає, щоб способи застосування закону можна було спрогнозувати ще до того, як його застосування стане доцільним у конкретній справі (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 114).

157. Щоб бути сумісним із принципом верховенства права й забезпечувати захист від свавілля, застосовний закон має передбачати мінімальні процесуальні гарантії, які є пропорційними важливості відповідного принципу (*«Ротару проти Республіки Молдови» (Rotaru v. the Republic of Moldova)*, 2020, § 24; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 177).

158. Зокрема, до втручання органів виконавчої влади в права особи, гарантовані статтею 2 Протоколу № 4, має застосовуватися ефективний контроль, який зазвичай має забезпечуватися органами судової влади, принаймні у крайньому випадку, через судовий контроль, що пропонує найкращі гарантії незалежності, неупередженості та належної процедури («*Ротару проти Республіки Молдови*» (*Rotaru v. the Republic of Moldova*), 2020, § 25; «*Сіссаніс проти Румунії*» (*Sissanis v. Romania*), 2007, § 70; «*Хлюстов проти Росії*» (*Khlyustov v. Russia*), 2013, § 74; «*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 177).

159. Обсяг судового перегляду має включати питання законності та пропорційності оскаржуваного обмеження. Більш того, органи влади не мають права підтримувати обмеження свободи пересування особи протягом тривалого часу без періодичного перегляду їхньої обґрунтованості («*Ротару проти Республіки Молдови*» (*Rotaru v. the Republic of Moldova*), 2020, §§ 25 і 33; «*Сіссаніс проти Румунії*» (*Sissanis v. Romania*), 2007, § 70; «*Рінер проти Болгарії*» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, §§ 124 і 126; «*Гочев проти Болгарії*» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, § 50; «*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 177).

160. Наведені вище вимоги також застосовуються до спеціального законодавства, що регулює дію надзвичайного стану: таке спеціальне законодавство за жодних обставин не може суперечити принципу верховенства права. Суд прискіпливо розглядатиме гарантії проти зловживань і свавілля, передбачені в такому законодавстві, щоб визначити, чи вони були ефективними в регулюванні й обмеженні свободи розсуду, наданої органам адміністративної влади («*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, §§ 186–191).

161. Національні органи влади не мають права використовувати законодавство про надзвичайний стан для вжиття заходів, що обмежують свободи згідно зі статтею 2 Протоколу № 4, якщо ці заходи не мають жодного відношення до обставин, що обґрунтовують їх введення; у протилежному випадку це буде порушенням вимоги передбачуваності закону. Однак у надзвичайній ситуації ці органи можуть бути зобов'язані приймати оперативні рішення, щоб повною мірою виконувати свої обов'язки. Може існувати непрямий зв'язок між метою, яка ставилася при оголошенні надзвичайного стану, і обґрунтуванням заходів, вжитих на його основі, за умови, що цей зв'язок достатньо сильний, щоб виключити будь-яку можливість зловживання («*Доменжу проти Франції*» (*Domenjoud v. France*), 2024, § 98). Зважаючи на наявні запобіжні заходи відповідно до національного законодавства, Суд вважав, що правова основа (спеціальне законодавство, що регулює надзвичайний стан) запобіжної комендантської години, що була накладена на заявників, підозрюваних у можливій участі в насильницьких діях під час саміту з питань зміни клімату, була передбачуваною (§§ 99-101).

162. У справі «*Деду проти Румунії*» (*Dedu v. Romania*) (ухв.), 2024, §§ 95-100, Суд встановив, що дисциплінарне рішення проти високопосадовця служби безпеки, яке ґрунтувалося на засекреченому документі, було "відповідно до закону", оскільки заявник мав доступ до документа через свою посаду, а національне законодавство забезпечувало достатні запобіжні заходи проти ризиків зловживань та свавілля, оскільки оскаржуваний захід підлягав двоступеневому перегляду національними судами, які мали доступ до засекреченого документа та розглянули аргументи заявника.

1613. Подальший висновок суду про те, що в провадженні нижчої інстанції мала місце процесуальна помилка, сам по собі не матиме ретроспективного впливу на законність втручання протягом попереднього періоду («*С.М. проти Італії*» (*S.M. v. Italy*) (ухв.), 2013, § 26; «*Де Томмазо проти Італії*» (*De Tommaso v. Italy*) [ВП], 2017, § 114).

1624. Якщо обмеження свободи пересування застосовано як запобіжний захід у контексті відкритого кримінального провадження, його законність тісно пов'язана з існуванням правопорушення, передбаченого національним законом на той момент, та обґрунтованої підозри, що заявник вчинив оскаржуване правопорушення («*Бевц проти Хорватії*» (*Bevc v. Croatia*) (ухв.), 2020, §§ 48–53).

165. Законодавча база, що регулює застосування поліцією тактики кетлінг (*kettling*) як запобіжного заходу, який імовірно вплине на основоположні права та свободи мирних демонстрантів, має визначати правила її застосування достатньо точно й точно встановлювати обставини й умови, за яких її можна реалізовувати, яким чином це слід робити і протягом якого строку (*«Оре та інші проти Франції» (Auray and Others v. France)*, 2024, §§ 91–94).

1636. Деякі питання, що стосуються передбачуваності та чіткості оскаржуваного обмеження, зокрема його тривалості, тісно пов'язані з питанням пропорційності, а тому їх можна розглядати у розумінні пункту 3 статті 2 Протоколу № 4 (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, § 113).

V. Тест «необхідності обмеження в демократичному суспільстві» у розумінні пункту 3

1647. Будь-який захід, що обмежує право на свободу пересування, має переслідувати одну із законних цілей, наведених у пункті 3 статті 2 Протоколу № 4, і справедливо врівноважувати суспільні інтереси й індивідуальні права (*«Де Томмазо проти Італії» (De Tommaso v. Italy)* [ВП], 2017, § 104; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 171; *«Бамміста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014, § 37; *«Хлюстов проти Росії» (Khlyustov v. Russia)*, 2013, § 64; *«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy)* [ВП], 2000, §§ 194–195).

1658. Щоб визначити, чи оскаржуваний захід був «необхідним у демократичному суспільстві», застосовується тест, який передбачає два етапи. Насамперед необхідно встановити, чи вжитий захід переслідував законну мету, а потім — чи втручання в захищені права не виходило за межі необхідного для її досягнення. Такий тест застосовувався в численних контекстах (*«Бартік проти Росії» (Bartik v. Russia)*, 2006, §§ 38 і 46).

A. Законні цілі

1669. Законні цілі, які можуть виправдовувати втручання, викладені у вичерпному переліку в пункті 3 статті 2 Протоколу № 4 (національна чи громадська безпека, підтримання публічного порядку, запобігання злочину, захист здоров'я чи моралі та захист прав і свобод інших осіб).

16770. Економічний добробут країни виключений з переліку законних цілей, передбачених пунктом 3 статті 2 Протоколу № 4 (*Пояснювальна доповідь до Протоколу № 4*, § 16). Відповідно, економічний добробут країни та пов'язані з цим фінансові міркування (наприклад, відсутність достатніх ресурсів чи технічних рішень) не можуть виправдовувати обмеження, які підлягають розгляду з точки зору тесту «необхідності в демократичному суспільстві», передбаченого в пункті 3 статті 2 Протоколу № 4 (*«С.Е. проти Сербії» (S.E. v. Serbia)*, 2023, § 87).

16871. Поняття «громадський порядок» (*ordre public*) слід розуміти в широкому сенсі, у якому воно загалом використовується в країнах континентального права. Потреба покарання за вчинені злочини охоплена поняттям забезпечення «громадського порядку» (*Пояснювальна доповідь до Протоколу № 4*, §§ 16–17).

1692. Для цілей цієї статті лише міркування, пов'язані з цілями, викладеними в третьому пункті, у відповідних випадках є законними підставами для вжиття відповідними органами заходів, що обмежують свободу пересування (*«Бауманн проти Франції» (Baumann v. France)*, 2001, § 60; *«С.Е. проти Сербії» (S.E. v. Serbia)*, 2023, § 82).

1703. Тимчасовий характер і коротка тривалість оскаржуваних заходів не виправдовують відхилення від цього правила. Стаття 2 Протоколу № 4 не передбачає жодних обмежень

свободи пересування на підставі тривалості позбавлення цього права (*«Бауманн проти Франції» (Baumann v. France)*, 2001, § 60).

1714. Уряд-відповідач не може посилається на зовнішні обставини, що виникли після ухвалення органами влади рішення *ab initio*, на підставі якого було вжито оскаржуваний захід, щоб виправдати його наслідки у зв'язку зі скаргою, поданою заявником за статтею 2 Протоколу № 4 (*«Бауманн проти Франції» (Baumann v. France)*, 2001, § 60). Наприклад, у справі *«Бауманн проти Франції» (Baumann v. France)*, 2001, фактична тривалість обмеження свободи пересування заявника була короткою (лише один місяць) у зв'язку з тим, що його арештували іноземні органи влади. З огляду на відсутність співпраці між судовими органами Держав, яких стосувалася ця справа, Суд вирішив не враховувати арешт заявника під час оцінювання законності оскаржуваного обмеження.

1725. Викладені в пункті 3 статті 2 Протоколу № 4 законні цілі окреслені досить широко і зазвичай тлумачаться певною мірою гнучко, як і застереження про обмеження, що містяться в інших положення Конвенції та Протоколів до неї, а Суд у більшості випадків розглядає їх загалом. Суд нечасто висловлює сумніви щодо цитованої у справі мети (*«Мерабішвілі проти Грузії» (Merabishvili v. Georgia)* [ВП], 2017, §§ 295–297 і 302).

1736. У справі *«Стамосе проти Болгарії» (Stamose v. Bulgaria)* 2012, заборона виїзду, застосована щодо заявника в його рідній країні після депортації зі Сполучених Штатів Америки, була покликана запобігти порушенням імміграційного законодавства інших Держав і таким чином знизити ймовірність відмови з боку цих Держав у наданні дозволів іншим громадянам Болгарії на в'їзд на їхні території або посилення жорсткості чи відмови спростити свої візові режими для громадян Болгарії. Суд вирішив не розглядати питання про те, чи оскаржуване втручання переслідувало законні цілі підтримання публічного порядку або захисту прав інших осіб, натомість зосередившись на ретельному вивченні питання необхідності цього обмеження (§ 32).

1747. У справі *«Напіяло проти Хорватії» (Napijalo v. Croatia)*, 2003, Суд не виявив жодної законної мети, встановивши, що заявник не зміг з'ясувати підстави, які виправдовували вилучення в нього паспорта на тривалий строк. І хоча вилучення паспорта відбулося через відмову заявника сплатити митні штрафи, провадження проти нього на цій підставі не відкривалося, а паспорт йому не повертали протягом тривалого часу через відсутність координації між різними залученими органами (§§ 79–82).

1758. У справі *«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan)*, 2021, Суд не був переконаний, що заборона виїзду, застосована до заявника у зв'язку з податковою заборгованістю, переслідувала заявлену законну мету: органи влади взагалі не намагалися стягнути заборгованість іншими, більш прийнятними способами, наприклад шляхом вирахування суми заборгованості з коштів, що зберігалися на банківських рахунках заявника, або вилучення інших його активів, попри пряме прохання заявника про це (§§ 93–95).

1769. У справі *«Бауманн проти Франції» (Baumann v. France)*, 2001, у заявника вилучили паспорт у контексті оперативного розслідування, що стосувалося третіх осіб, яких незабаром арештували з подальшим пред'явленням їм обвинувачень. З огляду на те, що заявника не притягали до відповідальності й не вважали свідком, а також що він не був стороною згаданого вище провадження, Суд не знайшов жодних підстав для виправдання тривалого вилучення такого суто особистого документа, принаймні з моменту, коли заявник попросив його повернути. Подальший арешт заявника за кордоном з причин, не пов'язаних з кримінальним провадженням, не мав значення для цього питання (§§ 60 і 66).

В. Оцінювання пропорційності

17780. Втручання вважається «необхідним у демократичному суспільстві» для законної мети, якщо воно відповідає «нагальній потребі суспільства» і, зокрема, якщо воно пропорційне поставленій законній меті, а також якщо причини, наведені органами державної влади для його виправдання, є «релевантними й достатніми». Хоча первинне оцінювання всіх цих аспектів належить до компетенції національних органів державної влади, остаточно оцінка того, чи було втручання необхідним, залишається предметом розгляду Суду на відповідність вимогам Конвенції (*«Хлюстов проти Росії» (Khlyustov v. Russia)*, 2013, § 84). Компетентним органам державної влади в цьому питанні необхідно залишати свободу розсуду (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 193).

17881. Питання встановлення справедливого балансу між загальними інтересами та правами заявника на свободу пересування необхідно оцінювати з урахуванням усіх особливостей справи (*«Хаджибейлі проти Азербайджану» (Hajibeyli v. Azerbaijan)*, 2008, § 63).

182. Суд розглядав застосування обмежень свободи пересування в найрізноманітніших ситуаціях і в доцільних випадках застосовував принципи, сформульовані в одному контексті, до справ, що стосувалися інших обставин (*«Стамосе проти Болгарії» (Stamose v. Bulgaria)* 2012, § 29; *«Бамміста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014, § 36).

183. Якщо оскаржуване обмеження не відображає встановлений європейський консенсус і не має підтримки серед держав-членів Ради Європи, Держава-відповідач зобов'язана надати особливо переконливе виправдання для його застосування (*«Солтусьяк проти Росії» (Soltysyak v. Russia)*, 2011, § 51; *«Беркович та інші проти Росії» (Berkovich and Others v. Russia)*, 2018, § 98).

184. Судова практика свідчить, що оцінювання пропорційності ґрунтується на трьох основних складових: виправданість обмеження з огляду на його захисну функцію, якість його оцінювання на національному рівні та суворість обмеження. Остання складова охоплює тривалість і конкретний вплив на заявника.

1. Зв'язок між обмеженням і його заявленою захисною функцією

185. Вимога, яку зазвичай називають тестом пропорційності, передбачає, що обмежувальні заходи мають бути *відповідними* для забезпечення їхньої захисної функції (*«Бартік проти Росії» (Bartik v. Russia)*, 2006, § 46; *«Солтусьяк проти Росії» (Soltysyak v. Russia)*, 2011, § 48; *«Беркович та інші проти Росії» (Berkovich and Others v. Russia)*, 2018, § 93).

186. Іншими словами, обмеження є виправданим тільки в тому разі, якщо воно сприяє досягненню переслідуваної законної мети (*«Гочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009, § 49; *«Бамміста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014, § 41).

187. Відповідно, у зв'язку з цим можуть виникати питання, якщо обмеження застосовується:

- виключно через відсутність співпраці й координації між органами влади (*«Напіяло проти Хорватії» (Napijalo v. Croatia)*, 2003, § 80);
- понад встановлений строк його застосування (*«Віто Санте Санторо проти Італії» (Vito Sante Santoro v. Italy)*, 2004, § 45) або після досягнення його мети в повному обсязі (*«Ігнатов проти Болгарії» (Ignatov v. Bulgaria)*, 2009, § 38) виключно через бездіяльність органів влади;
- через затримку вручення рішення про скасування застосованих обмежень (*«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 40; *«Вілла проти Італії» (Villa v. Italy)*, 2010, §§ 51–52).

188. Обмеження може бути виправданим у певній справі, тільки якщо існують чіткі свідчення наявності реальних суспільних інтересів, які переважають над правом особи на свободу пересування («*Поповічу проти Румунії*» (*Popoviciu v. Romania*), 2016, § 91; «*Хаджибейлі проти Азербайджану*» (*Hajibeyli v. Azerbaijan*), 2008, § 63; «*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 194). Такі свідчення мають ґрунтуватися на конкретних елементах, які справді вказують на постійне існування ризику, для захисту від якого призначене оскаржуване обмеження («*Власов і Беньяш проти Росії*» (*Vlasov and Benyash v. Russia*), 2016, § 34; «*Налбанцкі проти Болгарії*» (*Nalbantski v. Bulgaria*), 2011, § 65; «*Лабіта проти Італії*» (*Labita v. Italy*) [ВП], 2000, § 196; «*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, §§ 194 і 201).

189. Наслідки й конкретні умови певного заходу мають відповідати його меті («*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 199; «*Фануні проти Франції*» (*Fanouni v. France*), 2023, § 62).

190. Ефективність запобіжного заходу часто залежить від швидкості його застосування («*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 199; «*Фануні проти Франції*» (*Fanouni v. France*), 2023, § 62; «*Гочев проти Болгарії*» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, § 53).

191. Перелік елементів, які доцільно використовувати для оцінювання зв'язку між певним заходом і його заявленою захисною функцією, залежить від контексту.

а. Заборона виїзду за кордон для осіб, що мали доступ до «державної таємниці»

192. Суд розглядав заяви проти Росії, у яких оскаржуваний захід, що мав на меті запобігти розголошенню засекреченої інформації іноземним громадянам, було розроблено радянським режимом, коли Держава могла контролювати передавання інформації в зовнішній світ за допомогою різних засобів, як-от цензури кореспонденції чи заборони контактів з іноземцями без нагляду. Проте Суд не зміг з'ясувати, яким чином безумовне обмеження виїзду осіб, які мали доступ до «державної таємниці» на попередньому місці роботи, за кордон з особистою метою могло служити інтересам національної безпеки в сучасному демократичному суспільстві: зокрема через те, що конфіденційну інформацію, якою володіли заявники, можна було передати численними іншими способами, які не передбачали їх присутності за кордоном чи навіть безпосереднього фізичного контакту з іншими особами. Таке обмеження також не можна було пояснити потребою забезпечити безпеку заявників за кордоном: хоча таке занепокоєння мало б виявлятися найбільшою мірою під час їхньої роботи, коли вони фактично мали доступ до актуальної секретної інформації, їхня свобода залишити Росію була менш обмежена в цей період. Більш того, фактичне оцінювання ризиків для безпеки в кожному індивідуальному випадку не здійснювалося через загальний характер заборони. Тому Суд дійшов висновку, що зв'язок з раніше визначеною захисною функцією цього заходу був відсутнім («*Бартік проти Росії*» (*Bartik v. Russia*), 2006, § 49; «*Солтусяк проти Росії*» (*Soltysyak v. Russia*), 2011, §§ 49–52; «*Беркович та інші проти Росії*» (*Berkovich and Others v. Russia*), 2018, §§ 93–96).

б. Обмеження, застосовані в контексті відкритого кримінального провадження

193. Застосування Державами різноманітних запобіжних заходів, що обмежують свободу обвинуваченої особи для ефективного проведення кримінального провадження і забезпечення присутності заявника протягом усього судового процесу, саме по собі не вважається неприйнятним («*Хаджибейлі проти Азербайджану*» (*Hajibeyli v. Azerbaijan*), 2008, § 60; «*Поп Блаґа проти Румунії*» (*Pop Blaga v. Romania*) (dec.), 2012, § 159; «*Христов проти Болгарії*» (*Hristov v. Bulgaria*) (ухв.), 2006; «*Розенґрен проти Румунії*» (*Rosengren v. Romania*), 2008, § 33; «*Іванов проти України*» (*Ivanov v. Ukraine*), 2006, § 88; «*Федоров і Федорова проти Росії*» (*Fedorov and Fedorova v. Russia*), 2005, § 41; «*Антоненков та інші проти України*»

(*Antonenkov and Others v. Ukraine*), 2005, § 61; «*Поповічу проти Румунії*» (*Popoviciu v. Romania*), 2016, § 88; див. також [Посібник із судової практики щодо статті 5](#)).

194. Щоб оцінити, чи достатньо певне обмеження пов'язане із наведеною вище метою, Суд враховував таке:

- поведінка заявника і, зокрема, ризик його втечі («*Поп Блага проти Румунії*» (*Pop Blaga v. Romania*) (ухв.), 2012, § 160; «*Булеа проти Румунії*» (*Bulea v. Romania*), 2013, § 63; «*Фолнеговіч проти Хорватії*» (*Folnegović v. Croatia*) (ухв.), 2017, §§ 49–51; «*Прешер проти Болгарії*» (*Prescher v. Bulgaria*), 2011, § 49; «*Пфайфер проти Болгарії*» (*Pfeifer v. Bulgaria*), 2011, § 56; «*Чіпріані проти Італії*» (*Cipriani v. Italy*) (ухв.), 2010; «*Керімлі проти Азербайджану*» (*Kerimli v. Azerbaijan*), 2015, § 54; «*Мананніков проти Росії*» (*Manannikov v. Russia*), 2018, § 63);
- тяжкість правопорушення, у вчиненні якого обвинувачено заявника, і, зокрема, чи передбачено за нього покарання у вигляді позбавлення волі («*Фолнеговіч проти Хорватії*» (*Folnegović v. Croatia*) (ухв.), 2017, § 48; «*Дорошенко проти України*» (*Doroshenko v. Ukraine*), 2011, § 54; «*Похальчук проти України*» (*Pokhalchuk v. Ukraine*), 2010, § 96; «*Нікіфоренко проти України*» (*Nikiforenko v. Ukraine*), 2010, § 59; «*Чіпріані проти Італії*» (*Cipriani v. Italy*) (ухв.), 2010; «*Іванов проти України*» (*Ivanov v. Ukraine*), 2006, § 96; «*Македонський проти Болгарії*» (*Makedonski v. Bulgaria*), 2011, § 39; «*Христов проти Болгарії*» (*Hristov v. Bulgaria*) (ухв.), 2006);
- складність провадження («*Поповічу проти Румунії*» (*Popoviciu v. Romania*), 2016, § 94; «*Мяжджик проти Польщі*» (*Miażdżyk v. Poland*), 2012, §§ 38 і 41);
- хід розслідування і наскільки старанно органи влади підходять до його ведення протягом усієї тривалості застосованого обмеження («*Хаджибейлі проти Азербайджану*» (*Hajibeyli v. Azerbaijan*), 2008, §§ 64–67; «*Прешер проти Болгарії*» (*Prescher v. Bulgaria*), 2011, § 50; «*Пфайфер проти Болгарії*» (*Pfeifer v. Bulgaria*), 2011, § 56; «*Христов проти Болгарії*» (*Hristov v. Bulgaria*) (ухв.), 2006; «*Керімлі проти Азербайджану*» (*Kerimli v. Azerbaijan*), 2015, § 53; «*Македонський проти Болгарії*» (*Makedonski v. Bulgaria*), 2011, § 42);
- можливість ефективного ведення провадження у справі без застосування оскаржуваного обмеження («*Мяжджик проти Польщі*» (*Miażdżyk v. Poland*), 2012, §§ 40–41);
- чи обмеження залишалося в силі після закінчення строку давності для обвинувачення заявника («*Хаджибейлі проти Азербайджану*» (*Hajibeyli v. Azerbaijan*), 2008, § 68; «*Похальчук проти України*» (*Pokhalchuk v. Ukraine*), 2010, § 96; «*Розенґрен проти Румунії*» (*Rosengren v. Romania*), 2008, § 38; «*Іванов проти України*» (*Ivanov v. Ukraine*), 2006, § 96; «*Керімлі проти Азербайджану*» (*Kerimli v. Azerbaijan*), 2015, § 51).

195. Бездіяльність органів влади, особливо після закінчення строку давності для обвинувачення заявника у вчиненні кримінального правопорушення, має вагомий роль в аналізі Суду («*Хаджибейлі проти Азербайджану*» (*Hajibeyli v. Azerbaijan*), 2008, §§ 67–68; «*Керімлі проти Азербайджану*» (*Kerimli v. Azerbaijan*), 2015, § 51–53).

196. Фактична й організаційна складність справи може виправдати застосування заборони виїзду на обмежений період часу («*Поповічу проти Румунії*» (*Popoviciu v. Romania*), 2016, § 94), але не протягом усієї тривалості кримінального провадження («*Мяжджик проти Польщі*» (*Miażdżyk v. Poland*), 2012, § 38).

с. Обмеження, застосовані з метою запобігання злочину

197. Обмеження свободи пересування можуть бути виправдані необхідністю запобігти вчиненню злочинів (див. також [Посібник із судової практики щодо статті 5](#)). Суд висловлювався на підтримку застосування серйозних обмежень свободи пересування осіб, яких підозрювали в участі в

кримінальному синдикаті, навіть за відсутності визнання їх винними у вчиненні кримінальних правопорушень (*«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 39; *«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy)* [ВП], 2000, § 195).

198. Ухвалення виправдувального вироку не обов'язково повністю позбавляє такі заходи обґрунтування, оскільки конкретні докази, зібрані в ході судового розгляду, попри свою недостатність для визнання особи винною у вчиненні злочину, все ж можуть виправдовувати розумні побоювання, що відповідна особа може в майбутньому вчинити кримінальні правопорушення (*«Лабіта проти Італії» (Labita v. Italy)* [ВП], 2000, § 195).

199. Суд також дозволяв застосування таких обмежень щодо особи, яка становила небезпеку для суспільства й була визнана винною у вчиненні насильницького злочину (*«Вілла проти Італії» (Villa v. Italy)*, 2010, §§ 45-50).

200. Водночас сам той факт, що особу було визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення і вона ще не пройшла реабілітацію, не може виправдовувати застосування обмежень її свободи залишити свою країну (*«Налбанцкі проти Болгарії» (Nalbantski v. Bulgaria)*, 2011, § 66; *«Власов і Беньяш проти Росії» (Vlasov and Benyash v. Russia)*, 2016, § 35).

201. Щоб оцінити, чи достатньо певне обмеження пов'язане із метою запобігання злочинам, Суд враховує таке:

- поведінка заявника і, зокрема, ризик вчинення правопорушення чи повторної участі у злочинній діяльності (*«Вілла проти Італії» (Villa v. Italy)*, 2010, § 46; *«Власов і Беньяш проти Росії» (Vlasov and Benyash v. Russia)*, 2016, § 35);
- характер і серйозність оціненого ризику:
  - для життя та здоров'я певної жертви, наприклад у контексті захисних і запобіжних заходів, вжитих щодо кривдника, який вчинив домашнє насильство (*«Курт проти Австрії» (Kurt v. Austria)* [ВП], 2021, § 183);
  - участі заявника в терористичній діяльності (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 201; *«Фануні проти Франції» (Fanouni v. France)*, 2023, § 55);
- медичні дані (*«Вілла проти Італії» (Villa v. Italy)*, 2010, § 46);
- характер і тяжкість вчинених заявником правопорушень (*«Вілла проти Італії» (Villa v. Italy)*, 2010, § 46; *«Саркізов та інші проти Болгарії» (Sarkizov and Others v. Bulgaria)*, 2012, § 66), а також рецидив (*«Тімофєєв та Поступкін проти Росії» (Timofeyev and Postupkin v. Russia)*, 2021, § 134).

202. Якщо обмеження застосовано в контексті терористичної загрози, важливими є такі чинники:

- серйозність і тривалість такої загрози (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 200);
- час застосування обмежень, наприклад незабаром після терористичних атак (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 199; *«Фануні проти Франції» (Fanouni v. France)*, 2023, § 62);
- існування низки чинників і сукупності доказів, що свідчать про «поведінку», яка становить загрозу, наприклад:
  - до таких чинників можуть належати релігійна радикалізація, схильність до насильства, наявність судимості;
  - до відповідних доказів можуть належати публічні заяви, зв'язки з джихадистами, відеозаписи з пропагандою джихаду на пристроях заявника (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, §§ 198–201); виявлення

забороненої зброї та боєприпасів у житлі заявника («*Фануні проти Франції*» (*Fanouni v. France*), 2023, §§ 55 і 62);

- загальна загроза суспільству, пов'язана з недозволеним в'їздом і перебуванням у зоні збройного конфлікту за участі терористичної організації («*Мьорк Єнсен проти Данії*» (*Mørck Jensen v. Denmark*), 2022, § 67).

203. У справі «*Доменжу проти Франції*» (*Domenjoud v. France*), 2024, Суд виявив, що щодо одного з заявників існував достатній зв'язок між рішенням про комендантську годину вдома, що було спрямовано на запобігання конфронтаціям з поліцією та завданню шкоди в межах заходів безпеки для міжнародного саміту, і введенням надзвичайного стану після терактів, з урахуванням конкретних обставин справи (§§ 108, 110 і 116-123). Натомість політичні погляди радикального характеру іншого заявника не були достатніми для того, щоб підтвердити ризик того, що він може сприяти порушенням, яких побоювалися національні органи влади (§ 133).

204. Обмеження свободи пересування не може ґрунтуватися виключно на особистих переконаннях і віросповіданні особи («*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 199; «*Фануні проти Франції*» (*Fanouni v. France*), 2023, § 62).

205. У контексті особливого нагляду з боку поліції, застосованого до особи, яку підозрювали в належності до мафії, Суд встановив, що родинних зв'язків, зокрема самого того факту, що заявник був шурином покійного керівника мафії, недостатньо за відсутності інших конкретних доказів існування реальної загрози вчинення ним правопорушення («*Лабіта проти Італії*» (*Labita v. Italy*) [ВП], 2000, § 196).

d. Обмеження, призначені для запобігання порушенням імміграційного законодавства

206. Суд може погодитися, що заборона залишати свою країну, застосована у зв'язку з порушеннями імміграційного законодавства іншої Держави, у певних переконливих ситуаціях може бути виправданою («*Стамосе проти Болгарії*» (*Stamose v. Bulgaria*) 2012, § 36).

207. Для з'ясування цього питання застосовуються такі чинники: тяжкість вчиненого заявником порушення; ризик вчинення ним подальших порушень імміграційних норм іншої Держави; його сімейні обставини; його фінансова й особиста ситуація; наявність у нього судимості («*Стамосе проти Болгарії*» (*Stamose v. Bulgaria*) 2012, § 35).

208. Як правило, наслідками серйозного порушення імміграційного законодавства країни було б вислання відповідної особи з цієї країни та заборона (згідно із законодавством цієї країни) на повторний в'їзд на її територію протягом певного періоду («*Стамосе проти Болгарії*» (*Stamose v. Bulgaria*) 2012, § 34).

e. Обмеження, застосовані в контексті погашення заборгованості або сплати штрафів

209. З метою дотримання вимог статті 6 і статті 1 Першого протоколу органи державної влади зобов'язані надавати кредитору необхідну допомогу в примусовому виконанні судових рішень, ухвалених проти приватних боржників («*Хлюстов проти Росії*» (*Khlyustov v. Russia*), 2013, § 92).

210. Захід, що має на меті обмежити право особи залишити країну з метою забезпечення сплати податків, може переслідувати законні цілі підтримання публічного порядку та захисту прав інших осіб («*Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану*» (*Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan*), 2021, § 92). Суспільний інтерес щодо сплати несплачених податків у великому розмірі може бути підставою для відповідних обмежень прав заявника на свободу пересування. Держави наділені певною свободою розсуду у структуруванні та організації своєї податкової політики та

впровадженні заходів для забезпечення сплати податків (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, § 119).

211. Проте обмеження свободи пересування заявника на підставі наявності несплаченої заборгованості може бути виправдане тільки в тому разі, якщо воно служить відповідній меті — погашенню заборгованості (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, § 122; *«Ігнатов проти Болгарії» (Ignatov v. Bulgaria)*, 2009, § 37; *«Гочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009, § 49; *«Баттіста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014, § 41; *«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan)*, 2021, § 94).

212. Таке обмеження не може становити *de facto* покарання за неспроможність заплатити (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, § 123).

213. Компетентний орган має бути спроможним пояснити, яким чином заборона виїзду сприятиме стягненню заборгованості з урахуванням особистих обставин заявника та інших ситуативних чинників (*«Стецьов проти України» (Stetsov v. Ukraine)*, 2021, § 31; *«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan)*, 2021, § 94).

214. Для оцінювання того, чи певне обмеження належним чином служить меті стягнення заборгованості або штрафів, важливими вважаються такі чинники:

- чи поведінка та ставлення заявника дають підстави вважати, що він ухилятиметься від сплати, якщо йому дозволять залишити країну (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, §§ 126–127; *«Хлюстов проти Росії» (Khlyustov v. Russia)*, 2013, § 98; *«Комолов проти Росії» (Komolov v. Russia)*, 2020, § 32; *«Торресі проти Італії» (Torresi v. Italy)* (ухв.), 2019, §§ 36–37);
- особиста ситуація заявника, зокрема наявність фінансових ресурсів і спроможності заплатити належну суму (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, §§ 126–127; *«Гочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009, § 52; *«Хлюстов проти Росії» (Khlyustov v. Russia)*, 2013, § 98; *«Баттіста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014, § 44; *«Комолов проти Росії» (Komolov v. Russia)*, 2020, § 32; *«Торресі проти Італії» (Torresi v. Italy)* (ухв.), 2019, §§ 38; *«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan)*, 2021, § 93);
- великий розмір заборгованості (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, § 119; *«Комолов проти Росії» (Komolov v. Russia)*, 2020, § 32);
- анулювання заборгованості через строк позовної давності (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, § 129; *«Ротару проти Румунії» (Rotaru v. Romania)*, 2020, § 30) або її погашення (*«Ігнатов проти Болгарії» (Ignatov v. Bulgaria)*, 2009, § 38);
- обставини, що пов'язані з неспроможністю боржника заплатити і/або свідчать про ймовірність того, що його виїзд з країни може негативно вплинути на шанс стягнути заборгованість (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, §§ 125–127; *«Гочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009, § 53);
- ретельність органів влади при проведенні виконавчого чи іншого відповідного провадження протягом строку застосування обмеження (*«Напіяло проти Хорватії» (Napijalo v. Croatia)*, 2003, § 79; *«Гочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009, § 52; *«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, §§ 124–125);
- розумні зусилля, докладені органами влади для стягнення заборгованості іншими прийнятними способами, наприклад шляхом вилучення активів або розслідування щодо ресурсів заявника за кордоном (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, §§ 124–125; *«Комолов проти Росії» (Komolov v. Russia)*, 2020, § 32; *«Ресурсний*

центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan), 2021, § 93);

- наявність механізмів цивільно-правової співпраці на європейському і/або міжнародному рівні (*«Баттіста проти Італії» (Battista v. Italy), 2014, § 45; «Торресі проти Італії» (Torresi v. Italy) (ухв.), 2019, § 36).*

215. Намір боржника у разі несплати заборгованості важко встановити, і така оцінка значною мірою суб'єктивна, а тому він не може бути єдиною підставою для виправдання оскаржуваного обмеження, якщо воно триває довше, аніж протягом короткого початкового періоду (*«Стецьов проти України» (Stetsov v. Ukraine), 2021, § 31).*

216. Суд не може вирішувати, чи застосування та підтримання обмеження протягом тривалого періоду може бути об'єктивно виправданим метою гарантування погашення заборгованості, якщо рішення національних судів дають недостатньо інформації з цього приводу. Саме така ситуація склалася у справі *«Гочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria), 2009*: у своїх рішеннях національні суди спиралися виключно на неспроможність заявника надати своїм кредиторам гарантію і порівняння його оцінених активів із сумою заборгованості (*«Гочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria), 2009, § 52).*

217. Суд поки що не розглядав питання про те, чи застосування заходу, що обмежує свободу залишити країну, у зв'язку із заборгованістю перед приватними особами може бути виправданим з огляду на її особливо важливе значення для кредитора, як, наприклад, у випадку розпорядження суду про сплату аліментів (*«Гочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria), 2009, § 57).*

f. Обмеження, застосовані в контексті провадження у справі про банкрутство

218. Обмеження свободи пересування заявника з метою захисту інтересів його кредиторів у контексті провадження у справі про банкрутство самі по собі не дають підстав для критики (*«Луордо проти Італії» (Luordo v. Italy), 2003, § 96).*

219. Щоб оцінити прийнятність і необхідність таких обмежень, Суд враховує складність і тривалість провадження і, зокрема, питання про те, чи затримки пов'язані з діями органів влади і/або поведінкою заявника (*«Луордо проти Італії» (Luordo v. Italy), 2003, § 96; «Гассер проти Італії» (Gasser v. Italy), 2006, §§ 30–31; «Кампаньяно проти Італії» (Campanano v. Italy), 2006, § 38).*

г. Обмеження виїзду неповнолітніх дітей

220. Якщо такі заходи мають на меті захистити інтереси дітей і їхніх батьків, Суд оцінює їхню прийнятність і необхідність з урахуванням таких чинників:

- чи існують об'єктивні підстави побоюватися, що дитину може бути викрадено (*«Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно» (Diamante and Pelliccioni v. San Marino), 2011, § 213)* або вивезено назавжди (*«Ролдан Тексейра та інші проти Італії» (Roldan Teixeira and Others v. Italy) (ухв.), 2000);*
- чи Держава, яка є пунктом призначення, є учасницею Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (*«Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно» (Diamante and Pelliccioni v. San Marino), 2011, § 213).*

2. Належне оцінювання на національному рівні

221. Для оцінювання пропорційності заходу важливо, з одного боку, щоб органи влади навели аргументи на користь його застосування, а з іншого — щоб він супроводжувався належними

процесуальними гарантіями, згідно з якими органи влади оцінюють виправданість заходу і запобігають свавіллю (*«Кешуняну проти Румунії» (Cășuneanu v. Romania)* (ухв.), 2011, § 53).

222. Відсутність обґрунтування в рішеннях національних судів про застосування чи продовження обмеження свободи пересування значною мірою ставить під загрозу права заявника, оскільки з плином часом необхідність обмеження неминуче зменшуватиметься (*«Розенґрен проти Румунії» (Rosengren v. Romania)*, 2008, § 39).

223. Навіть якщо захід, що обмежує свободу пересування особи, спочатку був виправданим, він може стати непропорційним і порушити права такої особи в разі його автоматичного продовження протягом тривалого часу (*«Луордо проти Італії» (Luordo v. Italy)*, 2003, § 96; *«Фельдеш і Фельдешний Хойлік проти Угорщини» (Földes and Földesné Hajlik v. Hungary)*, 2006, § 35; *«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, § 121; *«Баттіста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014, § 41; *«Ґочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009, § 49).

224. Національні органи влади зобов'язані подбати про те, щоб обмеження прав особи, передбачених статтею 2 Протоколу № 4, із самого початку і протягом усього строку їх застосування були виправданими та пропорційними з огляду на обставини (*«Ґочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009, § 50; *«Власов і Беньяш проти Росії» (Vlasov and Benyash v. Russia)*, 2016, § 32; *«Налбанцкі проти Болгарії» (Nalbantski v. Bulgaria)*, 2011, § 64; *«Баттіста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014, § 42; *«Л.Б. проти Литви» (L.B. v. Lithuania)*, 2022, § 96).

225. Суд встановив факт порушення зазначеного вище обов'язку в численних справах, у яких до заявників застосовували автоматичні, загальні заходи без жодного розгляду чи періодичного перегляду їх виправданості та пропорційності, а також без урахування особистих обставин заявників (*«Бартік проти Росії» (Bartik v. Russia)*, 2006, § 49; *«Солтсыяк проти Росії» (Soltysyak v. Russia)*, 2011, § 52; *«Беркович та інші проти Росії» (Berkovich and Others v. Russia)*, 2018, § 96; *«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, §§ 127-128; *«Баттіста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014, §§ 47-48; *«Ґочев проти Болгарії» (Gochev v. Bulgaria)*, 2009, § 57; *«Керімлі проти Азербайджану» (Kerimli v. Azerbaijan)*, 2015, § 56; *«Фельдеш і Фельдешний Хойлік проти Угорщини» (Földes and Földesné Hajlik v. Hungary)*, 2006, § 36; *«А.Е. проти Польщі» (A.E. v. Poland)*, 2009, § 49; *«Бессеньї проти Угорщини» (Bessenyei v. Hungary)*, 2008, § 23; *«Македонський проти Болгарії» (Makedonski v. Bulgaria)*, 2011, § 44; *«Потапенко проти Угорщини» (Potapenko v. Hungary)*, 2011, § 24; *«Налбанцкі проти Болгарії» (Nalbantski v. Bulgaria)*, 2011, § 66; *«Мілен Костов проти Болгарії» (Milen Kostov v. Bulgaria)*, 2013, § 17; *«Саркізов та інші проти Болгарії» (Sarkizov and Others v. Bulgaria)*, 2012, § 67; *«Власов і Беньяш проти Росії» (Vlasov and Benyash v. Russia)*, 2016, § 36; *«Стамосе проти Болгарії» (Stamose v. Bulgaria)*, 2012, § 36; *«Ротару проти Румунії» (Rotaru v. Romania)*, 2020, § 31; *«Стецьов проти України» (Stetsov v. Ukraine)*, 2021, § 31).

226. Дійсно, за відсутності обґрунтування і належного судового перегляду національними органами влади питання пропорційності Суд не може робити припущення щодо наявності підстав, які виправдовували б застосоване обмеження (*«Саркізов та інші проти Болгарії» (Sarkizov and Others v. Bulgaria)*, 2012, § 68; *«Власов і Беньяш проти Росії» (Vlasov and Benyash v. Russia)*, 2016, § 36).

а. Вимога щодо індивідуального оцінювання

227. Рішення про застосування або продовження обмеження свободи пересування особи має ухвалюватися на підставі ретельного оцінювання його виправданості та пропорційності, з урівноваженням відповідних конкуруючих інтересів (*«Баттіста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014, §§ 44 і 47).

228. Таке оцінювання має включати всі важливі аспекти конкретної ситуації («*А.-М.В. проти Фінляндії*» (*A.-M.V. v. Finland*), 2017, § 89) і конкретні чинники, пов'язані із заявником («*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 195; «*Фануні проти Франції*» (*Fanouni v. France*), 2023, § 57), наприклад його сімейні обставини, професійну, фінансову й особисту ситуацію, його поведінку (зокрема, у відповідних випадках, тяжкість вчиненого порушення та ризик його повторення), а також наявність судимості («*Стамосе проти Болгарії*» (*Stamose v. Bulgaria*) 2012, § 35).

229. Якщо заявник є іноземним громадянином, залежно від характеру його скарги для оцінювання його особистих обставин може знадобитися врахування ситуації у країні його походження («*Л.Б. проти Литви*» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, §§ 93–96).

230. Якщо перед заявником стоїть вимога виконати певні формальності, щоб реалізувати свою свободу пересування, національні органи влади повинні оцінити, чи така можливість була для нього доступною на практиці з огляду на його конкретні особисті обставини («*Л.Б. проти Литви*» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, §§ 95–96).

231. Обмеження, застосоване з міркувань міжнародної ввічливості та з практичних міркувань без урахування особистих обставин відповідної особи, не може бути виправдане лише тим, що воно могло бути викликано міжнародним тиском («*Стамосе проти Болгарії*» (*Stamose v. Bulgaria*) 2012, § 36).

232. Національним органам влади слід бути особливо уважними й ретельними, якщо ситуація заявника стосується серйозних гуманітарних міркувань («*Беркович та інші проти Росії*» (*Berkovich and Others v. Russia*), 2018, § 96).

233. Хоча ефективність запобіжного заходу часто залежить від швидкості його застосування, це не звільняє відповідний національний орган від обов'язку зібрати відповідну інформацію після того, як засіб буде застосовано («*Гочев проти Болгарії*» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, § 53).

234. Виконане національними органами оцінювання визнавалося неповноцінним, якщо в ньому не враховувалися особисті обставини заявника, на які впливав оскаржуваний захід, особливо якщо він створював перешкоди для сімейного життя («*Рінер проти Болгарії*» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, § 126; «*Прешер проти Болгарії*» (*Prescher v. Bulgaria*), 2011, § 50; «*Пфайфер проти Болгарії*» (*Pfeifer v. Bulgaria*), 2011, § 56; «*Мананніков проти Росії*» (*Manannikov v. Russia*), 2018, § 62; «*Мяжджик проти Польщі*» (*Miażdżuk v. Poland*), 2012, § 39; «*Мілен Костов проти Болгарії*» (*Milen Kostov v. Bulgaria*), 2013, § 23; «*Бартік проти Росії*» (*Bartik v. Russia*), 2006, §§ 47–48; «*Беркович та інші проти Росії*» (*Berkovich and Others v. Russia*), 2018, § 96).

235. Врахування національними органами влади особистих обставин заявника має велике значення для аналізу, що здійснюється Судом («*Торресі проти Італії*» (*Torresi v. Italy*) (ухв.), 2019, § 37; «*Булеа проти Румунії*» (*Bulea v. Romania*), 2013, § 63).

б. Вимога щодо регулярного повторного оцінювання

236. Національні органи влади не можуть продовжувати застосування заходів, що обмежують свободу пересування особи, на тривалий час без регулярного повторного оцінювання їхньої обґрунтованості («*Фельдеш і Фельдешний Хойлік проти Угорщини*» (*Földes and Földesné Hajlik v. Hungary*), 2006, § 65; «*Рінер проти Болгарії*» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, § 124; «*Баттіста проти Італії*» (*Battista v. Italy*), 2014, § 42; «*Гочев проти Болгарії*» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, § 50; «*Ігнатов проти Болгарії*» (*Ignatov v. Bulgaria*), 2009, § 37; «*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 195).

237. А тому важливим питання є те, чи національне законодавство передбачає регулярний перегляд обмежень свободи пересування («*Мананніков проти Росії*» (*Manannikov v. Russia*), 2018, § 63; «*Керімлі проти Азербайджану*» (*Kerimli v. Azerbaijan*), 2015, § 56; «*Ротару проти Румунії*»

(*Rotaru v. Romania*), 2020, § 32; «*Вілла проти Італії*» (*Villa v. Italy*), 2010, § 48; «*Тимофєєв та Поступкін проти Росії*» (*Timofeyev and Postupkin v. Russia*), 2021, §§ 135–136).

238. Якщо обмеження стосується в'їзду в певний регіон і перебування в ньому (наприклад, у зони збройних конфліктів), Суд бере до уваги, чи ситуація у відповідних регіонах ретельно й постійно вивчається, щоб виправдовувати оскаржуване обмеження («*Мьорк Єнсен проти Данії*» (*Mørck Jensen v. Denmark*), 2022, § 67).

239. Суд встановлював, що обмеження насправді було автоматичним загальним заходом без проведення повторного оцінювання («*Бессеньї проти Угорщини*» (*Bessenyei v. Hungary*), 2008, § 23; «*Баттіста проти Італії*» (*Battista v. Italy*), 2014, § 42) або що повторне оцінювання проводилося лише раз на кілька років («*Гочев проти Болгарії*» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, § 55; «*Македонський проти Болгарії*» (*Makedonski v. Bulgaria*), 2011, § 44; «*А.Е. проти Польщі*» (*A.E. v. Poland*), 2009, § 49).

240. Подібним чином, обмеження також вважається автоматичним, якщо його періодично продовжують без суттєвого повторного оцінювання його обґрунтованості та пропорційності («*Рінер проти Болгарії*» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, § 127; «*Хлюстов проти Росії*» (*Khlyustov v. Russia*), 2013, § 99).

241. Необхідна частота такого повторного оцінювання залежатиме від характеру оскаржуваного обмеження та конкретних обставин кожної справи («*Вілла проти Італії*» (*Villa v. Italy*), 2010, § 48; «*Тимофєєв та Поступкін проти Росії*» (*Timofeyev and Postupkin v. Russia*), 2021, § 133).

242. У справі «*Тимофєєв та Поступкін проти Росії*» (*Timofeyev and Postupkin v. Russia*), 2021, щодо заявника, небезпечного правопорушника-рецидивіста, було застосовано адміністративний нагляд протягом шести років після завершення строку його тюремного ув'язнення, а також вимогу раз на місяць з'являтися в поліцію. Хоча він не зміг оскаржити цей захід протягом перших трьох років, Суд не вважав цю обставину несумісною з вимогою щодо періодичного перегляду з огляду на характер і невелику частоту оскаржуваного обмеження. Більш того, після початкового періоду необхідність підтримання цього заходу могла переглядатися судом через кожні шість місяців після відхилення чергового клопотання про дострокове скасування заходу, яке подавав заявник (§ 137).

243. Вимогу щодо періодичного перегляду було визнано виконаною у випадках, коли повторне оцінювання відбувалося:

- п'ять разів протягом приблизно одного року й десяти місяців щодо заходів особливого нагляду, які вимагали від заявника, небезпечного правопорушника, раз на місяць з'являтися в поліцію, не залишати місце свого проживання і не залишати своє житло вночі («*Вілла проти Італії*» (*Villa v. Italy*), 2010, § 49);
- вісім разів протягом тринадцяти місяців щодо обмежень, застосованих у контексті терористичної загрози, серед яких була заборона залишати населений пункт, у якому проживав заявник, вимога залишатися вдома вночі й обов'язок з'являтися в поліцію тричі на день під загрозою ув'язнення («*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, §§ 197 і 201);
- кожні тридцять днів за три місяці («*Поповічу проти Румунії*» (*Popoviciu v. Romania*), 2016, § 95) і тричі протягом приблизно двох років («*Торресі проти Італії*» (*Torresi v. Italy*) (ухв.), 2019, §§ 37–38) щодо заборони виїзду за кордон.

с. Доступ до судового перегляду

244. Перегляд обґрунтованості та пропорційності обмеження зазвичай має виконуватися судами, принаймні в останній інстанції, оскільки вони забезпечують найкращі гарантії незалежності, безсторонності та законності процедури («*Сіссаніс проти Румунії*» (*Sissanis v. Romania*), 2007, § 70; «*Гочев проти Болгарії*» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, § 50; «*Тимофєєв та Поступкін проти Росії*» (*Timofeyev and Postupkin v. Russia*), 2021, § 133).

245. Обсяг судового перегляду має давати суду можливість врахувати всі дотичні чинники, включно з тими, що стосуються пропорційності обмежувального заходу («*Гочев проти Болгарії*» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, § 50; «*Булеа проти Румунії*» (*Bulea v. Romania*), 2013, § 60; «*Баттіста проти Італії*» (*Battista v. Italy*), 2014, § 42; «*Власов і Беньяш проти Росії*» (*Vlasov and Benyash v. Russia*), 2016, § 32; «*Тимофєєв та Поступкін проти Росії*» (*Timofeyev and Postupkin v. Russia*), 2021, § 133).

246. Якість судового перегляду може в деяких випадках свідчити на користь широкої свободи розсуду Держави-відповідача («*Мьорк Єнсен проти Данії*» (*Mørck Jensen v. Denmark*), 2022, § 66).

247. Суд встановив, щоб обсяг і якість судового перегляду на національному рівні не відповідала вимогам статті 2 Протоколу № 4 в таких випадках:

- перегляд обмежувався лише встановленням формальної законності оскаржуваного обмеження («*Власов і Беньяш проти Росії*» (*Vlasov and Benyash v. Russia*), 2016, § 36; «*Хлюстов проти Росії*» (*Khlyustov v. Russia*), 2013, § 100; «*Бартік проти Росії*» (*Bartik v. Russia*), 2006, § 48; «*Беркович та інші проти Росії*» (*Berkovich and Others v. Russia*), 2018, § 96);
- національні суди не мали компетенції для розгляду способу, яким органи влади здійснювали свої дискреційні повноваження, щоб оцінити необхідність оскаржуваного обмеження («*Гочев проти Болгарії*» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, § 54; «*Налбанцкі проти Болгарії*» (*Nalbantski v. Bulgaria*), 2011, § 66; «*Мілен Костов проти Болгарії*» (*Milen Kostov v. Bulgaria*), 2013, § 17; «*Стамосе проти Болгарії*» (*Stamose v. Bulgaria*), 2012, § 35);
- національні суди не мали компетенції розглядати скарги про свавільну відмову органів влади закрити провадження, на підставі яких було застосовано обмеження свободи пересування заявника («*Керімлі проти Азербайджану*» (*Kerimli v. Azerbaijan*), 2015, § 52);
- аргументи та чинники, властиві саме особистій ситуації заявника, ігнорувалися або визнавалися такими, що не мали значення («*Мілен Костов проти Болгарії*» (*Milen Kostov v. Bulgaria*), 2013, § 23; «*Беркович та інші проти Росії*» (*Berkovich and Others v. Russia*), 2018, § 96; «*Баттіста проти Італії*» (*Battista v. Italy*), 2014, § 44; «*Мананніков проти Росії*» (*Manannikov v. Russia*), 2018, § 63; «*Пфайфер проти Болгарії*» (*Pfeifer v. Bulgaria*), 2011, § 56; «*Л.Б. проти Литви*» (*L.V. v. Lithuania*, 2022, §§ 93–96);
- національні суди не змогли оцінити, чи оскаржуване обмеження було необхідним для досягнення законної мети, якій воно мало служити, і спроможним забезпечити її досягнення, а також чи воно відповідало нагальній потребі суспільства й чи можна було застосувати менш обмежувальний захід («*Бартік проти Росії*» (*Bartik v. Russia*), 2006, § 48; «*Беркович та інші проти Росії*» (*Berkovich and Others v. Russia*), 2018, § 96);
- національні суди не надали жодного відшкодування шкоди, завданої внаслідок заходу, який було визнано незаконним і/або невинуватим («*Віто Санте Санторо проти Італії*» (*Vito Sante Santoro v. Italy*), 2004, § 45).

248. Судовий перегляд має здійснюватися в межах провадження, яке забезпечує належні процесуальні гарантії («*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 196; «*Фануні проти Франції*» (*Fanouni v. France*), 2023, § 56). Суд може розглядати, зокрема, такі питання:

- чи було повністю дотримано прав захисту («*Кьянчіміно проти Італії*» (*Ciancimino v. Italy*), рішення Комісії, 1991), зокрема чи заявник мав доступ до адвоката й реальну можливість отримати інформацію про висунуті проти нього звинувачення, які дали підстави для застосування оскаржуваного обмеження свободи пересування

(«*Мартурана проти Італії*» (*Marturana v. Italy*), 2008, §§ 188–189; «*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 207);

- чи заявник мав ефективну можливість представити свої аргументи й чи його подання було ретельно проаналізовано («*Поповічу проти Румунії*» (*Popoviciu v. Romania*), 2016, §§ 92–93; «*Булеа проти Румунії*» (*Bulea v. Romania*), 2013, § 63; «*А.-М.В. проти Фінляндії*» (*A.-M.V. v. Finland*), 2017, § 90; «*Л.Б. проти Литви*» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, §§ 93–96; «*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 204; «*Фануні проти Франції*» (*Fanouni v. France*), 2023, § 58);
- чи національні суди навели відповідне й достатнє обґрунтування без формалізму та свавілля («*Йовіце проти Румунії*» (*Iovița v. Romania*) (ухв.), 2017, § 76; «*Кешунеану проти Румунії*» (*Cășuneanu v. Romania*) (ухв.), 2011, §§ 53–54; «*Молдован Дуда проти Румунії*» (*Moldovan Duda v. Romania*) (ухв.), 2016, § 38; «*Л.Б. проти Литви*» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, §§ 95–96);
- чи провадження було змагальним («*Мартурана проти Італії*» (*Marturana v. Italy*), 2008, § 189; «*Молдован Дуда проти Румунії*» (*Moldovan Duda v. Romania*) (ухв.), 2016, § 37; «*Фануні проти Франції*» (*Fanouni v. France*), 2023, § 58);
- чи заявник брав участь у всіх етапах провадження і чи його заслуховували особисто («*А.-М.В. проти Фінляндії*» (*A.-M.V. v. Finland*), 2017, § 90);
- чи супроводжувалося подання доказів у формі конфіденційних документів (наприклад, доповідей розвідки) достатніми процесуальними гарантіями («*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 207; «*Фануні проти Франції*» (*Fanouni v. France*), 2023, §§ 60–61; «*Доменжу проти Франції*» (*Domenjoud v. France*), 2024, §§ 112-115 and 126-129).

3. Суворість обмеження

249. Якщо до оскаржуваного заходу застосовується тест «необхідності в демократичному суспільстві», він передбачає потребу продемонструвати, що втручання в захищені права не виходило за межі необхідного для досягнення переслідуваної законної мети («*Бартік проти Росії*» (*Bartik v. Russia*), 2006, § 46; «*Солтисьяк проти Росії*» (*Soltysyak v. Russia*), 2011, § 48; «*Беркович та інші проти Росії*» (*Berkovich and Others v. Russia*), 2018, § 93).

250. Іншими словами, оскаржуване обмеження має бути пропорційним своїй захисній функції: має існувати розумне співвідношення пропорційності між використаними засобами та переслідуваною метою («*Солтисьяк проти Росії*» (*Soltysyak v. Russia*), 2011, § 53).

251. Оцінюючи суворість певного обмеження, Суд враховує його конкретний вплив на заявника, а також його тривалість.

а. Вплив на заявника

252. Нижче наведено чинники, які було визнано важливими для оцінювання питання про те, яким чином і в якому обсязі застосоване обмеження вплинуло на особисті обставини заявника.

і. Вид і характер обмеження

253. Заборона залишати місце свого проживання вважається набагато обтяжливим і суворішим обмеженням, ніж заборона залишати певну країну («*Христов проти Болгарії*» (*Hristov v. Bulgaria*) (ухв.), 2006).

254. Оцінюючи рішення про примусове визначення місця проживання, Суд враховує розмір відповідної території, її населення, здатність заявника вільно пересуватися в її межах, вести

соціальне життя і підтримувати контакти із зовнішнім світом (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 202).

255. Щодо обов'язку регулярно з'являтися у визначений орган, важливим аспектом є його встановлена частота. Така частота вважалася низькою, якщо заявнику потрібно було з'являтися лише раз на місяць (*«Тимофєєв та Поступкін проти Росії» (Timofeyev and Postupkin v. Russia)*, 2021, § 137). Якщо встановлена частота вища, Суд може врахувати доступність відповідного органу та труднощі заявника з пересуванням (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 202).

256. Суд дійшов висновку, що заявник став об'єктом особливо серйозного втручання, якщо застосовані обмеження, які загалом тривали понад 13 місяців, включали заборону залишати населений пункт, у якому він проживав, вимогу залишатися вдома вночі й обов'язок з'являтися в поліцію тричі на день під загрозою ув'язнення (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 197).

257. Якщо втручання полягає в застосуванні до заявника фінансових санкцій, їх розмір є важливим аспектом (*«Ананьєви проти Росії» (Ananiyevy v. Russia)* [Комітет], 2021, § 10).

258. Якщо обмеження стосується в'їзду в певний регіон і перебування в ньому (наприклад, у зону збройного конфлікту), важливим чинником є розмір цього регіону (*«Мьорк Енсен проти Данії» (Mørck Jensen v. Denmark)*, 2022, § 65).

ii. Обсяг обмеження

259. Суд з особливою увагою розглядає обсяг оскаржуваного обмеження, особливо в таких випадках:

- загальний, невідбірковий захід (*«Стамосе проти Болгарії» (Stamose v. Bulgaria)*, 2012, § 34; *«Бартік проти Росії» (Bartik v. Russia)*, 2006, § 48; *«Солтусьяк проти Росії» (Soltysyak v. Russia)*, 2011, § 49; *«Беркович та інші проти Росії» (Berkovich and Others v. Russia)*, 2018, § 98);
- обмежений захід, який передбачає можливість звернутися по тимчасове звільнення від обмеження (*«Македонський проти Болгарії» (Makedonski v. Bulgaria)*, 2011, § 40; *«Христов проти Болгарії» (Hristov v. Bulgaria)* (ухв.), 2006; *«Йордан Йорданов та інші проти Болгарії» (Jordan Jordanov and Others v. Bulgaria)*, 2009, § 73) або виняток на певних підставах (*«Пелтонен проти Фінляндії» (Peltonen v. Finland)*, рішення Комісії, 1995; *«К.С. проти Фінляндії» (K.S. v. Finland)*, рішення Комісії, 1995).

260. Режим охорони кордонів НДР, який розглядався у справі *«Штрелец, Кесслер і Кренц проти Німеччини» (Streletz, Kessler and Krenz v. Germany)* [ВП], 2001, передбачав крайню форму обмеження свободи пересування, яке було непропорційним за своїм обсягом заявленій захисній функції. Заявники, які були високопосадовцями НДР, визнаними винними в участі у вбивстві мешканців Східної Німеччини, котрі намагалися виїхати до Західної Німеччини, стверджували, що впровадження та постійна дія такого режиму були необхідними для захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моралі та прав і свобод інших осіб. На думку Суду, не можна було стверджувати, що загальний захід, який перешкоджав майже всьому населенню Держави залишати її територію, був необхідним для захисту її безпеки чи інших зазначених законних інтересів (*«Штрелец, Кесслер і Кренц проти Німеччини» (Streletz, Kessler and Krenz v. Germany)* [ВП], 2001, § 100).

261. У справі *«Стамосе проти Болгарії» (Stamose v. Bulgaria)*, 2012, Суд назвав обмеження, застосоване до заявника, «драконівським» з огляду на заявлену мету запобігти порушенням імміграційних норм. Заявнику автоматично заборонили виїжджати в будь-яку іноземну країну на два роки на підставі вчинення ним порушення імміграційних правил однієї конкретної країни. Не можна було вважати, що рідна Держава заявника зазнала безпосереднього впливу

внаслідок вчиненого ним порушення, однак саме вона застосувала до нього заборону виїзду попри той факт, що він уже постраждав від звичайних наслідків вчиненого порушення, оскільки його депортували з іншої країни (*«Стамосе проти Болгарії» (Stamose v. Bulgaria)* 2012, §§ 33–34).

262. У справі *«Мьорк Єнсен проти Данії» (Mørck Jensen v. Denmark)*, 2022, Суд розглядав заборону під загрозою кримінальної відповідальності на в'їзд та перебування без дозволу в місцевостях, у яких стороною поточного збройного конфлікту була терористична організація. Суд зауважив, що заборона не була абсолютною, оскільки особи, які виконували державні функції чи займали посади в данських, іноземних або міжнародних організаціях, прямо виключалися з обсягу дії такого положення. Більш того, заявник міг отримати дозвіл на в'їзд і перебування на відповідній території, якби мав гідну мету (*«Мьорк Єнсен проти Данії» (Mørck Jensen v. Denmark)*, 2022, §§ 65 і 67).

iii. Зацікавленість заявника в реалізації свободи пересування

263. Щоб вирішити, чи було встановлено справедливий баланс між загальними й особистими інтересами в певній справі, Суд має впевнитися, що заявник був щиро зацікавлений у реалізації права, на яке вплинуло оскаржуване порушення (*«Федоров і Федорова проти Росії» (Fedorov and Fedorova v. Russia)*, 2005, § 44; *«Антоненков та інші проти України» (Antonenkov and Others v. Ukraine)*, 2005, § 64; *«Булеа проти Румунії» (Bulea v. Romania)*, 2013, § 62).

264. Із цією метою Суд перевіряє, чи заявник клопотав про коригування умов застосованого обмеження (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 202; *«Фануні проти Франції» (Fanouni v. France)*, 2023, § 62) або чи він намагався залишити місце перебування такими способами:

- звернувшись за дозволом компетентних органів на це (*«Федоров і Федорова проти Росії» (Fedorov and Fedorova v. Russia)*, 2005, § 45; *«Антоненков та інші проти України» (Antonenkov and Others v. Ukraine)*, 2005, § 65; *«Христов проти Болгарії» (Hristov v. Bulgaria)* (ухв.), 2006; *«Мананніков проти Росії» (Manannikov v. Russia)*, 2018, § 64; *«Комарова проти Росії» (Komarova v. Russia)*, 2006, § 55; *«Македонський проти Болгарії» (Makedonski v. Bulgaria)*, 2011, § 41; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 202; *«Фануні проти Франції» (Fanouni v. France)*, 2023, § 62); або
- оскарживши тривале застосування обмеження в національних судах (*«Тімофєєв та Поступкін проти Росії» (Timofeyev and Postupkin v. Russia)*, 2021, § 135; *«Хаджибейлі проти Азербайджану» (Hajibeyli v. Azerbaijan)*, 2008, § 65; *«Булеа проти Румунії» (Bulea v. Romania)*, 2013, § 63; *«Йордан Йорданов та інші проти Болгарії» (Iordan Jordanov and Others v. Bulgaria)*, 2009, §§ 73-74; *«Мяжджик проти Польщі» (Miażdżyk v. Poland)*, 2012, § 37; *«Дорошенко проти України» (Doroshenko v. Ukraine)*, 2011, § 55; *«Розенґрен проти Румунії» (Rosengren v. Romania)*, 2008, § 39; *«Мунтяну проти Румунії» (Munteanu v. Romania)* (ухв.), 2015, § 26).

265. Тривала неспроможність повернутися до свого місяця проживання або країни і, як результат, розлука із сім'єю також свідчать про щире зацікавлення у здійсненні свободи пересування (*«Мунтяну проти Румунії» (Munteanu v. Romania)* (ухв.), 2015, § 25; *«Мананніков проти Росії» (Manannikov v. Russia)*, 2018, § 62; *«Мяжджик проти Польщі» (Miażdżyk v. Poland)*, 2012, § 39).

266. Неспроможність заявників продемонструвати таку щире зацікавлення через намагання добитися скасування обмеження має велике значення для ухвалення Судом рішення про те, що справедливий баланс не було порушено (*«Христов проти Болгарії» (Hristov v. Bulgaria)* (ухв.), 2006).

267. Це також стосується відносно тривалих обмежень (понад сім років), як-от заборона виїзду або заборона залишати місце проживання у контексті кримінального провадження (*«Йордан Йорданов*

та інші проти Болгарії» (Jordan Jordanov and Others v. Bulgaria), 2009, §§ 73–74; *«Дорошенко проти України» (Doroshenko v. Ukraine)*, 2011, § 55; *«Комарова проти Росії» (Komarova v. Russia)*, 2006, § 55).

17968. У зв'язку з цим Суд також враховує відсутність ретельності з боку заявника щодо якомога швидшого вичерпання всіх доступних засобів правового захисту або своєчасного виконання всіх необхідних формальностей.

269. Наприклад, у справі *«Мунтяну проти Румунії» (Munteanu v. Romania)* (ухв.), 2015, заявник оскаржив заборону виїзду майже через рік після початку її застосування, хоча її тривалість продовжувалася щомісяця шляхом ухвалення рішень, які можна було оскаржити в суді. Суд зауважив, що відповідальність за неспроможність заявника оскаржити такі рішення швидше не можна покласти на органи влади (§ 26).

270. Подібним чином у справі *«Шандру проти Румунії» (Sandru v. Romania)* (ухв.), 2014, митні органи заборонили неповнолітньому заявнику, який брав участь у шкільній екскурсії, перетнути кордон на тій підставі, що рішення суду, яке він надав замість письмової згоди свого батька, хоч і набрало законної сили, проте не містило обов'язкової позначки «остаточне». Суд не вважав цей одноразовий захід непропорційним, зауваживши, що заявник міг отримати рішення в належній формі, заздалегідь звернувшись до суду: власне, він оплатив шкільну екскурсію приблизно за місяць до запланованої дати від'їзду, проте чекав три тижні, перш ніж подати термінове клопотання про отримання рішення (§ 26).

iv. Фактична можливість отримати тимчасове звільнення від обмеження

271. В оцінюванні впливу певного обмеження важливе значення має те, чи прохання заявника про тимчасове звільнення його від обмежень, наприклад про надання дозволу залишити країну або місце проживання, було реально задоволено або відхилено (*«Федоров і Федорова проти Росії» (Fedorov and Fedorova v. Russia)*, 2005, § 44; *«Антоненков та інші проти України» (Antonenkov and Others v. Ukraine)*, 2005, § 64).

272. Повторні відхилення таких прохань, особливо на підставі стереотипів, можуть свідчити про непропорційний характер оскаржуваного обмеження (*«Прешер проти Болгарії» (Prescher v. Bulgaria)*, 2011, § 50; *«Пфайфер проти Болгарії» (Pfeifer v. Bulgaria)*, 2011, § 56; *«Потапенко проти Угорщини» (Potapenko v. Hungary)*, 2011, § 23; *«Мяжджик проти Польщі» (Miażdzyk v. Poland)*, 2012, §§ 37 і 41; *«Мананніков проти Росії» (Manannikov v. Russia)*, 2018, § 64).

273. Той факт, що заявнику було надано дозвіл виїхати, має важливе значення для ухвалення Судом рішення про те, що порушення статті 2 Протоколу № 4 не було, якщо тривалість оскаржуваного обмеження не була надмірною і не виникало питання щодо недостатності зв'язку з його захисною функцією (*«Федоров і Федорова проти Росії» (Fedorov and Fedorova v. Russia)*, 2005, §§ 45–46; *«Антоненков та інші проти України» (Antonenkov and Others v. Ukraine)*, 2005, §§ 65–66; *«Мунтяну проти Румунії» (Munteanu v. Romania)* (ухв.), 2015, §§ 27–28; *«Торресі проти Італії» (Torresi v. Italy)* (ухв.), 2019, § 37).

274. Водночас, той факт, що заявник зміг скористатися тимчасовим звільненням від обмеження, не є вирішальним, якщо Суд має серйозні сумніви щодо виправданості тривалого застосування оскаржуваного заходу (*«Прешер проти Болгарії» (Prescher v. Bulgaria)*, 2011, § 50), особливо за відсутності обов'язкового періодичного повторного оцінювання (*«Македонський проти Болгарії» (Makedonski v. Bulgaria)*, 2011, §§ 41–42 і 44).

275. Суд також враховує, чи органи влади діяли з необхідною ретельністю під час розгляду клопотань про тимчасове звільнення від обмеження. Зокрема, якщо органам влади знадобилося приблизно шість місяців, щоб дати відповідь на клопотання, Суд вважав такі дії необґрунтованими (*«Македонський проти Болгарії» (Makedonski v. Bulgaria)*, 2011, § 43).

v. Відсутність повідомлення

276. Ненадання особі, якої стосується оскаржуване обмеження, своєчасного повідомлення про нього є важливим чинником в оцінюванні пропорційності. Суд розглядав ситуації, у яких у результаті відсутності повідомлення заявник був змушений перервати подорож («*Комолов проти Росії*» (*Komolov v. Russia*), 2020, §§ 12 і 32) або не мав змоги оскаржити застосованих захід достатньо завчасно до початку запланованої подорожі («*Ігнатов проти Болгарії*» (*Ignatov v. Bulgaria*), 2009, §§ 38–39).

277. Відсутність повідомлення про обмеження або його продовження також важко узгодити з принципом правової визначеності, який є невід’ємним компонентом Конвенції («*Рінер проти Болгарії*» *Riener v. Bulgaria*, 2006, § 129).

vi. Особливі особисті обставини

278. Суд звертає особливу увагу на такі наслідки застосування обмеження свободи пересування заявників або питання, що виникають у зв’язку з ними:

- створення перешкод для сімейного та/або професійного життя і виникнення фінансових труднощів через тривалу неспроможність повернутися:
  - у рідну країну («*Мяжджик проти Польщі*» (*Miażdzyk v. Poland*), 2012, §§ 39 і 41; «*Мунтяну проти Румунії*» (*Munteanu v. Romania*) (ухв.), 2015, § 25);
  - у місце постійного проживання («*Мананніков проти Росії*» (*Manannikov v. Russia*), 2018, § 62);
  - в іноземну країну постійного проживання («*Рінер проти Болгарії*» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, § 126; «*Прешер проти Болгарії*» (*Prescher v. Bulgaria*), 2011, § 50; «*Пфайфер проти Болгарії*» (*Pfeifer v. Bulgaria*), 2011, § 56; «*Мілен Костов проти Болгарії*» (*Milen Kostov v. Bulgaria*), 2013, § 23);
- неспроможність відвідувати хворих або залежних родичів («*Бартік проти Росії*» (*Bartik v. Russia*), 2006, §§ 47–48; «*Беркович та інші проти Росії*» (*Berkovich and Others v. Russia*), 2018, § 96; «*Мананніков проти Росії*» (*Manannikov v. Russia*), 2018, § 64);
- неспроможність відвідати похорон близького родича («*Беркович та інші проти Росії*» (*Berkovich and Others v. Russia*), 2018, § 96; «*Потапенко проти Угорщини*» (*Potapenko v. Hungary*), 2011, § 23);
- наявність доступу до медичного обслуговування або певного необхідного лікування («*Фолнеговіч проти Хорватії*» (*Folnegović v. Croatia*) (ухв.), 2017; «*Мяжджик проти Польщі*» (*Miażdzyk v. Poland*), 2012, § 39) чи труднощі, пов’язані зі станом здоров’я («*Паджері проти Франції*» (*Pagerie v. France*), 2023, § 202);
- побоювання іноземного громадянина контактувати з органами влади країни свого походження, з якої він виїхав з наміром отримати притулок за кордоном («*Л.Б. проти Литви*» (*L.B. v. Lithuania*), 2022, §§ 90, 93–96).

279. Щоб отримати загальне уявлення про вплив оскаржуваного заходу, Суд також може враховувати обставини заявника, що склалися перед його застосуванням, наприклад такі:

- досудове тримання під вартою («*Мяжджик проти Польщі*» (*Miażdzyk v. Poland*), 2012, § 34);
- тривала неспроможність виїжджати за кордон у зв’язку з умовами працевлаштування («*Бартік проти Росії*» (*Bartik v. Russia*), 2006, § 51).

vii. Стверджувана відмова від свободи пересування

280. Під час розгляду питання пропорційності оскаржуваного заходу підхід Суду полягає у тому, що він визначає вагу стверджуваної відмови заявника від своїх прав, а не заперечує

втручання у відповідне вправо (*«Голуб проти Республіки Молдова та Росії» (Golub v. the Republic of Moldova and Russia)* [Комітет], 2021, § 53).

281. Якщо Уряд-відповідач стверджує, що заявник добровільно погодився на оскаржуване обмеження, Суд перевіряє, чи стверджувана відмова була однозначною і повністю добровільною (*«Беркович та інші проти Росії» (Berkovich and Others v. Russia)*, 2018, § 97).

282. Наприклад, у справі *«Беркович та інші проти Росії» (Berkovich and Others v. Russia)*, 2018, Суд відхилив аргумент про те, що заявники, влаштувавшись на посади, які передбачали доступ до «державної таємниці», *ipso facto* погодилися на застосування до них п'ятирічної заборони виїзду за кордон після звільнення. Суд взяв до уваги такі чинники: заявники не могли вплинути на умови свого працевлаштування; хоча їм підвищили заробітну плату, підвищення було обумовлене більшою відповідальністю у зв'язку з роботою з конфіденційною інформацією, а не становило компенсацію за майбутню неспроможність виїхати за кордон; вони також не мали права на таку компенсацію після завершення працевлаштування, поки діяло оскаржуване обмеження (§ 97).

283. Проте не зовсім зрозуміло, чи першочерговим питанням буде саме дійсність відмови, якщо оскаржуване обмеження все одно не було виправданим через недостатність зв'язку з його заявленою захисною функцією (*«Беркович та інші проти Росії» (Berkovich and Others v. Russia)*, 2018, § 97; *«Солтисьяк проти Росії» (Soltysyak v. Russia)*, 2011, § 53).

284. Суд не братиме до уваги таку відмову, якщо оскаржуване обмеження не відповідає вимозі законності (*«Голуб проти Республіки Молдова та Росії» (Golub v. the Republic of Moldova and Russia)* [Комітет], 2021, § 61).

в. Тривалість

285. Оцінюючи суворість обмеження, Суд звертає особливу увагу на його тривалість (*«Нікіфоренко проти України» (Nikiforenko v. Ukraine)*, 2010, § 56; *«Іванов проти України» (Ivanov v. Ukraine)*, 2006, § 90; *«Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно» (Diamante and Pelliccioni v. San Marino)*, 2011, § 210; *«Шандру проти Румунії» (Şandru v. Romania)* (ухв.), 2014, § 26; *«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, § 195).

286. З плином часу необхідність відповідного обмеження неминуче зменшуватиметься (*«Луордо проти Італії» (Luordo v. Italy)*, 2003, § 96; *«Розенгрєн проти Румунії» (Rosengren v. Romania)*, 2008, § 39; *«Мананніков проти Росії» (Manannikov v. Russia)*, 2018, § 63).

287. Навіть якщо обмеження свободи пересування особи спершу було виправданим, автоматичне продовження його протягом тривалого часу може стати непропорційним заходом, що порушує права особи (*«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, § 121; *«Баттіста проти Італії» (Battista v. Italy)*, 2014, § 41; *«Ігнатов проти Болгарії» (Ignatov v. Bulgaria)*, 2009, § 36; *«Македонський проти Болгарії» (Makedonski v. Bulgaria)*, 2011, § 45).

288. У деяких випадках самої тривалості обмеження може бути достатньо, щоб дійти висновку про його непропорційність (*«Луордо проти Італії» (Luordo v. Italy)*, 2003, § 96; *«Іванов проти України» (Ivanov v. Ukraine)*, 2006, § 96).

289. У більшості випадків саму по собі порівняльну тривалість обмеження не можна використовувати, щоб визначити, чи було встановлено справедливий баланс між загальними інтересами й особистими інтересами заявника щодо реалізації свободи пересування. Це питання потрібно оцінювати з урахуванням інших відповідних чинників та всіх особливостей конкретної справи (*«Хаджибейлі проти Азербайджану» (Hajibeyli v. Azerbaijan)*, 2008, § 63; *«Мяжджик проти Польщі» (Miażdzyk v. Poland)*, 2012, § 35; *«Поповічу проти Румунії» (Popoviciu v. Romania)*, 2016, § 91).

290. Тривалість має менш важливе значення у справах, що стосуються обмежень, які не мають відповідного обґрунтування та/або підтримуються автоматично (*«Стамосе проти Болгарії» (Stamose v. Bulgaria)* 2012, § 33).

i. Визначення періоду, який необхідно враховувати

291. Суд наділений компетенцією *ratione temporis* для розгляду періоду після дати набрання чинності Протоколу № 4 для Держави-відповідача. Попри це Суд може брати до уваги факти й рішення, що мали місце до цієї дати, якщо після неї вони лишаються актуальними (*«Македонський проти Болгарії» (Makedonski v. Bulgaria)*, 2011, §§ 32 і 44; *«Рінер проти Болгарії» (Riener v. Bulgaria)*, 2006, §§ 95 і 120; *«Хаджибейлі проти Азербайджану» (Hajibeyli v. Azerbaijan)*, 2008, §§ 62 і 67).

292. Оцінюючи загальну тривалість оскаржуваного обмеження, Суд не виключає періоди, коли заявник міг незаконно реалізувати своє право на свободу пересування, обходячи застосований захід (*«Розенґрен проти Румунії» (Rosengren v. Romania)*, 2008, § 38; *«Іванов проти України» (Ivanov v. Ukraine)*, 2006, §§ 83 і 93–94).

293. Суд також не виключає із загальної тривалості періоди, коли оскаржуване обмеження тимчасово не діяло, наприклад період між припиненням і подальшим поновленням провадження, на підставі якого воно застосовувалося, чи період між завершенням однієї низки проваджень і відкриттям іншої. Суд розглядав ситуації, у яких такі періоди тривали від кількох днів до майже шести місяців. Суд вважав, що було б штучним розбивати загальний період застосування обмежувального заходу на декілька частин для цілей проваджень за Конвенцією й особливо для застосування шестимісячного строку, передбаченого пунктом 1 статті 35 Конвенції (*«Іванов проти України» (Ivanov v. Ukraine)*, 2006, §§ 92–94; *«Мананніков проти Росії» (Manannikov v. Russia)*, 2018, § 61).

ii. Обмеження автоматичного характеру та/або з недостатнім зв'язком із захисною функцією

294. Тривалість не є основним критерієм, коли йдеться про обмеження, які мають явно недостатній зв'язок із заявленою захисною функцією, зокрема обмеження, застосування яких продовжується виключно через бездіяльність або відсутність співпраці органів влади (*«Напіяло проти Хорватії» (Napijalo v. Croatia)*, 2003, § 80; *«Віто Санте Санторо проти Італії» (Vito Sante Santoro v. Italy)*, 2004, § 45; *«Ігнатов проти Болгарії» (Ignatov v. Bulgaria)*, 2009, § 38).

295. Наприклад, обмеження, застосування яких продовжувалося виключно через запізніле повідомлення про рішення, якими вони скасовувалися, було визнано порушенням статті 2 Протоколу № 4, попри те, що оскаржувані затримки не перевищували шість місяців (*«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 40; *«Вілла проти Італії» (Villa v. Italy)*, 2010, § 51).

296. Подібним чином тривалість не вважалась основним критерієм, коли Суд розглядав обмеження, застосування яких призначалося та продовжувалося автоматично, без обов'язкового періодичного повторного оцінювання їхньої виправданості та пропорційності.

297. Суд розглядав автоматичні обмеження, що застосовувалися протягом певного періоду (*«Бартік проти Росії» (Bartik v. Russia)*, 2006, § 49; *«Солтусьяк проти Росії» (Soltysyak v. Russia)*, 2011, § 52; *«Беркович та інші проти Росії» (Berkovich and Others v. Russia)*, 2018, § 96; *«Налбанцкі проти Болгарії» (Nalbantski v. Bulgaria)*, 2011, § 66; *«Мілен Костов проти Болгарії» (Milen Kostov v. Bulgaria)*, 2013, § 17; *«Саркізов та інші проти Болгарії» (Sarkizov and Others v. Bulgaria)*, 2012, § 67; *«Власов і Беньяш проти Росії» (Vlasov and Benyash v. Russia)*, 2016, § 36; *«Стамосе проти Болгарії» (Stamose v. Bulgaria)*, 2012, § 36).

298. Суд також розглядав обмеження з невизначеною тривалістю, зокрема обмеження, які діяли автоматично протягом усього часу ведення провадження, на підставі якого їх було застосовано

(«Рінер проти Болгарії» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, §§ 120–128; «Бамміста проти Італії» (*Battista v. Italy*), 2014, §§ 43–48; «Гочев проти Болгарії» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, §§ 51–57; «Керімлі проти Азербайджану» (*Kerimli v. Azerbaijan*), 2015, §§ 51–56; «Фельдеш і Фельдешний Хойлік проти Угорщини» (*Földes and Földesné Hajlik v. Hungary*), 2006, §§ 35–36; «А.Е. проти Польщі» (*A.E. v. Poland*), 2009, §§ 48–49; «Бессенї проти Угорщини» (*Bessenyei v. Hungary*), 2008, § 23; «Потапенко проти Угорщини» (*Potapenko v. Hungary*), 2011, §§ 23–24; «Македонський проти Болгарії» (*Makedonski v. Bulgaria*), 2011, § 44; «Стецьов проти України» (*Stetsov v. Ukraine*), 2021, §§ 30–32).

299. Розглядаючи справи цієї категорії, Суд мав справу з обмеженнями, що тривали від одного року до понад десяти років. Однак, хоча Суд може взяти до уваги фактичну тривалість оскаржуваного обмеження, чинники, пов'язані з їхнім виправданням з огляду на передбачувану захисну функцію або їхнім впливом на особисті обставини заявника, мають набагато більше значення в аналізі, результатом якого є висновок про факт порушення статті 2 Протоколу № 4 («Стамосе проти Болгарії» (*Stamose v. Bulgaria*) 2012, §§ 33–36; «Рінер проти Болгарії» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, §§ 120–128; «Бамміста проти Італії» (*Battista v. Italy*), 2014, §§ 43–48; «Гочев проти Болгарії» (*Gochev v. Bulgaria*), 2009, §§ 51–57; «Керімлі проти Азербайджану» (*Kerimli v. Azerbaijan*), 2015, §§ 51–56).

300. Наприклад, у справі «Бессенї проти Угорщини» (*Bessenyei v. Hungary*), 2008, оскаржувана заборона виїзду діяла протягом усього двох років. Проте тривалість не мала значення для висновку Суду про те, що це обмеження було загальним заходом невизначеної тривалості, дія якого припинилася лише на підставі внесення змін у законодавство.

iii. Надмірна тривалість заходу, результатом якої є порушення статті 2 Протоколу № 4

301. Самої надмірної тривалості обмеження може бути достатньо, щоб дійти висновку про його непропорційність законній меті, яку воно переслідувало (*Мананніков проти Росії* (*Manannikov v. Russia*), 2018, § 62; «Іванов проти України» (*Ivanov v. Ukraine*), 2006, § 96; «Луордо проти Італії» (*Luordo v. Italy*), 2003, § 96).

302. Проте навіть у таких випадках Суд прагне підкріпити цей висновок, посилаючись на інші відповідні чинники, пов'язані з проведенням і предметом провадження, на підставі якого застосовано обмеження («Луордо проти Італії» (*Luordo v. Italy*), 2003, § 96; «Іванов проти України» (*Ivanov v. Ukraine*), 2006, § 90; «Похальчук проти України» (*Pokhalchuk v. Ukraine*), 2010, § 96).

303. Поріг надмірності залежить від виду оскаржуваного обмеження та характеру провадження, на підставі якого його застосовано («Христов проти Болгарії» (*Hristov v. Bulgaria*) (ухв.), 2006).

304. Наприклад, тривалість заборони залишати місце проживання сама по собі вважалася непропорційною, якщо перевищувала:

- 7 років і 5 місяців у контексті провадження у справі про банкрутство («Луордо проти Італії» (*Luordo v. Italy*), 2003, § 92; «Гоффі проти Італії» (*Goffi v. Italy*), 2005, § 20; «Бассані проти Італії» (*Bassani v. Italy*), 2003, § 24; «Гассер проти Італії» (*Gasser v. Italy*), 2006, §§ 30–31; «Шоу проти Італії» (*Shaw v. Italy*), 2009, § 16; «Боттаро проти Італії» (*Bottaro v. Italy*), 2003, § 54);
- 8 років і 8 місяців у контексті кримінального провадження («Іванов проти України» (*Ivanov v. Ukraine*), 2006, § 96; «Похальчук проти України» (*Pokhalchuk v. Ukraine*), 2010, § 96; «Нікіфоренко проти України» (*Nikiforenko v. Ukraine*), 2010, § 59).

iv. Дотримання строків, передбачених національним законодавством

305. Недотримання строків, передбачених національним законодавством, автоматично не порушує справедливий баланс, який потрібно підтримувати між відповідними інтересами («С.М. проти Італії» (*S.M. v. Italy*) (ухв.), 2013, § 27).

306. У справі *«С.М. проти Італії» (S.M. v. Italy)* (ухв.), 2013, заявник оскаржував обмеження, що застосовувалося протягом двох років. Хоча національним судам для ухвалення рішення за скаргою знадобилося вісім місяців, замість передбачених законодавством тридцяти днів, Суд не вважав цю ситуацію непропорційною. У будь-якому разі, обмеження було зняте до завершення початково встановленого періоду.

307. Той факт, що національні суди ретельно розглянули претензію заявника щодо оскаржуваного обмеження протягом передбаченого законодавством строку може схилити думку Суду на користь висновку про відсутність непропорційності у відповідній справі (*«Йовіце проти Румунії» (Ioviță v. Romania)*) (ухв.), 2017, § 74).

308. Аналогічна ситуація складається у випадку, коли національні органи влади дотримуються в цьому контексті строків видачі необхідних проїзних документів. Водночас дотримання передбачених законом строків не звільняє Суд від необхідності впевнитися, чи відповідний період не був об'єктивно надто тривалим (*«Лолова та Попова проти Болгарії» (Lolova and Popova v. Bulgaria)*) (ухв.), 2015, § 48).

v. Одноразові та короткотривалі обмеження

309. Якщо обмеження достатньо виправдане з точки зору його заявленої захисної функції, його одноразовий характер (*«Шандру проти Румунії» (Șandru v. Romania)*) (ухв.), 2014, § 26) або коротка тривалість можуть значною мірою схилити думку Суду до висновку про відсутність порушення статті 2 Протоколу № 4 (*«Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно» (Diamante and Pelliccioni v. San Marino)*, 2011, § 214; *«Поповічу проти Румунії» (Popoviciu v. Romania)*, 2016, § 97).

310. Дійсно, обмеження, які були виправданими і тривали менш ніж шість місяців, було визнано пропорційними (*«Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно» (Diamante and Pelliccioni v. San Marino)*, 2011, § 214; *«Поповічу проти Румунії» (Popoviciu v. Romania)*, 2016, § 97; *«Чіпріані проти Італії» (Cipriani v. Italy)* (ухв.), 2010; *«Поп Блага проти Румунії» (Pop Blaga v. Romania)* (ухв.), 2012; *«Йовіце проти Румунії» (Ioviță v. Romania)* (ухв.), 2017, § 74; *«Фануні проти Франції» (Fanouni v. France)*, 2023, § 54).

311. Водночас одноразовий характер певного обмеження або його коротка тривалість не заважають Суду розглянути інші чинники, важливі для оцінювання його пропорційності та якості перегляду на національному рівні (*«Шандру проти Румунії» (Șandru v. Romania)*) (ухв.), 2014, § 26; *«Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно» (Diamante and Pelliccioni v. San Marino)*, 2011, § 213; *«Поповічу проти Румунії» (Popoviciu v. Romania)*, 2016, §§ 92–95).

312. Наприклад, у справі *«Комолов проти Росії» (Komolov v. Russia)*, 2020, заборону виїзду, яка застосовувалася протягом шести місяців, було визнано непропорційною з огляду на недостатність її обґрунтування, заявленого національними органами влади, і поверхневий характер судового перегляду (§§ 31–33).

vi. Визнання тривалості прийнятною за відсутності сумнівів щодо інших чинників

313. У наведених нижче справах не виникало окремих питань щодо обґрунтованості оскаржуваного обмеження, якості оцінювання на національному рівні чи надмірного впливу на особисті обставини заявника. За таких обставин конвенційні органи не вважали тривалість оскаржуваних обмежень проблемою:

- заборона залишати місце проживання в таких контекстах:
  - провадження у справі про банкрутство — тривалістю менш ніж 3 роки й 9 місяців (*«Ді Карло et Бонаффіні проти Італії» (Di Carlo et Bonaffini v. Italy)*) (ухв.), 2006; *«Бова проти Італії» (Bova v. Italy)* (ухв.), 2004; *«Кампаньяно проти Італії» (Campagnano v. Italy)*, 2006, § 38);

- вислання — тривалістю приблизно 2 роки і 6 місяців (*«Кенан проти Франції» (Kenane v. France)*, рішення Комісії, 1992);
- кримінальне провадження —
  - протягом не більш ніж 4 років і 10 місяців (*«Федоров і Федорова проти Росії» (Fedorov and Fedorova v. Russia)*, 2005, §§ 45–46; *«Антоненков та інші проти України» (Antonenko and Others v. Ukraine)*, 2005, §§ 65–66);
  - тривалістю до 7 років і 2 місяців, коли не демонструвалася щира зацікавленість у тому, щоб виїхати (*«Дорошенко проти України» (Doroshenko v. Ukraine)*, 2011, § 55; *«Комарова проти Росії» (Komarova v. Russia)*, 2006, § 55);
- рішення про примусове визначення місця проживання як захід запобігання злочинній діяльності — тривалістю приблизно 2 роки і 10 місяців (*«Кьянчіміно проти Італії» (Ciancimino v. Italy)*, рішення Комісії, 1991);
- особливий нагляд, включно із заборонаю залишати житло вночі та обов'язком раз на місяць з'являтися у визначений орган — застосування протягом 6 років з метою запобігання злочинам (*«Тимофєєв та Поступкін проти Росії» (Timofeyev and Postupkin v. Russia)*, 2021, §§ 136–137);
- особливий нагляд, включно з обов'язком раз на тиждень з'являтися в поліцію — застосування протягом більш ніж одного року й одного місяця (*«Керекеш проти Румунії» (Cherecheş v. Romania)* [Комітет], 2021, § 43);
- обмеження, що застосовувалися протягом тринадцяти місяців у контексті терористичної загрози, серед яких була заборона залишати населений пункт, у якому проживав заявник, вимога залишатися вдома вночі й обов'язок з'являтися в поліцію тричі на день під загрозою ув'язнення (*«Паджері проти Франції» (Pagerie v. France)*, 2023, §§ 197 і 203);
- заборона залишати житло вночі в робочі дні та протягом цілого дня у вихідні в поєднання з дозволом відвідувати робоче місце протягом робочого тижня — захід застосовуватися в контексті кримінального провадження протягом приблизно 1 року й 4 місяців (*«Трійоніс проти Литви» (Trijonis v. Lithuania)* (ухв.), 2005)
- заборона виїзду в таких контекстах:
  - погашення заборгованості — приблизно 2 роки (*«Торресі проти Італії» (Torresi v. Italy)* (ухв.), 2019, § 36);
  - кримінальне провадження —
    - протягом не більш ніж 6 років і 5 місяців (*«Булеа проти Румунії» (Bulea v. Romania)*, 2013, § 62; *«Фолнеґовіч проти Хорватії» (Folnegović v. Croatia)* (ухв.), 2017; *«Мунтяну проти Румунії» (Munteanu v. Romania)* (ухв.), 2015, § 26);
    - тривалістю до 7 років і 2 місяців, коли не демонструвалася щира зацікавленість у тому, щоб виїхати (*«Христов проти Болгарії» (Hristov v. Bulgaria)* (ухв.), 2006; *«Йордан Йорданов та інші проти Болгарії» (Jordan Jordanov and Others v. Bulgaria)*, 2009, §§ 73–74);
- заборона наближатися до клініки, де проводилися аборти, застосована до представниці руху проти абортів на 6 місяців (*«Ван ден Дунґен проти Нідерландів» (Van den Dungen v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1995);
- заборона відвідувати певний район міста у зв'язку із самітом країн G8, що тривала протягом 5 днів (*«Біґліацці та інші проти Італії» (Bigliuzzi and Others v. Italy)* (ухв.), 2008).

VI. Тест на «суспільні інтереси» в розумінні пункту 4

314. Тест «суспільних інтересів» у розумінні пункту 4 застосовується лише до обмежень прав на свободу пересування та свободу обирати місце проживання, закріплених у пункті 1 статті 2 Протоколу № 4, які застосовуються «у певних місцевостях» на території Держави.

315. Поняття «місцевість», використане в пункті 4, не стосується жодної конкретної географічної чи адміністративної одиниці. Суть цього положення в тому, що відповідне обмеження має бути локалізованим у межах чітко визначеної території ([Пояснювальна доповідь до Протоколу № 4, § 18](#)).

316. Застосування пункту 4 статті 2 Протоколу № 4 не обмежується ситуаціями гострої чи тимчасової надзвичайної ситуації ([«Гаріб проти Нідерландів» \(Garib v. the Netherlands\)](#) [ВП], 2017, § 109).

1807. Тест на «суспільні інтереси» складається з двох етапів: спершу визначається, чи обмеження служило «суспільним інтересам», а потім — чи було воно «виправданим у демократичному суспільстві» ([«Гаріб проти Нідерландів» \(Garib v. the Netherlands\)](#) [ВП], 2017, §§ 115–116 і 136–141).

1818. Наразі Суд розглядав дуже мало справ за пунктом 4 статті 2 Протоколу № 4 ([«Гаріб проти Нідерландів» \(Garib v. the Netherlands\)](#) [ВП], 2017; [«Олівейра проти Нідерландів» \(Oliveira v. the Netherlands\)](#), 2002; [«Ландврегд проти Нідерландів» \(Landvreugd v. the Netherlands\)](#), 2002).

A. Чи обмеження служило «суспільним інтересам»

1829. Четвертий пункт було додано до статті 2 Протоколу № 4, щоб передбачити обмеження, застосовані з огляду на причину «економічного доброту» ([«Гаріб проти Нідерландів» \(Garib v. the Netherlands\)](#) [ВП], 2017, § 109).

18320. Суд визнав, що із суспільними інтересами були пов'язані обмеження, які мали на меті:

- змінити тенденцію погіршення соціальної ситуації в бідних районах міста, обмеживши вплив нових мешканців із вразливих груп населення ([«Гаріб проти Нідерландів» \(Garib v. the Netherlands\)](#) [ВП], 2017, §§ 115–116);
- врегулювати надзвичайну ситуацію в певних районах міста, спричинену розповсюдженням і відкритим вживанням важких наркотиків у громадських місцях, шляхом застосування індивідуальних заборонних наказів ([«Олівейра проти Нідерландів» \(Oliveira v. the Netherlands\)](#), 2002, § 61; [«Ландврегд проти Нідерландів» \(Landvreugd v. the Netherlands\)](#), 2002, § 71).

B. Чи було обмеження «виправданим у демократичному суспільстві»

321. У цьому контексті Суд має впевнитися, чи оскаржуваний захід був непропорційним і чи національні органи влади вийшли за межі своєї свободи розсуду ([«Гаріб проти Нідерландів» \(Garib v. the Netherlands\)](#) [ВП], 2017, §§ 144, 157 і 165; [«Олівейра проти Нідерландів» \(Oliveira v. the Netherlands\)](#), 2002, §§ 64–65; [«Ландврегд проти Нідерландів» \(Landvreugd v. the Netherlands\)](#), 2002, §§ 71–74).

1. Питання, пов'язані з обмеженнями, застосованими на підставі загальної політики

а. Свобода розсуду

322. Коли йдеться про загальнополітичні питання, думки щодо яких у демократичному суспільстві можуть в розумних межах значно різнитися, особливе значення надається ролі національних органів, що ухвалюють політичні рішення. Свобода розсуду, надана законодавчому органу при здійсненні соціальної та економічної політики, має бути широкою: Суд поважатиме рішення законодавчого органу щодо того, що відповідає «суспільним» або «загальним» інтересам, окрім випадків, коли таке рішення явно не має розумних підстав (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 137).

323. Свобода розсуду законодавчого органу загалом поширюється як на його рішення втрутитися в предметну область, так і після втручання — на докладні норми, які він встановлює для досягнення балансу між конкурентними державними і приватними інтересами. Проте це не означає, що ухвалені законодавчим органом рішення не підлягають ретельному вивченню з боку Суду. На Суд покладається завдання прискіпливо вивчити аргументи, які бралися до уваги під час законодавчого процесу й на підставі яких законодавчий орган ухвалив рішення, і встановити, чи було досягнуто справедливого балансу між конкуруючими інтересами Держави й осіб, на яких безпосередньо вплинули такі законодавчі рішення (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 138).

324. Центральне питання у зв'язку з пунктом 4 статті 2 Протоколу № 4 стосується не можливості прийняття інших норм, а того, чи законодавчий орган, встановлюючи баланс саме таким чином, яким він його встановив, не перевищив свободу розсуду, надану йому цією статтею (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 157).

б. Чинники, важливі для оцінювання законодавчої та нормативної бази

325. Тією мірою, якою Суд покликаний оцінювати політичні рішення в соціально-економічній сфері, йому, як правило, слід робити це з урахуванням ситуації, з якою зіткнулися органи влади у відповідний момент, а не ситуації, що склалася після події, користуючись при цьому перевагами ретроспективного аналізу (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 147).

326. Оцінюючи це питання, Суд спирається на такі міркування:

- чи відповідні політичні рішення на момент їх ухвалення були прийнятними для досягнення зазначених цілей (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 147);
- якість процесу ухвалення рішень на національному рівні (*Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 150);
- чи відповідне положення було спрямоване на захист прав та інтересів осіб, яких воно стосувалося, зокрема за допомогою періодичного перегляду, процесуальних гарантій і застереження про винятки в разі індивідуальних труднощів (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, §§ 151–156);
- чи оскаржувані політичні рішення створили непропорційно негативні наслідки для осіб, яких вони стосувалися (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, §§ 144 і 148).

1847. У справі *«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, Суд розглядав політику, що накладала умови щодо тривалості проживання та виду доходу для осіб, які хотіли оселитися в певних бідних районах міста, у яких побутувало зубожіння та соціальні проблеми. Згідно з оскаржуваною політикою органи влади відмовляли в наданні дозволу на проживання

особам, котрі, як і заявниця, не проживали у громаді протягом шести років і єдиним джерелом доходу яких були соціальні виплати. Суд зауважив, що відповідну законодавчу пропозицію було належним чином ретельно вивчено, законодавство не було таким, що «явно не має розумних підстав», його реалізація постійно переглядалася, а органи влади вважали вжиті заходи ефективними для вирішення проблеми стигматизації відповідних районів. Щодо питання пропорційності Суд зазначив, що жодну особу не позбавили житла й не примусили залишити своє житло; політика, щодо якої діяли часові й географічні обмеження, могла застосовуватися лише в тому разі, якщо для осіб, котрі не мали права на отримання дозволу на проживання у відповідних районах, існували достатньо доступні місцеві альтернативні варіанти житла, а шестирічний період очікування для отримання такого дозволу не був надмірним. Крім того, дозволялося пом'якшення вимоги щодо тривалості проживання в окремих випадках, коли її суворе застосування було б надмірно жорстким. Насамкінець до процесуальних гарантій належав повний судовий перегляд. З огляду на зазначене вище Суд не вважав, що законодавчий орган вийшов за межі наданої йому свободи розсуду.

2. Чинники, важливі для оцінювання індивідуального тягаря

328. Розглядаючи питання про те, чи заявник зазнав непропорційних труднощів, Суд враховує такі аспекти:

- особиста поведінка заявника, зокрема, у відповідних випадках, існування загрози для громадського порядку (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 158);
- конкретний вплив на особисті обставини заявника з огляду на його особисті потреби, зокрема сімейні потреби та наявність фінансових ресурсів (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 161);
- чи був заявник щиро зацікавлений у реалізації права, на яке вплинуло оскаржуване обмеження (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, §§ 162–164).

329. Особиста поведінка заявника, якою б бездоганною вона не була, сама по собі не може мати вирішального значення при протиставленні суспільним інтересам, яким служить загальна політика (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 158).

330. Несформульоване особисте побажання, для якого не надано обґрунтування, не може мати пріоритет над рішенням органів влади, оскільки такий підхід зведе нанівець свободу розсуду Держави (*«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, § 166).

331. У справі *«Гаріб проти Нідерландів» (Garib v. the Netherlands)* [ВП], 2017, Суд був покликаний встановити, чи невідповідність заявниці критеріями для отримання права на проживання в певних визначених бідних районах становило настільки непропорційні труднощі, що її інтереси мали б переважати над загальними інтересами щодо зміни тенденції погіршення соціальної ситуації в цих районах, яким служило послідовне застосування правила про виключення, котре торкнулося її. Заявниці, яка вже проживала в такому районі, відмовили в наданні дозволу на переїзд в іншу квартиру в тому самому районі. У цьому контексті Суд спирався на свою практику щодо захисту навколишнього середовища в розумінні статті 8 і розглянув придатність доступного заявниці житла з урахуванням її особистих потреб. По-перше, не було продемонстровано, що її постійне проживання у квартирі, яку вона орендувала у визначеному районі, створювало реальні труднощі для неї або її дітей. Також не було доведено, що житло за межами району, у яке вона в результаті переїхала, було невідповідним чи незручним. По-друге, Суд надавав великого значення тому факту, що заявниця не навела жодної поважної причини для свого бажання залишитися у визначеному районі. Вона також не пояснила причини свого переїзду незадовго до отримання права на проживання у відповідному районі. Більш того, після отримання такого права вона не висловлювала

побажання повернутися. Іншими словами, вона не обґрунтувала своє бажання жити у визначеному районі й не продемонструвала достатньої зацікавленості в проживанні там. А тому оскаржувана відмова в наданні дозволу не створювала непропорційних труднощів за особистих обставин заявниці, які б свідчили про порушення статті 2 Протоколу № 4 («*Гаріб проти Нідерландів*» (*Garib v. the Netherlands*) [ВП], 2017, §§ 160–165).

32. У справах «*Олівейра проти Нідерландів*» (*Oliveira v. the Netherlands*), 2002, і «*Ландврегд проти Нідерландів*» (*Landvreugd v. the Netherlands*), 2002, Суд розглядав рішення, якими наркозалежним заявникам заборонялося відвідувати певний район міста протягом 14 днів, що було заходом реагування на надзвичайну ситуацію, спричинену активною діяльністю, пов'язаною з наркотиками. Суд не вважав ці заходи непропорційними, надавши значення таким аспектам: по-перше, перед застосуванням оскаржуваного заходу мер міста видав кілька наказів про заборону на вісім годин і попередив заявників, що буде застосовано 14-денну заборону у разі повторного вживання ними важких наркотиків у громадських місцях у найближчому майбутньому. Попри це заявники щоразу поверталися в зазначений район для вживання наркотиків. По-друге, заявники не жили й не працювали в зазначеному районі, а для одного з них було сформульовано положення, яке дозволяло йому безкарно відвідувати цей район, щоб отримувати соціальні виплати й забирати свою пошту. Відповідно, такі обмеження не становили порушення статті 2 Протоколу № 4 («*Олівейра проти Нідерландів*» (*Oliveira v. the Netherlands*), 2002, § 64; «*Ландврегд проти Нідерландів*» (*Landvreugd v. the Netherlands*), 2002, § 72).

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає постановлені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішень по суті справи, що були постановлені Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними за змістом статті 44 Конвенції, позначені зірочкою у наведеному нижче переліку. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або (с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли клопотання про передання справи приймається колегією Великої Палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має законної сили; остаточним стає подальше рішення Великої Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (рішення і доповіді), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд постановлює свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами. Усі мовні версії, що доступні для наведених справ, доступні через вкладку «Мовні версії» у базі даних HUDOC, яку можна знайти після натискання на гіперпосилання на справу.

—А—

- «*А. проти Сан-Марино*» (*A. v. San Marino*), рішення Комісії, № 21069/92, 09 липня 1993 року
- «*А.Е. проти Польщі*» (*A.E. v. Poland*), № 14480/04, 31 березня 2009 року
- «*А.-М.В. проти Фінляндії*» (*A.-M.V. v. Finland*), № 53251/13, 23 березня 2017 року
- «*Айгюн проти Швеції*» (*Aygün v. Sweden*), № 14102/88, рішення Комісії, 09 жовтня 1989 року
- «*Ананьєви проти Росії*» (*Ananiyevy v. Russia*) [Комітет], № 47495/11, 16 листопада 2021 року
- «*Антоненков та інші проти України*» (*Antonenkov and Others v. Ukraine*), № 14183/02, 22 листопада 2005 року
- «*Арістімунью Мендізабал проти Франції*» (*Aristimuño Mendizabal v. France*) (ухв.), № 51431/99, 21 червня 2005 року
- «*Ассанідзе проти Грузії*» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], № 71503/01, ЄСПЛ 2004-II
- «*Ахтінен проти Фінляндії*» (*Ahtinen v. Finland*) (ухв.), № 48907/99, 31 травня 2005 року

—Б—

- «*Бартік проти Росії*» (*Bartik v. Russia*), № 55565/00, 21 грудня 2006 року
- «*Бассані проти Італії*» (*Bassani v. Italy*), № 47778/99, 11 грудня 2003 року

«Басу проти Німеччини» (*Basu v. Germany*), № 215/19, 18 жовтня 2022 року
«Баттіста проти Італії» (*Battista v. Italy*), № 43978/09, 02 грудня 2014 року
«Бауманн проти Франції» (*Baumann v. France*), № 33592/96, ЄСПЛ 2001-V (витяги)
«Беуц проти Хорватії» (*Bevc v. Croatia*) (ухв.), № 36077/14, 28 квітня 2020 року
«Бекерс проти Нідерландів» (*Beckers v. the Netherlands*), рішення Комісії, № 12344/86, 25 лютого 1991 року
«Бен Салах проти Італії» (*Ben Salah v. Italy*), № 38128/06, 24 березня 2009 року
«Бен Файза проти Франції» (*Ben Faiza v. France*), № 31446/12, 08 лютого 2018 року
«Беркович та інші проти Росії» (*Berkovich and Others v. Russia*), № 5871/07 і 9 інших, 27 березня 2018 року
«Берладір та інші проти Росії» (*Berladir and Others v. Russia*), № 34202/06, 10 липня 2012 року
«Бессенї проти Угорщини» (*Bessenyei v. Hungary*), № 37509/06, 21 жовтня 2008 року
«Бешляге проти Республіки Молдова та Росії» (*Beşleagă v. the Republic of Moldova and Russia*), № 48108/07, 02 липня 2019 року
«Бігліацці та інші проти Італії» (*Bigliuzzi and Others v. Italy*) (ухв.), № 29631/06, 16 грудня 2008 року
«Бова проти Італії» (*Bova v. Italy*) (ухв.), № 25513/02, 23 вересня 2004 року
«Болат проти Росії» (*Bolat v. Russia*), № 14139/03, ЄСПЛ 2006-XI (витяги)
«Боттаро проти Італії» (*Bottaro v. Italy*), № 56298/00, 17 липня 2003 року
«Ботті проти Італії» (*Botti v. Italy*) (ухв.), № 77360/01, 02 грудня 2004 року
«Брезни проти Словацької Республіки» (*Brezny v. Slovak Republic*), рішення Комісії, № 23131/93, 04 березня 1996 року
«Бузаджі проти Республіки Молдова» (*Buzadji v. the Republic of Moldova*) [ВП], № 23755/07, ЄСПЛ 2016
«Булеа проти Румунії» (*Bulea v. Romania*), № 27804/10, 03 грудня 2013 року

—В—

«Вадим Мельник проти України» (*Vadym Melnyk v. Ukraine*), №№ 62209/17 і 50933/18, 15 вересня 2022 року
«Валкеаярві проти Фінляндії» (*Valkeajärvi v. Finland*) (ухв.), № 34015/14, 01 грудня 2015 року
«Ван де Він та інші проти Нідерландів» (*Van de Vin and Others v. the Netherlands*), рішення Комісії, № 13628/88, 08 квітня 1992 року
«Ван ден Дунген проти Нідерландів» (*Van den Dungen v. the Netherlands*), рішення Комісії, № 22838/93, 22 лютого 1995 року
«Віель проти Франції» (*Viel v. France*) (ухв.), № 41781/98, 14 грудня 1999 року
«Віктор-Еммануїл Савойський проти Італії» (*Victor-Emmanuel De Savoie v. Italy*) (ухв.), № 53360/99, 13 вересня 2001 року
«Вілла проти Італії» (*Villa v. Italy*), № 19675/06, 20 квітня 2010 року
«Віллемс проти Нідерландів» (*Willems v. the Netherlands*) (ухв.), № 57294/16, 09 листопада 2021 року
«Віто Санте Санторо проти Італії» (*Vito Sante Santoro v. Italy*), № 36681/97, ЄСПЛ 2004-VI
«Власов і Беняш проти Росії» (*Vlasov and Benyash v. Russia*), №№ 51279/09 і 32098/13, 20 вересня 2016 року

—Г—

«Г.Л. проти Сполученого Королівства» (*H.L. v. the United Kingdom*), № 45508/99, 05 жовтня 2004 року
«Г.М. проти Швейцарії» (*H.M. v. Switzerland*), № 39187/98, 26 лютого 2002 року

«Гартукаєв проти Росії» (*Gartukayev v. Russia*), № 71933/01, 13 грудня 2005 року
«Гафенку проти Румунії» (*Gafencu v. Romania*), рішення Комісії, № 29055/95, 20 травня 1997 року
«Голуб проти Республіки Молдова та Росії» (*Golub v. the Republic of Moldova and Russia*)
«Горфункель проти Росії» (*Gorfunkel v. Russia*), № 42974/07, 19 вересня 2013 року
[Комітет], № 48020/12, 30 листопада 2021 року
«Грузія проти Росії (II)» (*Georgia v. Russia (II)*) [ВП] (по суті), № 38263/08, 21 січня 2021 року
«Грузія проти Росії (IV)» (*Georgia v. Russia (IV)*) [ВП], № 39611/18, 28 березня 2023 року

—Г—

«Гаріб проти Нідерландів» (*Garib v. the Netherlands*) [ВП], № 43494/09, 06 листопада 2017 року
«Гассер проти Італії» (*Gasser v. Italy*), № 10481/02, 21 вересня 2006 року
«Гоффі проти Італії» (*Goffi v. Italy*), № 55984/00, 24 березня 2005 року
«Гочев проти Болгарії» (*Gochev v. Bulgaria*), № 34383/03, 26 листопада 2009 року
«Гуццарді проти Італії» (*Guzzardi v. Italy*), № 7367/76, 06 листопада 1980 року
«Гуццарді проти Італії» (*Guzzardi v. Italy*), рішення Комісії, № 7960/77, 05 жовтня 1977 року

—Д—

«Д.Й. та А.-К.Р. проти Румунії» (*D.J. and A.-K.R. v. Romania*) (ухв.), № 34175/05, 20 жовтня 2009 року
«Далеа проти Франції» (*Dalea v. France*) (ухв.), № 964/07, 02 лютого 2010 року
«Деду проти Румунії» (*Dedu v. Romania*) (ухв.), № 56397/15, 09 квітня 2024 року
«Де Томмазо проти Італії» (*De Tommaso v. Italy*) [ВП], № 43395/09, 23 лютого 2017 року
«Деніці та інші проти Кіпру» (*Denizci and Others v. Cyprus*), № 25316/94 та інші, 23 травня 2001 року
«Ді Карло ет Бонаффіні проти Італії» (*Di Carlo et Bonaffini v. Italy*) (ухв.), № 770/03, 08 липня 2006 року
«Діаманте та Пелліціоні проти Сан-Маріно» (*Diamante and Pelliccioni v. San Marino*), № 32250/08, 27 вересня 2011 року
«Джавіт Ан проти Туреччини» (*Djavit An v. Turkey*), № 20652/92, 20 лютого 2003 року
«Добровіцькая та інші проти Республіки Молдова» (*Dobrovitskaya and Others v. the Republic of Moldova and Russia*) [Комітет], № 41660/10 та 5 інших, 03 вересня 2019 року
«Доған та інші проти Туреччини» (*Doğan and Others v. Turkey*), №№ 8803/02 та 14 інших, ЄСПЛ 2004-VI (витяги)
«Доменжу проти Франції» (*Domenjoud v. France*), №№ 34749/16 та 79607/17, 16 травня 2024 року
«Дорошенко проти України» (*Doroshenko v. Ukraine*), № 1328/04, 26 травня 2011 року
«Дремлюга проти Латвії» (*Dremlyuga v. Latvia*) (ухв.), № 66729/01, 29 квітня 2003 року
«Джаксисбергенов проти України» (*Dzhaksybergenov v. Ukraine*), № 12343/10, 10 лютого 2011 року
«Джавара та інші проти Італії та Албанії» (*Khavara and Others v. Italy and Albania*) (ухв.), № 39473/98, 11 січня 2001 року
«Дзіллі та Бонардо проти Італії» (*Zilli and Bonardo v. Italy*) (ухв.), № 40143/98, 19 лютого 2004 року
«Дж.Р. та інші проти Греції» (*J.R. and Others v. Greece*), № 22696/16, 25 січня 2018 року

—Е—

«Е.М.Б. проти Румунії» (*E.M.B. v. Romania*) (ухв.), № 4488/03, 28 вересня 2010 року

—Є—

«Єва Мольнар проти Угорщини» (*Éva Molnár v. Hungary*), № 10346/05, 07 жовтня 2008 року

—Ж—

«“Жінки на хвилях” та інші проти Португалії» (*Women On Waves and Others v. Portugal*),
№ 31276/05, 03 лютого 2009 року

—З—

«З.А. та інші проти Росії» (*Z.A. and Others v. Russia*) [ВП], № 61411/15, 21 листопада 2019 року
«Замбрано проти Франції» (*Zambrano v. France*) (ухв.), № 41994/21, 21 вересня 2021 року

—І—

«І.Г. проти Австрії» (*I.H. v. Austria*), рішення Комісії, № 10533/, 04 жовтня 1989 року
«Іванов проти України» (*Ivanov v. Ukraine*), № 15007/02, 07 грудня 2006 року
«Ігнатов проти Болгарії» (*Ignatov v. Bulgaria*), № 50/02, 02 липня 2009 року
«Іліас та Ахмед проти Угорщини» (*Ilias and Ahmed v. Hungary*) [ВП], № 47287/15, 21 листопада
2019 року
«Ілтеміш проти Туреччини» (*İletmiş v. Turkey*), № 29871/96, 06 грудня 2005 року

—ї—

«Їлдрім проти Румунії» (*Yıldırım v. Romania*) (ухв.), № 21186/02, 20 вересня 2007 року

—Й—

«Йовіце проти Румунії» (*Ioviță v. Romania*) (ухв.), № 25698/10, 07 березня 2017 року
«Йордан Йорданов та інші проти Болгарії» (*Jordan Jordanov and Others v. Bulgaria*), №.
23530/02, 02 липня 2009 року

—К—

«К. проти Німеччини» (*C. v. Germany*), рішення Комісії, № 10893/84, 02 грудня 1985 року
«К.С. проти Фінляндії» (*K.S. v. Finland*), рішення Комісії, № 21228/93, 24 травня 1995 року
«Кампаньяно проти Італії» (*Campanano v. Italy*), № 77955/01, 23 березня 2006 року
«Карпачова та Карпачов проти Росії» (*Karpacheva and Karpachev v. Russia*), № 34861/04,
27 січня 2011 року

«Кенан проти Франції» (*Kenane v. France*), рішення Комісії, № 16809/90, 19 лютого 1992 року
«Керекеш проти Румунії» (*Cherecheș v. Romania*) [Комітет], №№ 62157/16 та 14348/17,
14 вересня 2021 року
«Керімлі проти Азербайджану» (*Kerimli v. Azerbaijan*), № 3967/09, 16 липня 2015 року
«Кешунеану проти Румунії» (*Cășuneanu v. Romania*) (ухв.), № 22018/10, 07 червня 2011 року
«Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*) [ВП], № 25781/94, ЄСПЛ 2001-IV
«Кодона проти Сполученого Королівства» (*Codona v. United Kingdom*) (ухв.), № 485/05,
07 лютого 2006 року
«Колон проти Нідерландів» (*Colon v. the Netherlands*) (ухв.), № 49458/06, 15 травня 2012 року
«Комарова проти Росії» (*Komarova v. Russia*), № 19126/02, 02 листопада 2006 року
«Комолов проти Росії» (*Komolov v. Russia*), № 32811/17, 25 лютого 2020 року
«Консортс Демір проти Франції» (*Consorts Demir v. France*), № 3041/02, 04 квітня 2006 року
«Корлі та інші проти Росії» (*Corley and Others v. Russia*), №№ 292/06 та 43490/06, 23 листопада
2021 року
«Котій проти України» (*Kotiy v. Ukraine*), № 28718/09, 05 березня 2015 року
«Креанге проти Румунії» (*Creangă v. Romania*) [ВП], № 29226/03, 23 лютого 2012 року
«Кромбах проти Франції» (*Krombach v. France*) (ухв.), № 29731/96, 29 лютого 2000 року
«Кузьмін проти Росії» (*Kuzmin v. Russia*) (ухв.), № 58939/00, 06 червня 2002 року
«Курт проти Австрії» (*Kurt v. Austria*) [ВП], № 62903/15, 15 червня 2021 року
«Куценко проти Росії» (*Kutsenko v. Russia*), № 12049/02, 01 червня 2006 року
«Кьянчіміно проти Італії» (*Ciancimino v. Italy*), рішення Комісії, № 12541/86, 27 травня
1991 року

—Л—

«Л.Б. проти Литви» (*L.B. v. Lithuania*), № 38121/20, 14 червня 2022 року
«Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [ВП], № 26772/95, 06 квітня 2000 року
«Ландврегд проти Нідерландів» (*Landvreugd v. the Netherlands*), № 37331/97, 04 червня
2002 року
«Липовченко та Галабуденко проти Республіки Молдова та Росії» (*Lypovchenko and
Halabudenco v. Republic of Moldova and Russia*), №№ 40926/16 і 73942/17, 20 лютого
2024 року
«Лінднер і Гаммермаєр проти Румунії» (*Lindner and Hammermayer v. Romania*), № 35671/97,
03 грудня 2002 року
«Ліпковські та МакКормак проти Німеччини» (*Lipkowsky and Mc Cormack v. Germany*) (ухв.),
№ 26755/10, 18 січня 2011 року
«Лоїзиду проти Туреччини» (*Loizidou v. Turkey*) (по суті), 18 грудня 1996 року, *Доповіді про
рішення та ухвали 1996-VI*
«Лолова та Попова проти Болгарії» (*Lolova and Popova v. Bulgaria*) (ухв.), № 68053/10, 20 січня
2015 року
«Луордо проти Італії» (*Luordo v. Italy*), № 32190/96, ЄСПЛ 2003-IX

—М—

«М. проти Данії» (*M. v. Denmark*), рішення Комісії, № 17392/90, 14 жовтня 1992 року
«М. проти Німеччини» (*M. v. Germany*), рішення Комісії, № 10307/83, 06 березня 1984 року
«М. проти Франції» (*M. v. France*), рішення Комісії, № 10078/82, 13 грудня 1984 року
«М.С. проти Бельгії» (*M.S. v. Belgium*), № 50012/08, 31 січня 2012 року
«Маггіо та інші проти Італії» (*Maggio and Others v. Italy*) (ухв.), № 46286/09 та інші, 08 червня
2010 року

«Магдич проти Хорватії» (*Magdić v. Croatia*) (ухв.) [Комітет], № 17578/20, 05 липня 2022 року
«Мазні проти Румунії» (*Maszni v. Romania*) (ухв.), № 59892/00, 28 вересня 2004 року
«Македонський проти Болгарії» (*Makedonski v. Bulgaria*), № 36036/04, 20 січня 2011 року
«Макуц та інші проти Словенії» (*Makuc and Others v. Slovenia*) (ухв.), № 26828/06, 31 травня 2007 року
«Мананніков проти Росії» (*Manannikov v. Russia*) [Комітет], № 74253/17, 23 жовтня 2018 року
«Марангос проти Кіпру» (*Marangos v. Cyprus*), рішення Комісії, № 31106/96, 20 травня 1997 року
«Мартурана проти Італії» (*Marturana v. Italy*), № 63154/00, 04 березня 2008 року
«Мемедова та інші проти Північної Македонії» (*Memedova and Others v. North Macedonia*), №№ 42429/16 і 2 інші, 24 жовтня 2023 року
«Мерабішвілі проти Грузії» (*Merabishvili v. Georgia*) [ВП], № 72508/13, 28 листопада 2017 року
«Мілен Костов проти Болгарії» (*Milen Kostov v. Bulgaria*), № 40026/07, 03 вересня 2013 року
«Моґош та інші проти Румунії» (*Mogoş and Others v. Roumania*) (ухв.), № 20420/02, 06 травня 2004 року
«Молдован Дуда проти Румунії» (*Moldovan Duda v. Romania*) (ухв.), № 1453/08, 02 лютого 2016 року
«Монорі проти Угорщини та Румунії» (*Monory v. Hungary and Romania*) (ухв.), № 71099/01, 17 лютого 2004 року
«Мунтяну проти Румунії» (*Munteanu v. Romania*) (ухв.), № 39435/08, 01 грудня 2015 року
«Мурсалієв та інші проти Азербайджану» (*Mursaliyev and Others v. Azerbaijan*), №№ 66650/13 і 10 інших, 13 грудня 2018 року
«Мьорк Єнсен проти Данії» (*Mørck Jensen v. Denmark*), № 60785/19, 18 жовтня 2022 року
«Мяжджик проти Польщі» (*Miażdzyk v. Poland*), № 23592/07, 24 січня 2012 року

—H—

«Н. проти Франції» (*N. v. France*), рішення Комісії, № 16698/90, 03 лютого 1992 року
«Н.Д. та Н.Т. проти Іспанії» (*N.D. and N.T. v. Spain*) [ВП], №№ 8675/15 і 8697/15, 13 лютого 2020 року
«Наговіцин проти Росії» (*Nagovitsyn v. Russia*), № 6859/02, 24 січня 2008 року
«Нада проти Швейцарії» (*Nada v. Switzerland*) [ВП], № 10593/08, 12 вересня 2012 року
«Надь проти Угорщини» (*Nagy v. Hungary*) (ухв.), № 6437/02, 06 липня 2004 року
«Налбанцкі проти Болгарії» (*Nalbantski v. Bulgaria*), № 30943/04, 10 лютого 2011 року
«Напіяло проти Хорватії» (*Narijalo v. Croatia*), № 66485/01, 13 листопада 2003 року
«Наталья Герасімова проти Росії» (*Natalya Gerasimova v. Russia*) (ухв.), № 24077/02, 25 березня 2004 року
«Національна федерація асоціацій і спілок спортсменів та інші проти Франції» (*National Federation of Sportspersons' Associations and Unions (FNASS) and Others v. France*), №№ 48151/11 і 77769/13, 18 січня 2018 року
«Нікіфоренко проти України» (*Nikiforenko v. Ukraine*), № 14613/03, 18 лютого 2010 року
«Ноак та інші проти Німеччини» (*Noack and Others v. Germany*) (ухв.), № 46346/99, ЄСПЛ 2000-VI
«Нордبلاد проти Швеції» (*Nordblad v. Sweden*), рішення Комісії, № 19076/91, 13 жовтня 1993 року

—O—

«О.І.Дж. проти Чеської Республіки» (*O.I.J. v. Czech Republic*) (ухв.), № 41080/98, 27 квітня 1999 року

«Олівейра проти Нідерландів» (*Oliveira v. the Netherlands*), № 33129/96, 04 червня 2002 року
«Омвеньєке проти Німеччини» (*Omwenyeka v. Germany*) (ухв.), № 44294/04, 20 листопада 2007 року
«Опреску проти Румунії» (*Oprea v. Romania*), № 36039/97, 14 січня 2003 року
«Оре та інші проти Франції» (*Auray and Others v. France*), № 1162/22, 08 лютого 2024 року
«Остін та інші проти Сполученого Королівства» (*Austin and Others v. the United Kingdom*) [ВП], № 39692/09 та інші, 15 березня 2012 року

—П—

«П. проти Німеччини» (*P. v. Germany*), рішення Комісії, № 12068/86, 01 грудня 1986 року
«Паджері проти Франції» (*Pagerie v. France*), № 24203/16, 19 січня 2023 року
«Пармак і Бакір проти Туреччини» (*Parmak and Bakir v. Turkey*), №№ 22429/07 і 25195/07, 03 грудня 2019 року
«Пашаоглу проти Туреччини» (*Paşaoğlu v. Turkey*), № 8932/03, 08 липня 2008 року
«Пелтонен проти Фінляндії» (*Peltonen v. Finland*), рішення Комісії, № 19583/92, 20 лютого 1995 року
«Пенчеві проти Болгарії» (*Penchevi v. Bulgaria*), № 77818/12, 10 лютого 2015 року
«П'єрмон проти Франції» (*Piermont v. France*), №№ 15773/89 та 15774/89, 27 квітня 1995 року
«Піні та інші проти Румунії» (*Pini and Others v. Romania*), №№ 78028/01 і 78030/01, 22 червня 2004 року
«Піперя проти Румунії» (*Piperea v. Romania*) (ухв.) [Комітет], № 24183/21, 05 липня 2022 року
«Поллі проти Бельгії» (*Polley v. Belgium*), рішення Комісії, № 12192/86, 06 березня 1991 року
«Понінський проти Польщі» (*Poninski v. Poland*) (ухв.), № 28046/95, 10 лютого 2000 року
«Поп Блага проти Румунії» (*Pop Blaga v. Romania*) (ухв.), № 37379/02, 10 квітня 2012 року
«Поповичу проти Румунії» (*Popoviciu v. Romania*), № 52942/09, 01 березня 2016 року
«Потапенко проти Угорщини» (*Potapenko v. Hungary*), № 32318/05, 01 лютого 2011 року
«Похальчук проти України» (*Pokhalchuk v. Ukraine*), № 7193/02, 07 жовтня 2010 року
«Прешер проти Болгарії» (*Prescher v. Bulgaria*), № 6767/04, 07 червня 2011 року
«Пфайфер проти Болгарії» (*Pfeifer v. Bulgaria*), № 24733/04, 17 лютого 2011 року

—Р—

«Р.Р. проти Румунії (№ 1)» (*R.R. v. Romania (no 1)*) (ухв.), № 1188/05, 12 лютого 2008 року
«Р.Р. проти Румунії (№ 3)» (*R.R. v. Romania (no 3)*) (ухв.), № 18074/09, 15 березня 2011 року
«Р.Р. та інші проти Угорщини» (*R.R. and Others v. Hungary*), № 36037/17, 02 березня 2021 року
«Раймондо проти Італії» (*Raimondo v. Italy*), № 12954/87, 22 лютого 1994 року
«Рейнтъєєнс проти Бельгії» (*Reyntjens v. Belgium*), рішення Комісії, № 16810/90, 09 вересня 1992 року
«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (*Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan*), №№ 74288/14 і 64568/16, 14 жовтня 2021 року
«Рінер проти Болгарії» (*Riener v. Bulgaria*), № 46343/99, 23 травня 2006 року
«Розенгрєн проти Румунії» (*Rosengren v. Romania*), № 70786/01, 24 квітня 2008 року
«Ролдан Тексейра та інші проти Італії» (*Roldan Teixeira and Others v. Italy*) (ухв.), № 40655/98, 26 жовтня 2000 року
«Ротару проти Румунії» (*Rotaru v. Romania*), № 26764/12, 08 грудня 2020 року
«Ру проти Франції» (*Roux v. France*), рішення Комісії, № 26355/95, 29 листопада 1995 року

—С—

«С. проти Швеції» (*S. v. Sweden*), рішення Комісії, № 10653/83, 06 травня 1985 року
«С. проти Швеції» (*S. v. Sweden*), рішення Комісії, № 12694/87, 07 жовтня 1988 року
«С.Е. проти Сербії» (*S.E. v. Serbia*), № 61365/16, 11 липня 2023 року
«С.М. проти Італії» (*S.M. v. Italy*) (ухв.), № 18675/09, 08 жовтня 2013 року
«Саркізов та інші проти Болгарії» (*Sarkizov and Others v. Bulgaria*), №№ 37981/06 та ін.,
17 квітня 2012 року
«Сарміна та Сармін проти Росії» (*Sarmina and Sarmin v. Russia*) (ухв.), № 58830/00,
22 листопада 2005 року
«Сіннан проти Швеції» (*Cinnan v Sweden*), рішення Комісії, № 12257/86 та 12319/86, 12 грудня
1988 року
«Сісоєва та інші проти Латвії» (*Sisojeva and Others v. Latvia*) (ухв.), № 60654/00, 09 листопада
2000 року
«Сіссаніс проти Румунії» (*Sissanis v. Romania*), № 23468/02, 25 січня 2007 року
«Солтисьяк проти Росії» (*Soltysyak v. Russia*), № 4663/05, 10 лютого 2011 року
«Стамосе проти Болгарії» (*Stamose v. Bulgaria*), № 29713/05, 27 листопада 2012 року
«Степлтон проти Ірландії» (*Stapleton v. Ireland*) (ухв.), № 56588/07, 04 травня 2010 року
«Стефенс проти Кіпру, Туреччини та Організації Об'єднаних Націй» (*Stephens v. Cyprus, Turkey
and the United Nations*) (ухв.), № 45267/06, 11 грудня 2008 року
«Стецьов проти України» (*Stetsov v. Ukraine*), № 5170/15, 11 травня 2021 року

—Т—

«Татишвілі проти Росії» (*Tatishvili v. Russia*), № 1509/02, 22 лютого 2007 року
«Тергеш проти Румунії» (*Terheş v. Romania*) (ухв.), № 49933/20, 13 квітня 2021 року
«Тімішев проти Росії» (*Timishev v. Russia*) (ухв.), №№ 55762/00 і 55974/00, 30 березня
2004 року
«Тімішев проти Росії» (*Timishev v. Russia*), №№ 55762/00 і 55974/00, ЄСПЛ 2005-XII
«Тимофєєв та Поступкін проти Росії» (*Timofeyev and Postupkin v. Russia*), №№ 45431/14 і
22769/15, 19 січня 2021 року
«Тодіріче та інші проти Румунії» (*Todirică and Others v. Romania*) (ухв.), № 21504/03,
08 листопада 2011 року
«Торресі проти Італії» (*Torresi v. Italy*) (ухв.), № 68957/16, 17 грудня 2019 року
«Трійоніс проти Литви» (*Trijonis v. Lithuania*) (ухв.), № 2333/02, 17 березня 2005 року

—У—

«У. та С. проти Німеччини» (*U. and S. v. Germany*), рішення Комісії, № 11825/85, 01 грудня
1986 року
«Узун проти Німеччини» (*Uzun v. Germany*), № 35623/05, ЄСПЛ 2010 (витяги)
«Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) (ухв.) [ВП], № 20958/14 і
38334/18, 16 грудня 2020 року
«Україна та Нідерланди проти Росії» (*Ukraine and the Netherlands v. Russia*) (ухв.) [ВП],
№ 43800/14, 8019/16 і 28525/20, 30 листопада 2022 року
«Уорд проти Сполученого Королівства» (*Ward v. the United Kingdom*) (ухв.), № 31888/03,
09 листопада 2004 року

—Ф—

- «Ф.С.М. проти Чеської Республіки» (*F.S.M. v. the Czech Republic*) (ухв.), № 39803/98, 27 квітня 1999 року
«Фануні проти Франції» (*Fanouni v. France*), № 31185/18, 15 червня 2023 року
«Федоров і Федорова проти Росії» (*Fedorov and Fedorova v. Russia*), № 31008/02, 13 жовтня 2005 року
«Фельдеш і Фельдешний Хойлік проти Угорщини» (*Földes and Földesné Hajlik v. Hungary*), № 41463/02, ЄСПЛ 2006-XII
«Фолнеговіч проти Хорватії» (*Folnegović v. Croatia*) (ухв.), № 13946/15, 10 червня 2017 року
«Фулл проти Франції» (*Phull v. France*) (ухв.), № 35753/03, 11 січня 2005 року

—Х—

- «Х. проти Бельгії» (*X. v. Belgium*), рішення Комісії, № 8901/80, 16 жовтня 1980 року
«Х. Проти Німеччини» (*X. v. Germany*), рішення Комісії, № 4256/69, 14 грудня 1970 року
«Х. Проти Німеччини» (*X. v. Germany*), рішення Комісії, № 4436/70, 26 травня 1970 року
«Х. проти Німеччини» (*X. v. Germany*), рішення Комісії, № 7680/76, 16 травня 1977 року
«Хаджибейлі проти Азербайджану» (*Hajibeyli v. Azerbaijan*), № 16528/05, 10 липня 2008 року
«Хергінен проти Фінляндії» (*Härginen v. Finland*), рішення Комісії, № 31934/96, 14 квітня 1998 року
«Хлайфія та інші проти Італії» (*Khlaifia and Others v. Italy*) [ВП], № 16483/12, 15 грудня 2016 року
«Хлюстов проти Росії» (*Khlyustov v. Russia*), № 28975/05, 11 липня 2013 року
«Христов проти Болгарії» (*Hristov v. Bulgaria*) (ухв.), № 32461/02, 03 квітня 2006 року

—Ч—

- «Черепанов проти Росії» (*Cherepanov v. Russia*), № 43614/14, 06 грудня 2016 року
«Черних проти Росії» (*Chernykh v. Russia*) (ухв.), № 64672/01, 05 червня 2007 року
«Чіпріані проти Італії» (*Cipriani v. Italy*) (ухв.), № 22142/07, 30 березня 2010 року
«Чірагов та інші проти Вірменії» [ВП], № 13216/05, ЄСПЛ 2015
«Чорба проти Угорщини» (*Csorba v. Hungary*) (ухв.), № 9295/04, 31 травня 2007 року

—Ш—

- «Шандру проти Румунії» (*Şandru v. Romania*) (ухв.), № 1902/11, 14 січня 2014 року
«Шимоволос проти Росії» (*Shimovolos v. Russia*), № 30194/09, 21 червня 2011 року
«Шишковський проти Сан-Маріно» (*Szyszkowski v. San Marino*) (ухв.), № 76966/01, 06 травня 2003 року
«Шіюшвілі та інші проти Росії» (*Shioshvili and Others v. Russia*), № 19356/07, 20 грудня 2016 року
«Шмід проти Австрії» (*Schmid v. Austria*), № 10670/83, рішення Комісії, 09 липня 1985 року
«Шобер проти Австрії» (*Schober c. Austria*) (ухв.), № 34891/97, 09 листопада 1999 року
«Шоу проти Італії» (*Shaw v. Italy*), № 981/04, 10 березня 2009 року
«Штрелец, Кесслер і Кренц проти Німеччини» (*Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*) [ВП], №№ 34044/96 та 2 інші, ЄСПЛ 2001-II